

Az ipolytölgyesi Szentlélek templom építészeti felmérése / The architectural survey of the Holy Spirit Church

Az ipolytölgyesi Szentlélek templom építészeti felmérése

Az ipolytölgyesi Szentlélek templom
építészeti felmérése

Ybl Egyetemi Alapítvány
Budapest, 2025

ÓBUDAI EGYETEM
YBL MIKLÓS ÉPÍTÉSTUDOMÁNYI KAR

Felelős kiadó:
Leczovics Péter
Ybl Egyetemi Alapítvány

Szerkesztők:
Benárd Aurél, Rozmann Viktor

Grafikai szerkesztők:
Farkas Lilla Anita, Nagy Tímea, Szaksz Dorka, Watz Melinda

Lektor:
Zuh Deodáth, Rozmann Viktor

Idegen nyelvi Lektor:
Oliver Sales

A megjelenést támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap
Magyar Művészeti Akadémia
Ipolytölgyes Község Önkormányzata

ISBN 978-615-6928-05-4

Tartalomjegyzék / Table of contents

PROF. DR. ANTHONY JOHN GALL PHD: ELŐSZÓ 7

RADNAI BERTALAN: BŐBESZÉDŰ ELŐSZÓ / AN EXPANSIVE FOREWORD..... 9

BENÁRD AURÉL: A MŰEMLÉKI FELMÉRÉS ÉS AZ ÉPÍTÉSZOKTATÁS / THE SURVEY
OF HISTORICAL MONUMENTS AND ARCHITECTURAL EDUCATION 27

NAGY GERGELY DOMONKOS: A TEMPLOM ÉPÍTÉSZETI ELEMZÉSE / AN ARCHITEC-
TURAL-HISTORICAL ANALYSIS OF THE CHURCH 44

BOTTYÁN ANIKÓ - LOVAS FRANCISKA - GYŐR ATTILA: A TEMPLOM KÉPZŐMŰVÉ-
SZETI ÉRTÉKEI / ARTISTIC TREASURES OF THE CHURCH 56

VECSEY ÁDÁM: A TORONYSISAK KERESZTJÉNEK MEGMUNKÁLÁSA / FABRICATION
OF THE STEEPLE CROSS 68

BESEY LÁSZLÓ: IPOLYTÖLGYESI SZUBJEKTÍV. SZERKEZETI LEÍRÁS ÉS PROBLÉMÁK
/ IPOLYTÖLGYES - SUBJECTIVE. OBSERVATIONS WITH OBJECTIVE INTENT.....70

KOVÁCS MÁTÉ GERGŐ: A TEMPLOM FELMÉRÉSE TLS-SZKENNERREL / SURVEY OF
THE CHURCH USING A TLS SCANNER 76

SZABÓ ANDREA: AZ IPOLYTÖLGYESI TEMPLOM 2024. ÉVI FELÚJÍTÁSÁRÓL / RENO-
VATION OF THE CHURCH IN IPOLYTÖLGYES IN 2024.....82

FELMÉRÉSI TERVEK / SURVEY PLANS 84

MANUÁLÉK / MANUALS..... 98

KÉPEK JEGYZÉKE / LIST OF ILLUSTRATIONS 118

Előszó / Foreword

Prof. Dr. Anthony John GALL PhD

Felfedések

Amikor egy épületre nézünk, többnyire csak a látható felszínt érzékeljük. Pedig az építészet legizgalmasabb pillanatai éppen akkor születnek, amikor a falak mögé tekintünk, és felfedezzük mindazt, amit a helyek rejtenek. Mert minden kő, minden egyenetlenség, minden részlet a róla leváló vakolatrétegekkel együtt történeteket hordoz – olyan történeteket, amelyeket a hely szelleme még mindig tovább mesél azoknak, akik hajlandók figyelni. Falvaink, templomaink és tájaink évszázadokon át formálódó emlékezetet őriznek, és ez a felfedezés öröme az, ami újra és újra lelkesíti az építészhallgatókat és az oktatókat.

Az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Karának Épített Környezet Tanszéke – ahol kollégáim dolgoznak, és amely Benárd Aurél tanszékvezető kiváló szakmai irányításával működik – több mint egy évszázada járja a magyar vidéket, hogy megismerje, dokumentálja és megőrizze azt az épített örökséget, amely identitásunk alapját képezi. Az ipolytölgyesi római katolikus templom 2024-es felmérése is ebbe a hagyományba illeszkedik: egy olyan élő folyamatba, amelyben minden nemzedék hozzászói saját figyelmét, tudásvágyát és érzékenységét a közös megértéshez.

A mostani kutatás és felmérés nem a semmiből született. Hallgatóink korábbi régészeti és építészettörténeti eredményekre építettek, miközben kiváló és elhivatott oktatók – köztük Benárd Aurél, Nagy Gergely Domonkos és Rozmann Viktor – vezették és támogatták őket. A munka közösségi erejét tovább gazdagította a BME felől érkező szakmai együttműködés, különösen Kovács Máté Gergő hozzájárulása, aki fontos kapcsolódási pontot jelentett a kutatás módszertani mélyítése szempontjából.

A felmérés különlegessége abban állt, hogy a hallgatók

Revelations

What we see is never the full story of a building. Every stone, every surface, every irregularity carries memories of the hands that shaped it and the centuries that transformed it. As architects—and especially as teachers of architecture—we learn to look beyond appearances, to discover those layers of time concealed within the places we inhabit. The Roman Catholic Church of Ipolytölgyes is one such place: a modest village church that, in truth, preserves more than seven hundred years of architectural, historical, and human narratives.

At the Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering of Óbuda University, and particularly within our Department of the Built Environment, led by my colleague Aurél Benárd, this deeper way of seeing has long been a defining tradition. For more than a century, generations of students and teachers have travelled through the villages of Hungary and the surrounding regions to document historic buildings, to understand them not simply as objects of the past but as living witnesses of culture and continuity. The 2024 survey of the church at Ipolytölgyes is a continuation of this tradition - an inheritance of curiosity, commitment, and respect.

This study did not arise in isolation. Our dedicated colleagues – Benárd Aurél, Nagy Gergely Domonkos, Rozmann Viktor—worked side by side with archaeologists, with members of the local community, and with experts such as Kovács Máté Gergő from BME, whose contribution strengthened both the professional precision and the collaborative spirit of the project. The students themselves built upon earlier archaeological and architectural research, and in doing so they learned not only to use new technologies—laser scanning, photogrammetry,

egyszerre alkalmazták a legkorszerűbb digitális technológiákat – lézerszkennelést, fotogrammetriát, digitális modellezést – és a nagy odafigyelést igénylő manuális rajzi dokumentálást. Ezek a kézzel készült manuálé lapok olyan részleteket ragadnak meg, amelyeket a digitális eszközök önmagukban soha nem mutatnának meg. A kéz és a szem közvetlensége, a csendben végzett megfigyelés olyan kapcsolatot teremt az épülettel, amely valódi értelmezést és megértést tesz lehetővé.

A rétegek mögé nézve a hallgatók feltárták a 14. századi templom nyomait a jól ismert 18. századi barokk forma alatt. Dokumentálták a 2023–2024-es kutatások során előkerült középkori bejáratot, és feltérképezték az épület évszázados átalakulásait – a megváltozott járószintektől kezdve egészen a barokk korban végrehajtott, rendhagyó tájolásfordításig. Minden részlet, minden felfedezés az épület hosszú útját beszéli el, és azt, ahogyan az évszázadok során folyamatosan alkalmazkodott a közösség igényeihez és hitéletéhez.

Ez a kiadvány tehát két történetet mesél el: a falu és temploma történetét, valamint azokét a hallgatókét és oktatókét, akik ezt a helyet figyelemmel, szakmai alázattal és kíváncsisággal kutatták. Mindkettő fontos. Mindkettő hozzájárul ahhoz, hogy jobban értsük, mit jelent egy épületben „otthon lenni az időben”.

Köszönetemet szeretném kifejezni minden résztvevőnek: a hallgatóknak lelkesedésükért és kitartásukért, az oktatóknak szakmai gondosságukért, a helyieknek és az együttműködő kollégáknak nyitottságukért. Amit ez a könyv közvetít, az ajándék Ipolytölgyes közösségének – egy gondosan elkészített, tudományos igényű, ugyanakkor mélyen emberi portré egy rendkívüli épületről.

digital modelling—but also to appreciate the irreplaceable value of patient manual drawing. These careful manuálé sheets reveal a building in ways no instrument alone can, because they require the observer to think, to interpret, and to understand.

Through this combination of contemporary methods and traditional craft, the students traced evidence of a 14th-century structure beneath the familiar 18th-century Baroque form. They recorded the medieval entrance revealed during the 2023–2024 excavations, and documented the church’s many transformations—from shifting ground levels to the unusual Baroque-period reversal of the church’s orientation—changes that speak equally of practical needs and evolving liturgical practices. Layer by layer, they revealed the building’s long journey through time.

A book like this inevitably tells two intertwined stories: the story of the village and its church, and the story of the students and teachers who documented it. Both matter. Both illuminate how much can be revealed when enthusiasm, persistence, and intellectual curiosity meet a place with such deep historical roots. I would like to offer my heartfelt congratulations to everyone involved—for their dedication, for the quality of their work, and for giving something lasting back to the community of Ipolytölgyes: a careful, scholarly, and deeply human portrait of a truly remarkable building.

Bőbeszédű előszó / An expansive foreword

RADNAI Bertalan

Ipolytölgyes szerencsés helyzetben van. Többek között azért, mert dr. Koczó József1 a falu első írásos említésének a 800. évfordulójára, korábbi munkáit kiegészítve, megírta a „Tölgyes nyolc évszázadának emlékei, hagyományai” című, átfogó helytörténeti művet. Ebben szinte minden tudásunk benne van a falunkról, a templomról és a hitéletéről is.

E mű értékét az a szomorú tény is növeli, hogy a kilencvenes években a Historia Domus, a templomunk történetét folyamatosan feljegyző könyv valahová kölcsön adódott...

E könyvvel is a pótolhatatlant szeretnénk pótolni. Egy templom sorsában különleges alkalom, hogy egy könyvben összegződik mindaz, amit a sok száz éves múltjáról tudni lehet; a látható jelent pedig az Óbudai Egyetem hallgatói örökítették meg mérnöki pontossággal. Az én életem különleges adománya, hogy megfogalmazhatom a számomra legkedvesebb templom faluközösségben betöltött szerepét és üzenetét. Mindazt, ami láthatatlan, amit a feledés homálya fenyeget.

Kicsi falu, kicsi temploma - egy, a sok ezer hasonló közül, mi lehet ebben érdekes, - kérdezhetik. Falu szélén, betonlábazatos vaskerítéssel körülvéve, valamikori ártéren, tájidegen fenyőfákkal sűrűn benőtt kertben állt. Magányosan, mint egy öreg ember, akinek bölcsességére már egyre kevesebben kíváncsiak. De ha elgondolkodunk a templom szokatlan formájáról és elhelyezkedéséről, a kérdéseinkre adott a válaszokból a múlt egy izgalmas története és olyan tudás bontakozik ki, ami a jelen, és a jövő számára is fontos intelmet tartalmaz.

„Tölgyesinek lenni jó.” – Az volt a polgármesteri munkám célkitűzése, hogy a tízéves tevékenységem végén ez legyen a tölgyesi lakosok egyhangú véleménye. Istennek legyen hála, bőven adódott lehetőségünk tenni ezért. De Ipolytölgyes múltját mélyebben megismerve azt feltételezhetjük, hogy tölgyesinek lenni régen is jó

Ipolytölgyes is in a fortunate position. Among other reasons, because on the 800th anniversary of the first written mention of the village, Dr. József Koczó—building on his earlier work—authored a comprehensive local history volume entitled “Memories and Traditions of Eight Centuries of Tölgyes.” This book contains virtually all our knowledge about our village, the church, and its religious life.

The value of this work is further heightened by the sad fact that in the 1990s the Historia Domus—the chronicle that continuously recorded the events of our church—was lent out somewhere and disappeared... With this book, too, we aim to make good what is otherwise irreplaceable.

In the life of a church, it is an exceptional occasion when everything that can be known about its centuries-long past is brought together in a single volume; as for the visible present, students of Óbuda University have documented it with engineering precision. For me personally, it is a special gift to be able to articulate the role and message of my dearest church within the village community—everything that is invisible and threatened by oblivion.

“A small village with a small church—one of thousands like it; what could possibly be interesting about it?” some might ask. It once stood on the village edge, on a former floodplain, surrounded by a wrought-iron fence set on a concrete plinth, within a garden densely overgrown with pine trees alien to the landscape. Solitary—like an old person whose wisdom few still seek. But if we reflect on the church’s unusual form and siting, the answers to our questions reveal a compelling story of the past and a body of knowledge that also carries important admonitions for the present and the future.

“Being from Tölgyes is good.” This was the objective of my mayoral work: that at the end of my ten-year term this

lehetett. Erre utalnak a templom környezetében előkerült Árpád-kori, sőt még korábbi régészeti leletek, és a középkori történetírás is ezt erősíti. A Hont vármegye déli csücskében álló templom „jó helyre született”. Az Alsó-Ipoly völgye különösen jó adottságú volt a természetközeli élethez. A Börzsöny adta a követ és a fát az építkezéshez, a folyó rendszeres áradásai által öntözött rétek kiváló feltételeket teremtettek a legeltetési állattenyésztéshez. Az Ipoly bővelkedett halakban, mellékfolyóival együtt működtette a vízimalmokat.

Ez lehetett az oka annak, hogy a közeli, Szentmárton-dűlői falujukat elhagyva, Ságizsidód lakói az Ipoly parti templom köré telepedtek le a középkor második felében. Itt, a tölgy erdőjéről híres ártéren évszázadokon át harmonikus, mai szóval fenntartható kapcsolatban éltek és meg is éltek az akkori nevén Sagh alias Twlgeshez tartozó rétekkel, szántókkal és erdővel. Ez az életforma példa lehetne már ma is, mielőtt követendővé válni kényszerül.

Amikor a megismerés határaihoz érünk, egy-egy tárgyra, épületre nézve gyakran felsóhajtunk: - ó, ha ez mesélni tudna! A tölgyesi templom hatszáz évről mesél. Utódaink részben e könyv, és dr. Koczó József összefoglaló műve lapjain találják meg mindazt, ami a templom évszázadairól megismerhető, kideríthető.

Négy évtizede a templom „megszólint”, figyelem felhívó jelzéseket adott. 1985-ben a torony keresztje déli irányba dőlni kezdett. Jelezte, hogy a tartó gerendázat elfáradt- a kereszt tövében beázás lehetett. Aztán egy szeptemberi hajnalon a kettőszáz éves kereszt nagy robajjal a sekrestye bejárata elé zuhant. Azt nem tudjuk, miért nem került vissza a javított ácsolatra: de nem bánjuk, mert azóta köz elről szemlélhetjük, mint a kovácsolás ipartörténeti emlékét.

A templom azonban csak annak mesél, aki kíváncsi rá. Aki elgondolkodik azon, miért nem a torony alatt van a bejárat? Akiben felmerül a kérdés, hogy miért a falu szélén áll és miért nem a közepén? Az utóbbi kérdésre egyszerű a válasz: ha rátekintünk az ezerhétszáznyolcvanas években készült Első Katonai Felmérés térképre, azon a templom, egy szép, kerek téren áll, amit sugár irányban épületek vettek körül. A később épült falu elrendezése valószínűleg a szűkös domborzati adottságokhoz igazodott. A folyóvíz közelségének igénye ahogy bárhol a világon, itt is megfigyelhető, ugyanakkor a szokásos árvíz

be the unanimous opinion of Tölgyes residents. Thanks be to God, we had ample opportunity to work toward this. Yet, in learning more deeply about Ipolytölgyes’s past, we may assume that being from Tölgyes used to be good as well. Archaeological finds from the Árpadian period—and some even earlier—uncovered around the church suggest as much, as does medieval historiography. The church standing in the southern tip of Hont County was “born in a good place.” The Lower Ipoly Valley offered especially favorable conditions for a life close to nature. Börzsöny provided stone and timber for construction; meadows regularly irrigated by the river’s floods created excellent conditions for pasture-based animal husbandry. The Ipoly abounded in fish, and together with its tributaries drove the watermills.

This may be why, in the second half of the Middle Ages, the inhabitants of Ságizsidód left their nearby settlement in the Szentmárton-dűlő and resettled around the church by the Ipoly. Here, on the floodplain famed for its oak forests, they lived—and made their living—for centuries in a harmonious, what we would now call sustainable, relationship with the meadows, arable lands, and forests belonging to Sagh alias Twlges. This way of life could already serve as an example today—before we are compelled to adopt it.

When we reach the limits of knowledge, we often sigh at an object or a building: “Oh, if only it could speak!” The church at Tölgyes speaks of six hundred years. Our descendants will find in part, in this book and in Dr. József Koczó’s synthesis, everything that can be known or deduced about the church’s centuries.

Four decades ago, the church “spoke up,” giving warning signs. In 1985 the tower cross began to lean southward, signaling that the supporting timber had fatigued—there may have been water infiltration at the base of the cross. Then one September dawn the two-hundred-year-old cross came crashing down before the sacristy entrance. We do not know why it was not reinstalled on the repaired carpentry; but we do not regret it, for since then we can admire it at close range as an industrial-craft monument of wrought iron. (photo)

However, the church only “speaks” to those who are curious about it—those who wonder why the entrance is not beneath the tower, or who ask why it stands at the edge of the village and not in its center. The latter ques-

szintje szabta a biztonságos távolságot.

1994-ben Sandler Zoltán mérnök részletes felmérési tervet készített a templom tetőszerkezetéről, mely a tetőfelújítás alapjául szolgált, illetve szolgálhat a jövőben is. Móga Sándor építész pedig a templom homlokzati felújításár készített tervet. A tervezett külső felújítás során leverték a homlokzati vakolatot, s láthatóvá vált, hogy a késő barokk korinak vélt templom nyugati, keskenyebb része és a torony alsó szakasza kőből épült. Simon Zoltán régész falkutatásával a középkori templom sok részletére fényderült. Meghatározta a XIV. századi középkori falazatú részt, mely a homlokzati helyreállítás során mind színezésében, mind a vakolat textúrájában megkülönböztetésre került. Bemutathatóvá vált a torony nyugati homlokzatán a kis kőkeretes lőrés ablak is. Világossá vált, hogy a korszak általános szokása szerint Tölgyes középkori temploma is keleti szentéllyel épült. A bejárat a nyugati oldalon, a torony homlokzatán volt. A toronyaljban – a mai sekrestye helyén – indult az a lépcső, mely a középkori karzatra vezetett föl, melynek szintjét szintén beazonosította. A falkutatás során látszott az is, hogy a nyugati bejáratot utóbb téglával falazták be.

A keletelés szokása a kereszténység megjelenése előtti. Van egy praktikus oka is, amiért a mai templomba járók is hálások: a keletelt templom hosszú, déli oldalát napfoszat éri a napfény, így télen nem annyira hideg. Ezt a különbséget a papunk, Izrael Pál atyánk érzékeli igazán, aki vasárnap nálunk és Nagybörzsönyben, az észak-déli tájolású Szent Miklós templomban is misézik, ami szerinte jégverem.

A templom leleményes, keleti irányban történő kibővítésével, szélesítésével nyerte el mai alakját 1794-ben, a jelenlegi bejárat feletti zárókő tanúsága szerint. A szentély és a bejárat tájolása a barokk bővítéskor így éppen megfordult.

A ma látható tér kialakításának szükségességét alapvetően két dolog indokolta. A templomkert fenyőfái annyira megnőttek, hogy a tíz méter magasan lévő ereszcsonnákat eltömítették a tűleveleikkel. Így az esővíz az amúgy is nedves falakon folyt le a tetőről. A fák miatt az ereszcsonnák még emelőkosaras autóval sem voltak megközelíthetők. A másik ok a Szent Erzsébet Otthon évről évre növekvő parkolóhely igénye volt, amit az Intézmény előtt már nem lehetett kielégíteni.

Fehér Judit műemléki felügyelő kapcsolatainak

tion has a simple answer: if we look at the First Military Survey map from the 1780s, the church stands in a handsome round square encircled radially by buildings. The later settlement layout likely adapted to constrained topography. As everywhere, proximity to running water can be observed here as well, while the typical flood level set a safe distance.

In 1994 engineer Zoltán Sandler prepared a detailed survey of the roof structure, serving as the basis for the roof renovation—and it may still serve in the future. Architect Sándor Móga drew up a plan for refurbishing the façades. During the proposed exterior works, plaster was removed, revealing that the western, narrower part of the church—long thought late Baroque—and the lower section of the tower were built of stone. Through wall-research, archaeologist Zoltán Simon shed light on many details of the medieval church. He identified the sections with fourteenth-century medieval masonry, which, during the façade restoration, were distinguished both by color and plaster texture. A small stone-framed loophole window on the tower’s west façade also became visible. It became clear that, as was customary in the period, Tölgyes’s medieval church had an eastern sanctuary. The entrance was on the western side, in the tower façade. In the tower base—today’s sacristy—a stair began that led to the medieval gallery, the level of which he likewise identified. The research also showed that the western entrance was later bricked up with brick.

The practice of eastward orientation predates Christianity. It also has a practical reason for which today’s churchgoers are grateful: the long southern wall of an east-oriented church is sunlit all day, making it less cold in winter. Our priest, Father Pál Izrael, perceives this difference most acutely, celebrating Mass with us and in Nagybörzsöny as well, in the north–south-oriented Church of St. Nicholas—which, in his words, is an icebox.

Through an ingenious eastward extension and widening, the church attained its present form in 1794, as the keystone above the current entrance attests. Thus, at the time of the Baroque enlargement, the orientation of the sanctuary and the entrance was effectively reversed.

Two fundamental reasons necessitated the creation of the present square. The pines in the churchyard had grown so tall that their needles clogged the eaves at a height of ten meters; rainwater then ran down the already

köszönhetően a tervezéshez óriási szakmai támogatást kaptunk. A Szent István Egyetem Tájépítészeti Kara (ma Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet), valamint a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói számára közös, fél éves tervezési feladat kezdődött 2018. kora tavaszán. Oktatói oldalról a SZIE-ről Gecséné dr. Tar Imola és dr. Takács Katalin tájépítész mérnökök, míg a BME-ről dr. Halmos Balázs építészmérnök vett részt a konzultációkon.

A hallgatók kilenc csoportja készített terveket, melyeket, mint vizsgamunkát május végén mutatták be a Művelődési Házunkban rendezett Ormándy Miklós emlékkonferencián.

A tervekben sok jó ötlet volt, de ezek egyike sem volt elég önmagában a megvalósításra. Így ezeket tovább gondolva folytattam a tervezést. Az volt a célom, hogy az új térrel a templom kapja vissza a központi szerepét, ezért a épület körül egy kört képzeltem el. Körzöm hegyét a főoltár közepére böktem, hiszen tervrajzon ábrázolva itt van ennek a faluközösségnek a szellemi központja több mint kétszáz éve. A környező talajszint süllyesztésével sikerült kiemelni ezt a kör alakú területet, benne a tem-

damp walls. Because of the trees, even a bucket truck could not reach the eaves. The other reason was the ever-increasing annual parking demand of the Saint Elizabeth Home, which could no longer be met in front of the institution.

Thanks to the connections of monument supervisor Judit Fehér, we received tremendous professional support for the design. In early spring 2018, students from the Faculty of Landscape Architecture of Szent István University (today the Institute of Landscape Architecture, Urban Planning, and Ornamental Horticulture at the Hungarian University of Agriculture and Life Sciences) and from the Budapest University of Technology and Economics undertook a joint semester-long design assignment. On the faculty side, Dr. Imola Gecséné Tar and Dr. Katalin Takács (landscape architects) from SZIE and Dr. Balázs Halmos (architect) from BME participated in the consultations.

Nine student teams prepared designs, which they presented as exam projects at the end of May during the Miklós Ormándy Memorial Conference held in our Cultural Center.

The plans contained many good ideas, but none alone

plommal. A kör ívén út és járda halad. Távolabb, az északi oldalon tölgyfák szintén az íven, amelyeket úgy ültettük sorban, hogy a torony keresztjének árnyéka az őszi napéjegylenőség idején félóránként mutasson egy-egy facsemetére, mint egy óriási napóra. A tér tervezése során folyamatosan segítségemre volt konzulensként Gecséné dr. Tar Imola és dr. Takács Katalin.

Fehér Judit nagyszerű ötletével a Kossuth utcaiakat kiegészítő parkolóhelyek is elértek a kör ívén úgy, hogy a templom látványát nem rombolták. A sokszor módosított tervünket Bóbis Ferenc okleveles építőmérnök türelmesen rajzolta újra, majd a végleges formába.

A kivitelezést Papi Zoltán és fia, Arnold által vezetett Né-Pa Kft. végezte kiváló minőségben. Elégedetten állapítottuk meg a használatba vételt követő években, hogy az eredmény jobb, mint a tervünk. A tér működik, ésszerűen szolgálja ki a gyalogosok és az autósok igényeit. A Szent Erzsébet Otthon pedig működése harmincharmadik évében végre akadálymentes útvonalat kapott a templomhoz!

was sufficient for implementation. Developing them further, I continued the design process. My goal with the new square was to restore the church's central role; thus, I envisioned a circle around the building. On the drawing, I set the compass point in the center of the high altar—this has been the spiritual center of the village community for more than two hundred years. By lowering the surrounding ground level, we managed to emphasize this circular area with the church at its core. A road and walkway run along the arc of the circle. Farther away, on the northern side, oaks are planted along the same arc so that, at the autumnal equinox, the shadow of the tower cross falls every half hour on a different sapling—like a giant sundial. Throughout the square design, I was continuously assisted by consultants Dr. Imola Gecséné Tar and Dr. Katalin Takács.

With Judit Fehér's excellent idea, additional parking spaces complementing those in Kossuth Street could also be accommodated along the arc without detracting from the view of the church. Our often-revised plan was patiently redrawn—and then finalized—by chartered civil engineer Ferenc Bóbis.

Construction was executed to excellent quality by

12/1 Az Ipolytölgyesi templom felújítás előtti környezete/The surroundings of the Ipolytölgyes church before renovation

13/1 Az Ipolytölgyesi templom felújítás utáni környezete/The surroundings of the Ipolytölgyes church after renovation

Számomra a legnagyobb örömet annak a vállalkozónak a véleménye jelentette, aki az 1995. évi felújítást végezte. Az új teret körbejárva Mák Imre azt mondta: ennél jobbat nem tehettek ezekkel a nedves falakkal, amelyeket most reggeltől estig süti a nap és fújja a szél.

Amikor a templom körüli földmunkák elkezdődtek, a torony előtt furcsa vasdarabot fordított ki a munkagép a földből: szomorú, háborús történet tárgyi bizonyítékát, egy 120 milliméteres, szovjet nehézaknavető úgynevezett ráttöltéses robbanástól szétnyílt csövét.

A II. világháborút Ipolytölgyes is megszenvedte. 1944 karácsonyán húzódtak át a visszavonuló német csapatok és a Szent László hadosztály katonái az Ipoly túloldalára. A letkési hidat felrobbantották maguk mögött. A szovjet csapatok megszállták a falut, a lakosság a domboldali pincékbe költözött. A harcoló felek aknavetőkkal lőtték egymást. Egy szovjet löveg, bízva abban, hogy a templomra csak nem lőnek a folyó túloldaláról, a torony tövében foglalt tüzelőállást. Sajnos rosszul számítottak. A torony is találatot kapott, sőt a templom értékes, Róth Miksa által készített ablakai is betörték. Az aknavető lövegnek mégsem az ellenséges tűz, hanem kezelői hiba vetett véget. A földből előkerült aknavető szétrobbant, a hat fős kezelő személyzet pedig életét veszttette. A Tölgyesi temetőben nyugszanak. A templom sebtében befoltozott

Né-Pa Ltd., led by Zoltán Papi and his son Arnold. In the years following occupancy, we were pleased to observe that the result exceeded the plan. The square functions well, serving the needs of pedestrians and motorists sensibly. And in its thirty-third year of operation, the Saint Elizabeth Home finally received an accessible route to the church!

What pleased me most was the opinion of the contractor who carried out the 1995 renovation. Walking around the new square, Imre Mák said: “You could not have done anything better for these damp walls than to let them be bathed by sun and wind from morning to night.”

When earthworks began around the church, the excavator turned up a strange piece of iron in front of the tower: the physical evidence of a sad wartime story—the burst tube of a 120 mm Soviet heavy mortar, torn open by a so-called over-charge detonation.

Ipolytölgyes also suffered during the Second World War. At Christmas 1944, retreating German troops and soldiers of the Saint László Division withdrew across the Ipoly; they blew up the Letkés bridge behind them. Soviet troops occupied the village; residents moved into the hill-side cellars. The opposing sides shelled each other with mortars. Trusting that the enemy would not fire upon the church from the far bank, a Soviet gun took up a firing

ablakai a nyolcvanas évek elején lettek helyreállítva a mai formára a hívek adományaiból, a hitre és a tisztaságra emlékeztető (arany)sárga, és fehér (átlátszó) színek használatával. E két színt művészien törik meg a szentély ablakain megjelenített piros lángnyelvek, melyek a Szentlélek szimbólumai.

A tér kialakítása jelentős földmunkákkal járt. A vízelvezető árok, a kivágott nagy fák tuskóinak kivétele régészeti szempontból érdekes és értékes rétegeket érintett. Kékesi Márk régészhallgató a Tölgyesi Hírmondó 2019. évi októberi számában írta le megfigyeléseiket:

“Az idei év során sok új adattal gazdagodott a tudásunk Ipolytölgyes történetéről. A korábban a Szent Márton-dűlőben azonosított Ság falu területén végzett feltárások alapján feltételezték, hogy lakói valamikor a 13-14. században költözhettek az Ipolyhoz közelebb és alapíthatták meg mostani helyén Tölgyest. A mai templom környezetében, amelynek korai elődje már a 14. században is állt, 2019-ben több alkalommal is régészeti megfigyeléseket végeztünk, amelyek egy részéről már augusztusban rövid összefoglalás született és rávilágított arra, hogy Tölgyes egykori lakói a 12-13. században telepedhettek le itt. A szeptemberben is folytatódó munkálatok kapcsán nemcsak a középkor, hanem az azt megelőző időszak hagyatéka is felszínre került.

A templom és a tájház közötti részen több vaskori, i. e. az 1. évezredben készült edény töredékét találtuk meg, amelyek jól bizonyítják, hogy a középkor előtt sem volt lakatlan a terület.

A templom déli oldalán, a kereszt közelében pedig a 12. századi megtelepedés igen fontos bizonyítéka, egy III. Béla király (uralk.: 1172–1196) által veretett pénz került elő.

A leggyakoribb leletnek számító kerámiatöredékek mellett a török kori érmék, valamint vallásos tárgyak (mellkeresztek, kegyérmék) sora is tovább bővült. Talán az egyik legérdekesebb idei lelet egy 15. század végéről származó könyvveret, amely nagy valószínűséggel egy a plébánián őrzött kötet sarkát díszíthette.

A 2019-es év fontos eredményeket hozott, amelyek tovább segítik Ipolytölgyes múltjának megismerését, azonban a település nagyobb része a beépítettség miatt még mindig sok érdekességet rejt, így mindenkinek érdemes figyelni, hiszen akár egy egyszerű kerti munka során is találhat régészeti leleteket, amik által olyan in

position at the base of the tower. Unfortunately, they miscalculated. The tower was hit, and the church’s valuable stained-glass windows by Miksa Róth were shattered. The mortar’s end came not from enemy fire but operator error: it exploded, killing its six-man crew. They rest in the Tölgyes cemetery.

The hastily patched windows were restored in the early 1980s, using donations from the faithful, with (golden) yellow and white (clear) colors symbolizing faith and purity. These two colors are artfully broken by the red tongues of flame in the sanctuary windows, symbolizing the Holy Spirit.

Creating the square entailed substantial earthworks. The drainage ditch and removal of the stumps of felled large trees affected archaeologically interesting and valuable layers. Archaeology student Márk Kékesi described their observations in the October 2019 issue of Tölgyesi Hírmondó:

“During this year our knowledge of Ipolytölgyes’s history has been enriched with much new data. Based on excavations in the area of the settlement of Ság, previously identified in Szent Márton-dűlő, it was assumed that its inhabitants may have moved closer to the Ipoly in the 13th–14th centuries and founded Tölgyes in its current location. In 2019 we made several archaeological observations in the vicinity of today’s church, whose early predecessor already stood in the 14th century. A brief summary in August pointed out that the former inhabitants of Tölgyes may have settled here in the 12th–13th centuries. Continuing work in September, remains emerged not only from the medieval period but also from times preceding it.

Between the church and the folk house, we found several pottery fragments from the Iron Age (1st millennium BC), clearly proving that the area was not uninhabited before the Middle Ages.

Near the cross on the church’s southern side, an important piece of evidence for 12th-century settlement also came to light: a coin minted by King Béla III (r. 1172–1196).

Beyond the most common finds—ceramic sherds—the corpus of Ottoman-period coins and devotional objects (pectoral crosses, devotional medals) has grown as well. Perhaps one of the most interesting finds this year is a book fitting from the late 15th century, which most

14/1 A megtalált aknavető eredeti állapotja/Original condition of the found mortar

14/2 A megtalált aknavető festett állapotja/Painted condition of the found mortar

formációkhoz juthatunk, amelyek mind apró mozaikszemek lesznek egy jövőben összeálló teljesebb képhez.”

A tér megújulását követően az Egyházközség az iskola épületének eladásával és a Váci Egyházmegye támogatásával megteremtette a templom külső felújításának anyagi fedezetét.

A falak állapotát, nedvességük mértékét Kürtös Zoltán műemléki épületdiagnosztikai szakértő vizsgálta, még 2021-ben. A falak anyagában megtalálhatók az alulról jövő vizesedés okozta kémiai elváltozások. Az országosan is megfigyelhető talajvízszint csökkenés azonban kifejezetten jól tesz a templomnak: a nedvességnek nincs utánpótlása.

A felújítást megelőző statikai vizsgálatokat Besey László statikus mérnök végezte. Voltak aggályai. Szakvéleményében javaslatot tett az elmozdulások megállítására, de úgy láttuk, a falak az utóbbi években biztosan nem mozogtak, nem repedtek tovább.

A templom homlokzatának felújítását megelőzően fölvetődött, a középkori bejárat bemutatásának lehetősége. 2023-ban Simon Zoltán régész újabb falkutatását végzett, és a torony nyugati falának terepszint alatti részén előkerültek az eredeti bejárat nyílás több elemből falazott szárkövei és a küszöbkő. A nyílás szélesség, valamint a középkori szerkesztési szabályok ismeretében Zoltán kiszerkesztette az ajtónyílás ívét, melynek záródása a jelenlegi sekrestye ablak helyén zárult. Érthető tehát, hogy a barokk átépítéskor ezt a kaput nem tarthatták meg, barokk kori téglákkal van befalazva a középkori, kőből épült faltestben. A középkori terepszintet a jelenlegihez képest mintegy 70 cm-rel mélyebben azonosították.

A homlokzatok felújítási tervét 2024-ben Szabó Andrea építésmérnök készítette, melynek része volt a középkori bejárat bemutatása. A tervező egy mélyített szintet képzelt el az egykori bejárat rész előtt, melyet nyersbeton támfalak határolnak, és szintén nyersbeton íves lépcsőkön lehet lejutni a kavicsos betonnal jelzett középkori járószintre. Az egykori bejárat íve horonyként mélyed a vakolatba, s az utólagos barokk ajtónyílás-befalazást simított vakolat jelzi, csakúgy, mint a homlokzat többi barokk kori részén.

A helyreállítási, felújítási munkával Berke József főti vállalkozót bíztuk meg. Emberei állványoztak és a középkori bejárat láthatóvá tételéhez szükséges mélyítést al-

likely adorned the corner of a volume kept at the parish.

The year 2019 has brought important results that further aid in understanding Ipolytölgyes’s past. However, due to the built-up character of much of the settlement, many curiosities may still lie hidden; thus everyone should keep their eyes open, as even simple gardening can yield archaeological finds that contribute bits of information—small tesserae in a fuller mosaic yet to be assembled.”

Following the renewal of the square, the Parish created the financial basis for the exterior renovation of the church by selling the school building, with support from the Diocese of Vác.

In 2021, monument-diagnostics expert Zoltán Kürtös assessed the condition of the walls and their moisture content. Chemical changes due to rising damp were found in the wall fabric. The nationwide lowering of the groundwater level, however, is distinctly beneficial for the church: there is no longer replenishment of moisture.

Structural investigations preceding the renovation were carried out by structural engineer László Besey. He had reservations and recommended measures to arrest movements, but we observed that in recent years the walls had not shifted and the cracking had not progressed.

Prior to the façade renovation, the possibility of presenting the medieval entrance was raised. In 2023 archaeologist Zoltán Simon conducted further wall research; below current grade in the tower’s west wall he uncovered the jamb stones—built of several elements—and the threshold of the original entrance. Based on the opening width and knowledge of medieval design rules, he reconstructed the arch of the doorway, whose crown would close at the location of the present sacristy window. It is understandable, therefore, that during the Baroque remodeling this portal could not be retained; it is infilled with Baroque-period bricks within the medieval stone wall. The medieval ground level was identified at roughly 70 cm below the present one.

The façade restoration plan was prepared in 2024 by architect Andrea Szabó and included the presentation of the medieval entrance. The designer envisioned a lowered area in front of the former entrance, bounded by exposed-concrete retaining walls, with access via curved

akították ki a torony előtt. A festést Sarkadi Nagy Sándor erdőkertesi mester végezte el munkatársaival. A felújítási terv szerint új sekrestye ablak készült a barokk kori fűzött ablakrács megtartása mellett, s a sekrestyebejárat és a toronyfeljáró ajtók is megújultak. Herédi István, vámosmikolai asztalos mester készítette ezeket. A középkori bejárat köveit Kőrösi Antal restaurátor tisztította, konzerválta. Végül e megújult nyugati homlokzat elé került a templom korábbi hatalmas kovácsoltvas toronykeresztje.

Felmerül a kérdés, hogy alakulhatott a talajszint az évszázadok során? Biztosra vehetjük, hogy a középkori bejárat küszöbköve is legalább egy lépcsőnyivel magasabb a templom aljzatot eredményezett, ennyivel volt magasabb az akkori talajszinttől. A bejáratot bemutató mélyítés csapadékvíz szikkasztógödrenek ásása közben vált láthatóvá számunkra, hogy a jelenlegi talajszint mintegy 80-90 cm mélységig töltött talaj, vegyesen építési törmelékkel. Tehát, amikor a templom elrendezését „megfordították”, hozzáépítettek, akkor a környezetét feltöltötték. De még nem a jelenlegi szintre. Az elmúlt évtizedekben a kétszáz éves, keleti bejárat küszöbköve már csupán öt centivel volt magasabb, mint az oda vezető járda. Amikor 2019-ben a templom környezetét az új tér kialakítása során felbontottunk, a bejárat előtt kettő lépcsőfok került elő a feltört járda alól. Ezeket az ajtó előtti síkba beépítve tettük láthatóvá. Mindkettőn megfigyelhető a két évszázadnyi kopás, amit mostantól tovább koptathatnak a Tölgyesiek.

Elgondolkodtató az is, hogy a régi Ipoly medre csupán hetven méterre volt a templomtól, pedig sem magasságot, sem templomdombot nem érzékelünk: közben ma legalább nyolcvan centivel vagyunk a hatszáz évvel korábbi szint felett. Miért lehetett ez a templom ilyen közel ehhez, a néha sokszázszorosára duzzadó folyóhoz? Ha a falut átszelő főútról járművel érkezünk a templomhoz, érzéki csalódásban van részünk, mintha enyhén lefelé mennénk.

A geodéziai mérés eredménye azt mutatja, hogy a templom jelenlegi bejáratának küszöbe negyven centivel van a falut átszelő, töltésen haladó főút szintje fölött! Tehát az ártér sík környezetéből kicsivel mindig kiemelkedett az a hely, ahová a templom valaha épült. A folyónak pedig volt hová szétterülnie áradás idején. Mekkora tanítás ez a mának!

Az Ipoly azóta gátak közé szorítva, szabályozott mederben folyik. Az ötvenes években a templomot is szűk kertbe szorították, barátságtalan vaskerítéssel bekerítve. A jó szándékkal mellé ültetett fák pedig addig nőttek, amíg

exposed-concrete steps down to a gravel-exposed concrete surface marking the medieval walking level. The former entrance arch is expressed as a groove recessed into the plaster, while the later Baroque infill is indicated by a smoothed plaster patch, as elsewhere on the Baroque portions of the façade.

We entrusted the restoration and renovation works to contractor József Berke of Fót. His crew erected scaffolding and formed the excavation in front of the tower to reveal the medieval entrance. Painting was executed by master Sándor Sarkadi Nagy of Erdőkertes and his team. In accordance with the renovation design, a new sacristy window was made while retaining the Baroque strung window grille, and the sacristy entrance and tower stair doors were renewed. These were crafted by joiner István Herédi of Vámosmikola. The medieval entrance stones were cleaned and conserved by restorer Antal Kőrösi. Finally, the church’s former massive wrought-iron tower cross was installed before the renewed west façade.

A question arises: how has the ground level evolved over the centuries? We can be certain that even the threshold stone of the medieval entrance resulted in a church floor at least one step above the exterior, i.e., above the then ground level. While digging the soakaway pit for rainwater as part of the entrance exposition, it became apparent that the present ground level is fill soil down to a depth of about 80–90 cm, mixed with construction debris. Thus, when the church’s arrangement was “reversed” and extensions added, the surroundings were backfilled—but not yet to today’s level. In recent decades the two-hundred-year-old eastern entrance threshold stood only five centimeters above the approach walk. When we opened up the surroundings in 2019 to form the new square, two steps were uncovered beneath the broken paving in front of the entrance. We reinstated these flush with the doorway to make them visible. The wear of two centuries is evident on both—and from now on the people of Tölgyes will continue to wear them.

It is also thought-provoking that the old riverbed of the Ipoly was only seventy meters from the church, even though we perceive neither a height difference nor a church hill; today we are at least eighty centimeters above the level six hundred years ago. Why, then, could the church stand so close to a river that sometimes swelled to many hundreds of times its normal flow? Approaching the church by vehicle from the main road that cuts

szinte teljesen eltakarták, egész napra beárnyékolta a templomot.

A templom nem csak a két homlokzatos alakjával hívja fel magára a figyelmet. Belül is sok érdekesség található, amiket a következőkben mutatok be.

Harmincöt éve élek Ipolytölgyesen, előtte öt évig Letkésen jártam templomba. Annak a templomnak az egyszerűsége, a lényegre irányultsága tetszett nekem. Az ipolytölgyesit nehéz volt megszokni, majd megszeretni, mert itt mintha versengenének a látványelemek, a szobrok és a freskók a betérő figyelméért. Ma már ez az én templomom. Összebarátkoztunk.

Ritkaság a szószék oldalán látható dombormű, ami Mária Magdolna gonosztól megszabadításának evangéliumi történetét ábrázolja. Hasonlóan ritka a főoltáron a Jelenések Könyve szimbólumának, a hétpecsétetes könyvön pihenő Isten bárányának a megjelenítése. Mintha csak az ígért végítéletre emlékeztetné az imádkozó embert.

Arról sajnos nincs információnk, hogy a hajó mennyezete, hogy nézett ki 1953 előtt. Ekkor készültek a ma is látható freskók, amelyeket Visy Klára irgalmas rendi szerzetes nővér festett. Ő egy volt azon apácák közül, akiknek a szerzetesrendjét 1950-ben feloszlatták. A civil életben naiv művészként, templomok festésével kereste a kenyerét.

Freskói is a ritkaságok sorát gyarapítják. Az egyik freskó a templomot ábrázolja az Ipoly felől nézve, mint egy képeslap. Elé egy tölgyesi családot festett: a képen látható kislány Ormándi Ilona. Hiányoltam a testvérét, Jóskát. Mire ő: olyan hosszan kellett állni a festőnő előtt, hogy eluntam és elszaladtam játszani pajtásaimmal. Ebbe az országszéli, falusi világba belefért az a művészi szabadság, hogy Visy Klára önmagát is megfesse életnagyságban egy másik freskón, a gyermek Jézus mellett térdelő angyalként. Egy alkalommal lelkesen mutattam be ezeket a freskókat Molnár Vajk egyházmegyei főépítésznek, aki megkérdezte: polgármester úr, nem tűnt fel önnek, hogy a három freskó valóban amatőr munka, de a szentélyben a négy evangélista arcképe viszont művészi kéz munkája?

Ami nem látható a templomból, az a mennyezet felülnézetből, a padlásról szemlélve. A hajót három-, a szentélyt egy szakaszos csehsüveg boltozat fedi. Fent a valószínűleg téglák látványa mutatja, hogy milyen nagyszerű ez a mennyezeti megoldás. Miközben a faluban a házak vályogból és faragott homokkőből épültek, a templom

through the village, one experiences an optical illusion—as if we were descending slightly.

Geodetic survey results show that the threshold of the present entrance lies forty centimeters above the level of the main road running along the embankment through the village. Thus, even within the flat floodplain, the church site has always been slightly elevated. During floods the river had space to spread—what a lesson for today!

Since then, the Ipoly has been confined between levees, flowing in a regulated channel. In the 1950s the church was also confined to a narrow plot, enclosed by an unwelcoming iron fence. Well-intentioned plantings grew until they almost entirely hid and shaded the church all day.

The church commands attention not only through its dual-façade form; the interior also holds many curiosities, which I present below.

I have lived in Ipolytölgyes for thirty-five years; before that I attended church in Letkés for five years. I liked that church for its simplicity and focus on essentials. The church in Ipolytölgyes was hard to get used to—and to love—because here the visual elements, statues, and frescoes seem to vie for the visitor’s attention. Today it is my church. We have become friends.

Rare is the relief on the side of the pulpit depicting the Gospel story of Mary Magdalene’s deliverance from evil. Equally rare is the representation on the high altar of the symbol from the Book of Revelation—the Lamb of God resting upon the seven-sealed book—seemingly reminding the worshiper of the promised Last Judgment.

We unfortunately have no information on what the nave ceiling looked like before 1953. That year the present frescoes were painted by Sister Klára Visy of the Sisters of Mercy. She was among those nuns whose order was dissolved in 1950; in civilian life, as a naïve artist, she earned her livelihood by painting churches.

Her frescoes also add to the rarities. One depicts the church from the Ipoly side—like a picture postcard. In the foreground she painted a Tölgyes family; the little girl is Ilona Ormándi. I missed her brother József. He told me: “We had to stand so long for the painter that I got bored and ran off to play with my mates.” In this border-village world, there was room for artistic license: Sister Klára Visy painted herself life-size in another

hibátlanul kiégetett, lapos, barokk téglából lenyűgöző kőművesmunkaként. A falakon pihenve pedig olyan gerendázat tartja a tető héjalást, amit minden mai ács megcsodálhatna.

A templom körüli térkialakítás éveiben mobiltelefon antenna került e toronyba. Ennek évről- évre befolyó bérleti díja olyan bevételhez juttatta az Egyházközségünket, amiből futotta először a villamos hálózat, majd a hangosítás felújítására. Erre már régóta szükség volt. A templomok akusztikája bonyolult szakmai kérdés, ami mindenkit érint.

A prédikációk a nagyjából emeletnyi magasságban lévő szószékekről hangzottak el a templomokban. A szertartás állandó részei évszázadokon át latinul, az oltárnál. Aztán jött a szembe miséző oltár, a liturgia a nép saját nyelvén, amivel a pap ilyen módon is közelebb került a hívekhez. Az oltár mellett kialakított olvasó állványról, az ambóról olvasták fel a szentbeszédet. A megváltozott hangzás miatt szükségessé vált a hangosítás, amit mai szemmel amatőr módon oldottak meg Tölgyesen. Kettő, fából készült, hosszú dobozba nyolc-nyolc kisebb hangszórót szereltek, és azt helyezték el a padsorok előtt a falon, alacsonyabban, mint a szószéken álló személy fejmagassága. A kóruson így nehezebben értették, ami lent elhangzott.

A templom orgonája legalább százéves. Egy manuálos, mechanikus, öt regisztere van, csúszkaladás francia fúvóval. Néhány éve Váczi Kristóf szalkai és Fazekas Lajos letkési kántorok újították fel, ami motorcseréből, újra bőrzésből, kisebb javításokból és persze behangolásból állt. Természetesen a lábbal működtethető fűjtató is megvan, áramszünet esetén használható.

Az elmúlt ezer évben Magyarországon alapvetően a keresztény hitelvek alapján szerveződött a társadalmi élet. Ez, különösen a falvakban a templom, illetve az egyházközség által alakított közösségi életet jelentette.

Ahogy a parasztember a kakasát sem gondolja madárnak, így a harangot sem tekintik hangszernek. Templomi használatban jelző eszköz. A templomok tornyában általában három harang lakik. A nagyharang, a közepes és a lélekharang. E három, jól megkülönböztethető hang, a sorrend, a harangozás hossza és a hangzás időpontja minden tölgyesi számára ismert, egyértelmű üzeneteket közvetítettek.

A templom a napok ritmusát is megadta. A reggel öt

fresco, as the angel kneeling beside the Christ Child. On one occasion I enthusiastically presented these frescoes to diocesan chief architect Vajk Molnár, who asked: “Mr. Mayor, have you not noticed that the three frescoes are indeed amateur work, while the four portraits of the Evangelists in the sanctuary are the work of a true artist?”

What cannot be seen of the church is the ceiling viewed from above, from the attic. The nave is covered by a three-bay, the sanctuary by a single-bay Bohemian (sail) vault. The view of the unplastered bricks above shows what an excellent ceiling solution this is. While village houses were built of adobe and dressed sandstone, the church, of flawlessly fired, flat Baroque bricks, stands as superb masonry; resting on the walls is a timber structure for the roof covering that any modern carpenter would admire.

During the years of the square’s formation, a mobile-phone antenna was installed in the tower. The annual rental income provided our Parish with resources first to renew the electrical system and then the sound system—long overdue. Church acoustics is a complex technical matter affecting everyone.

Sermons were traditionally delivered from pulpits roughly one story high. For centuries, the fixed parts of the liturgy were in Latin at the altar. Then came the versus populum altar and the liturgy in the people’s own language, bringing the priest closer to the faithful in this way as well. The homily was read from the ambo beside the altar. Due to the changed acoustics, amplification became necessary—handled, by today’s standards, rather amateurishly in Tölgyes. Two long wooden boxes each containing eight small loudspeakers were mounted on the wall before the pews, lower than the head height of a person in the pulpit; thus, what was said below was harder to understand in the gallery.

The church organ is at least a hundred years old: a single-manual, mechanical instrument with five registers, slider chest, and French bellows. A few years ago, cantors Kristóf Váczi (Szalkai) and Lajos Fazekas (Letkés) refurbished it—motor replacement, re-leathering, minor repairs, and, of course, tuning. The foot-operated bellows naturally remains and can be used during power outages.

Over the past thousand years, social life in Hungary has fundamentally been organized along Christian doctrines. In villages this meant community life shaped by

órai harangszó, a déli és az este nyolckor hét-köznapokon felhangzó közepes harang egyrészt az Úrangyala kezdetű imára hívott, másrészt óra nélkül is jelezte, hogy az állatok ellátásának, a fejésnek az év minden napjára jellemző rendje szerint megy-e a munka a ház körül. Szombat déltől vasárnap estig a nagy harang szól reggel, délben és este.

A templom harangja nemcsak a nap ritmusát adja, hanem többféle figyelmeztetést közöl ma is. A vasárnapi és ünnepi misére órával, félórával előtte harangoznak a nagy haranggal, majd a kezdés előtt öt perccel beharangoznak: mindhárom harang egyszerre megszólal. Hétköznapi, kismisére csak fél órával és öt perccel előtte harangoztak, de Tölgyesen nincs már kismise.

Ha valaki meghalt, szaladtak a harangozóhoz, hogy „csendítsen” a lélekharanggal, majd tudassa a faluval a hírt. Ha nő halt meg, kettő verset harangozott a nagy haranggal, ha férfi halt meg, hármat. Ez egyben segítség kérés volt a falu lakóitól, hogy kísérik imával és ajánlják Isten irgalmába a földi életből távozó lelket. Temetéskor a toronyból figyelték a temetőt. Amikor a ravatalozótól a sír felé kísérték utolsó útjára az elhunytat, megszólaltatták mind a három harangot. Így búcsúzott a falu a halottól.

Hogy mit jelent a „vers”? A harangozás hosszát. Általában egy vers egy perc, majd egy rövid „elhagyás” után következett egy újabb versnyi harangozás.

A harangozó a napi rendszeres harangozás elvégzését néha átengedte gyerekeknek, akiknek ez nagy élmény volt. Ahhoz, hogy a gyermek tudja mennyi idő egy vers, ehhez hányszor kellett meghúznia a harang kötelét, a következő versikét mondta fel ritmusosan, minden húzásra egy sort elmondva:

Szent Antal főzz lencsét. Nem főzök, mert nincsen. Ha nincsen, kérj mástól. Nem kérek, mert nem ad.	
Ha nem ad, vágd pofon. Nem vágom, mert megkísért. Ha megkísért, szaladj el. Nem szaladok, mert elesek. Ha elesel, kelj fel.	

the church and the parish. Just as a peasant does not consider a rooster a “bird,” so too a church bell is not treated as a musical instrument; in church use it is a signaling device. Church towers generally house three bells: the great bell, the medium bell, and the “soul bell.” Their three distinct tones, the sequence, the duration of ringing, and the time of day conveyed unambiguous messages to everyone in Tölgyes.

The church also set the rhythm of the day. The 5:00 a.m. bell, the noon bell, and the medium bell sounding at 8:00 p.m. on weekdays called both to the Angelus and, without a clock, signaled whether the daily routine of tending livestock and milking—ordered by the seasons—was proceeding around the house. From Saturday noon to Sunday evening, the great bell rang morning, noon, and evening.

The bells still communicate various signals. For Sunday and feast-day Mass, the great bell is rung an hour and half an hour beforehand, then a five-minute “call-up” immediately before the start: all three bells ring together. For weekday low Masses (which Tölgyes no longer has), only the half-hour and five-minute rings were used.

When someone died, people ran to the bell-ringer to “chime” the soul bell and then inform the village. If a woman died, the great bell was rung for two “verses;” if a man, for three—also a request that the villagers accompany the departing soul with prayer and commend it to God’s mercy. At funerals, the tower guard watched the cemetery; when the procession moved from the mortuary to the grave, all three bells were sounded—this was how the village bid farewell.

What does a “verse” mean? The duration of ringing. Typically one verse equaled one minute, followed by a short pause (“leaving off”), then another verse of ringing.

The bell-ringer sometimes entrusted the routine daily ringing to children, for whom it was a great experience. To help a child know how long a verse lasted—and how many pulls were needed—he recited the following rhyme, one line per pull, in rhythm:

Saint Anthony, cook some lentils. I won’t cook; there aren’t any. If there aren’t any, ask another. I won’t ask; they won’t give.	

21/1 A templom nagy harangjai/The big bells of the church

A harang szól temetéskor, az évfordulós Szentmisék végén és szól minden pénteken három órakor Jézus halálára emlékeztetve.

Tisztelem a tősgyökeres Tölgyesieket! Már az ezer-hatszázas évek közepén kelt, török adóíven is szerepeltek azok a családnevek, amelyek ma is megtalálhatók a faluban. Ez azt jelenti, hogy a tölgyesi templom falai között keresztelték őseiket, itt részesültek a szentségekben, itt mondtak értük gyászmisét. Micsoda megtartó erő ez az örökség! Nekem, aki korábban bárhol élt, mindenhol gyűttment volt, irigyelt érték ez.

De azért is irigylem őket, mert őseik évszázadokon át kisparasztok voltak. Ez az életforma nagy tudást, bölcsességet és szorgalmat követelt. Tíz-húsz hold földből eltartani egy családot, tehenekkel művelve... Sok munka és mértékletes élet. A faluban nem volt nagybirtok, uradalom, így nem voltak nagy vagyoni különbségek sem. Mai szemmel ez idilli állapot lehetett!

Ezt a szín katolikus közösséget a templom, a hitélet formálta és az adta meg a kereteit. No meg persze a - mit szólnak a faluban - visszatartó ereje.

Vasár- és ünnepnapokon gyakorlatilag mindenki a

21/2 A templom nagy harangjai/The big bells of the church

If they won’t give, give a slap.
I won’t slap; I’ll be tempted.
If tempted, then run away.
I won’t run; I’ll fall down.
If you fall, then get up.

The bell rings at funerals, at the end of anniversary Masses, and every Friday at three o’clock in remembrance of the death of Jesus.

I respect the native Tölgyes folk! Family names appearing in a Turkish tax register as early as the mid-1600s are still present in the village today. This means their ancestors were baptized within these church walls, received the sacraments here, and had Requiem Masses said for them here. What a sustaining force this heritage is! For me—who, wherever I previously lived, was always a newcomer—this is an enviable value.

I also envy them because their forebears were small-holders for centuries. This way of life demanded great knowledge, wisdom, and diligence. Supporting a family from ten to twenty holds of land, worked with oxen or cows—much labor and a temperate life. There were no great estates or manorial domains in the village; thus,

templomba ment, ahol szigorú rend szerint foglalták el a helyüket. (Lásd dr. Koczó József említett könyvét.) A nem, a kor és a családi állapot volt meghatározó. Később a vagyoni különbségek és tisztségek alapján volt bizonyos mértékű átrendeződés, de az sosem írta felül az előbbi három szempontot.

Képzeljük magunkat ebbe a helyzetbe: a pap hétről hétre hirdeti az ígét, az együttélés isteni törvényeit, amit mindenki a számára megszabott helyen állva vagy ülve hallgat. Ez a heti gyakorlat mélyen bevésődött az egyénbe, hogy hol a helye és hogyan viselkedjen abban a közösségben, amelyben él.

A napok és hetek ritmusában az ünnepek jelentettek fontos állomást. „Boldog az a nemzet, amelyik tud ünnepelni” (Zsolt.89,17.) A Tölgyesiek nemcsak tudtak ünnepelni, de azok fontosságával is tisztában voltak. S bár egész évben rengeteget dolgoztak, vásár- és ünnepnapokon csak az állatokat látták el. Az ünnepeket is az Egyház diktálta a templomból. Ezt azért írjuk múltidőben, mert 2024-ben volt az első Úrnapja körmenet nélkül. Az ötvenes évekig az úrnap körmenet a Kossuth utca szinte teljes hosszában zajlott. A négy sátrat Sújt Jánosék (Kossuth 43.), Ormándy Mihályék (K. 55.), Nagy Istvánék (K. 15.), Nagy Józsefék (K. 26.) háza előtt állították fel. A férfiak mogyoróágakat hoztak az erdőről, az asszonyok díszítettek. Mindezt, az egyes sátraknál eltöltött alig tíz perces szertartásért. De körmenetben mentek ki a határban álló Szent Vendel szoborhoz is október huszadikán, a falu fogadott ünnepén, Vendel napkor. Búzaszenteléskor pedig a legközelebbi búzatáblához.

A templom a hetvenes évekig volt a társadalmi élet szerves része. Vidám történet, hogy a vásárnapról- vásárra zsúfolásig telt templomba a legények nem siettek bemenni, sőt, ha lehetett, úgy tettek, mint akik nem fértek be. Fémpénzeikkel snóblizni, „pergetni” kezdtek a bejárat közelében. Hegedűs Misi bácsi, aki haláláig, ötven évig volt harangozó, a perselyezés során a templomból is kiment. Megvárta, amíg a legények dobtak, a vonalhoz lépett és összeszedte a misére induláskor még perselybe szánt pénzeket.

Elgondolkodtató az is, hogy mit jelentett a tölgyesi ember életében a hit a templomi szertartások adta kereteken túl. A falu lakóinak többsége földművesként élte itt az életét, számukra a természet és a természetfeletti együtt jelenthette a lét kereteit. A kilencvenes évek

there were no major wealth disparities either. From today’s perspective, this must have been an idyllic state.

This wholly Catholic community was shaped and framed by the church and religious life—not to mention the restraining force of “what will people say” in the village.

On Sundays and holy days practically everyone went to church and took their places in strict order (see Dr. József Koczó’s book mentioned above). Gender, age, and marital status were decisive. Later, wealth differences and offices brought some rearrangement, but never overrode the original three criteria.

Let us imagine the situation: week after week the priest proclaims the Word—the divine laws of communal living—and everyone hears it while standing or sitting in their allotted place. This weekly practice could engrain deeply in individuals where their place was and how to behave within the community in which they lived.

Within the rhythm of days and weeks, feasts were important milestones. “Blessed is the people who know the festal shout!” (Ps. 89:15). The people of Tölgyes not only knew how to celebrate; they understood its importance. Though they worked tremendously all year, on Sundays and holy days they tended only to the animals. Feasts were also dictated by the Church from the church. We write in the past tense because in 2024 Corpus Christi was observed for the first time without a procession.

Until the 1950s, the Corpus Christi procession extended almost the full length of Kossuth Street. The four altars were set up before the homes of the Sulyt family (Kossuth 43), the Ormándy family (K. 55), the Nagy family (K. 15), and the József Nagy family (K. 26). The men fetched hazel branches from the forest; the women decorated—all for the barely ten-minute devotions at each altar. The faithful also processed to the statue of St. Wendelin standing at the edge of the fields on October 20—Vendel’s Day, the village’s votive feast. At Rogation (Blessing of the Fields), they went to the nearest wheat field.

Until the 1970s the church was an organic part of social life. A light-hearted story: Sunday after Sunday the church was packed to the brim, yet the young men were in no hurry to go in; indeed, if possible, they behaved as though they could not fit. They began to “spin” coins—gambling—near the entrance. Uncle Misi Hegedűs, who was bell-ringer for fifty years, until his death, sometimes

ben még gyakran hallottam a munka, például a kapálás megkezdése előtt, a „Jézus segíts!” fohászt. Nagyobb munka közben, megpihenve pedig a „messze még a hála Isten” sóhajt. Tehát mindenki elismerte, hogy nem csak önmagán múlik a sorsa. Az, hogy milyen gyakorisággal, és mennyire mély hittel fordult Isten felé, abban nagy szerepe volt a szülői mintának és a Gondviselés személyes megtapasztalásának. A keresztlőkúttól elágazott életpályák sok felé kanyarodnak. Manapság gyakoribb, hogy elsőáldozáskor látjuk a gyermeket utoljára a templomban. A többszáz éves, plébániai anyakönyv tanúsága szerint itt keresztkedett falunk büszkesége, Ormándy Miklós piarista tudós tanár, szépíró is. Neki köszönhetjük az 1907-re felépült, egytantermes iskolát is, ami a templom mellett áll. Ormándy művei jogdíjából származó teljes jövedelmét felajánlva fedezte az építés költségeit.

Ipolytölgyes templomának védőszentje maga a Szentlélek.

Ez a választás feltehetően a templom felszentelésének időpontjához kötődik, ami Pünkösdkor lehetett. Hogy ebben biztosak lehessünk, ahhoz nagyon hiányzik a Historia Domus! Hívó emberként úgy vélem, hogy a tölgyesiek számára a Szentlélek közelsége a kérhető hét ajándékával, többletforrás lehetett az imaéletben, a családi és társadalmi együttélésben, vagyis a mindennapokban.

A Szentléleknek szentelt templomnak meghatározó szerepet tulajdonított az akkori plébános,

Puchovszki István is. Elbeszélése szerint, amikor a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat 1981-ben lehetőséget kapott arra, hogy az idős szerzetesek ápolását ellátó intézményei mellett, a Katolikus Egyház első, szociális szerepvállalásaként halmozottan, súlyosan sérült gyermekek ápoló-gondozó otthonát létrehozassa, elsősorban megürült plébániákat kerestek lehetséges helyszíneként.

Az akkori vezető, Szabó Erna nővér a plébánia megtekintése után egyedül bement a templomba imádkozni, a Szentlélek bölcsességét kérni. Kijöve közölte vezetőiségi munkatársaival: döntöttem, itt fog felépülni a Szent Erzsébet Otthon.

Az utóbbi évtizedekben fokozatosan csökkent a templom jelentősége a Tölgyesiek életében.

Átalakult a világ, változtunk mi is, a templomunk is rengeteg változáson ment keresztül.

Templomunk jogilag a Váci Egyházmegye tulajdo

stepped out from the offertory during Mass, waited until the lads had tossed, then walked to the line and collected the very coins that had been destined for the collection when they set out for church.

It is also worth reflecting on what faith meant in a Tölgyes person’s life beyond the framework of church rituals. Most villagers lived as farmers; for them, nature and the supernatural together defined the framework of existence. In the 1990s I still often heard, before beginning work such as hoeing, the prayer “Jesus, help!” And during a rest in heavier work, the sigh “Far yet from ‘thanks be to God.’” Thus everyone acknowledged that their fate did not depend solely on themselves. How frequently and with what depth of faith one turned to God depended greatly on parental example and on personal experience of Providence. Life paths branch out from the baptismal font and wind many ways; nowadays it is more common that we last see a child in church at First Communion. The centuries-old parish register records that our village’s pride, the Piarist scholar and writer Miklós Ormándy, was baptized here. We also owe to him the one-classroom school built in 1907, standing next to the church; he covered the construction costs by donating all royalties from his works.

The patron of Ipolytölgyes Church is the Holy Spirit. This choice likely relates to the date of consecration, which may have been at Pentecost. To be certain, we sorely miss the Historia Domus. As a believer, I think that the closeness of the Holy Spirit—with His seven gifts available on request—was an added source in prayer, in family and social life, in everyday living for the people of Tölgyes.

The then parish priest, István Puchovszki, also attributed great importance to a church dedicated to the Holy Spirit. As he recounted: when, in 1982, the Roman Catholic Church’s Charity Service was given the opportunity—beyond its homes caring for elderly religious—to establish, as the Catholic Church’s first social engagement, a residential care home for children with multiple, severe disabilities, they primarily looked at vacant parsonages as potential sites.

After viewing the parsonage, Sister Erna Szabó, the head at the time, went alone into the church to pray, to ask the Holy Spirit for wisdom. Emerging, she told her leadership colleagues: “I have decided—the Saint Eliza

24/1 Archív kép a templomról és környezetéről/Archive picture of the church and its surroundings

na, bár gyakorlatilag a tölgyesi Egyházközségé. De ez az épület nemcsak a maroknyi, helyi katolikus szent helye, és nemcsak egy műemlék az Önkormányzat életében. Ez a templom több annál. Ez a templom a

faluközségé a megépítése óta, és bízhatunk benne – és nagyon bízom – hogy újra a Tölgyesiek lelki iránytűje lesz.

E hosszúra nyúlt előszóban lejegyeztem mindazt a templomunkról, ami a helyi idősektől ma még megtudható és azt is, ami velem együtt megy majd feledésbe.

E könyvet nemcsak lehetőségként éltem meg, hanem feladatként is. Nem volt korábban ilyen alkalom, és nem is lesz egyhamar. Ennek tudatában írtam a fentiek az utókornak szeretettel.

A gyűjtésben sokan voltak segítségemre. A helyi lakosoktól a szakterületek képviselőiig.

Köszönet nekik ezúton is!

Kelt, falunk első írásos említésének 800. évében, 2025 nyarán.

beth Home will be built here.”

In recent decades the church’s significance in the lives of Tölgyes residents has gradually diminished. The world has changed, we too have changed, and our church has undergone many transformations. Our Church is compelled to change as well.

Legally, our church building belongs to the Diocese of Vác, though in practice it is our Tölgyes Parish’s. Yet the building is not only a holy place for the small local Catholic community, nor merely a listed monument in the life of the Municipality. It is more than that. Since its construction, this church has belonged to the village community, and we may trust—I trust deeply—that it will again become the spiritual compass of Tölgyes.

In this lengthy foreword I have recorded all that can still be learned today from our elders about our church and also that which, along with me, would otherwise fade into oblivion.

I have experienced this book not only as an opportunity but as a duty. Such an occasion has not arisen before and will not again soon. With this in mind, I have written the above for posterity—with affection.

Many assisted in the gathering—from local residents to professional experts. I hereby thank them as well.

Issued in the summer of 2025, the 800th year since the first written mention of our village.

3. A műemléki felmérés és az építészoktatás / The survey of historical monuments and architectural education

BERNALD Aurél DLA1

Az építészet sajátos szakma. Tárgyai a civilizációs fejlődéshez és az ember személyiségéhez olyan szorosan kapcsolódnak, mint például a ruházat, és több ezer évet is átöllehetnek. Saját kommunikációs eszköze, elvonatkoztatott rajzi nyelve van, de emellett nyelvi kifejezőeszközei is, a terminológiája is fontos része. Az építészeti objektum létrehozásához az ergonómia, a kifejezőképesség, a környezetpszichológiai tudáson túl műszaki felkészültség is kell. Ez egy nagyon komplex világ. Oktatása is ehhez mérten összetett folyamat. Számomra úgy tűnik, hogy a komplex világ befogadására nem csak oktatás, hanem idő szükséges. Olyan idő, mely az építészet világának tapasztalásával telik. Ennek egyik leghatékonyabb terepe a helyszíni munka. Ennek két fajtája lehet, vagy a meglévő épületállománnyal való foglalkozás, az épületek és ne felejtsük, a települések felmérése, kutatása, és valamiféle helyszíni alkotó munka, építő tevékenység. A helyszíni diákmunkákat, az „extrakurrikuláris” oktatást az intézmények hagyományosan táborokba szervezik. Ezen táborokban való részvétellel a diákok nem csak a felmérés esetleg építési technikákkal, de megismerkedhetnek szerkezetekkel, terekkel, anyagokkal, az építés és építészet terminológiájával, a felmérőtáborokban az építési periódusok fogalmával, az építőanyagok, szerkezetek időbeli viselkedésével, stb. A felmérőtáborokat kiegészíthetik kitekintő kirándulások, amelyek szintén segítik az információk beépülését.

A felmérőtáborok hagyományos terepe a népi építészet emlékeinek felmérése, illetve a műemléki felmérés. E két téma sokszor átfedi egymást.

Architecture is a peculiar profession. Its objects are as closely tied to the development of civilization and to the human personality as clothing, for example, and they may span several millennia. It has its own means of communication, an abstract graphic language, but in addition to that, it also possesses linguistic means of expression—its terminology is an important part of it.

To create an architectural object, one needs not only ergonomic knowledge, expressive ability, and environmental-psychological understanding, but also technical competence. It is a very complex world, and its education is correspondingly intricate.

It seems to me that understanding this complex world requires not only education but also time—time spent experiencing the world of architecture. One of the most effective arenas for this is on-site work. This can take two forms: engaging with existing building stock—surveying and researching buildings, and let us not forget, settlements—or some kind of creative, site-based constructive activity.

Institutions traditionally organize such on-site student work and “extracurricular” education in the form of camps. By participating in these camps, students not only become acquainted with surveying or construction techniques but also with structures, spaces, materials, the terminology of building and architecture, the concept of construction phases in survey camps, and the temporal behavior of building materials and structures, among other things. These survey camps may be complemented by excursions, which likewise help to integrate the acquired

Ipolytölgyesen több egyetemi diákcsoport is dolgozott. A falu szakmai körökben jellegzetes, római katolikus templomáról volt nevezetes. Azonban a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói 2013-ban a falu népi építészeti emlékeit mérték. Később a Magyar Agrártudományi Egyetem Kert és Tájtervezés Karának hallgatói a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék hallgatóival közös projektje eredményeképpen többek között a Szentlélek templom környezetére is készítettek hallgatói terveket. A 2018-as programban Dr. Halmos Balázs vezette az építészhallgatókat. Ezek alapján Dr. Gecséné Dr. Tar Imola Csilla vezetésével, Radnai Bertalan akkori polgármester szellemi és gyakorlati támogatásával készült el a templom környezetének rendezésének terve.

A templom környezete ekkor alapvetően átalakult. A korábbi templomkert kerítését elbontották. A kerítés szinte abroncsba foglalta a templom köré telepített növényzetet. Az idők folyamán megnövekedett növényzet elrejtette a templom tömegét. Ezt a zárkózott, konzervatív habitusú állapotot lazította fel az új környezeti kialakítás. Így szinte egy városias jellegű teresedés jött létre a falu Ipoly felőli nyugati végén. A megoldás szerencsés módon adott hangsúlyt a templom közösségi funkciójának, illetve a körben elhelyezkedő Szent Erzsébet Otthon, tájház, vagy jövőben elhelyezni kívánt az Ipolyhoz kapcsolódó turisztikai - közösségi funkcióknak ad természetes előteret.

A megvalósult rendezés egy lendületes kört von a templom köré. Ez egyfajta utalás a középkori falusi plébániatemplomok cinterem falára, amelyen belül a temető helyezkedett el. Nem tudni arról, hogy a templomnak volt körítőfala, és temetkezésről sem került elő régészeti emlék. A szegélykövekből álló templom köré húzott kör rendezi a környezeti elemeket, elválasztja a burkolt felületet a gyeptől, illetve a templom északi oldalán a bazaltkavics zúzalékkal kialakított parkolót is a kompozícióba foglalja. A terület keleti sarkában megmaradt a Mária emlékhely, mely elé a templom belső teréből elbontott szentélyrekesztő korlátot elhelyezték. Észak felé lágyan lejtő terepről érzékelhető a templom kissé kiemelt, dombon álló helyzete. Az elhelyezés ilyen módja hangsúlyozza a templom elhelyezésének régészek által 1994-ben feltárt középkori eredetét. A templomkert egykori, dús, azonban tájidegen fenyőfa növényzetét kissé távolabb lombos fák gyűrűjével pótolták. A távolabb vont lombos fák levegősebb

information.

The traditional field of survey camps is the documentation of vernacular architectural heritage and the surveying of historic monuments—two areas that often overlap.

Several university student groups have worked in Ipolytölgyes. The village was known in professional circles for its characteristic Roman Catholic church. However, in 2013, students of the Budapest University of Technology and Economics surveyed the village's vernacular architectural heritage. Later, as a result of a joint project between the Faculty of Landscape Architecture of the Hungarian University of Agricultural Sciences and students from the Department of Architectural History and Monument Preservation at BME, several student design proposals were prepared, including plans for the surroundings of the Holy Spirit Church. The 2018 program was led by Dr. Balázs Halmos. Based on this work, under the direction of Dr. (Mrs.) Csilla Imola Tar Geccséné and with intellectual and practical support of then-mayor Bertalan Radnai, a design plan was developed for the redesign of the church's surroundings.

At that time, the environment around the church underwent a fundamental transformation. The former fence of the churchyard was demolished. The fence had tightly enclosed the vegetation planted around the church, and over time, the dense growth obscured the building's mass. The new landscape design loosened this closed, conservative condition, opening it up. As a result, a nearly urban-like open space emerged at the western end of the village, toward the river Ipoly. The new arrangement successfully emphasized the church's communal function and provided a natural forecourt for surrounding community-oriented institutions such as the Saint Elizabeth Home, the local museum (tájház), and future tourism-related facilities connected to the Ipoly.

The completed landscape design drew a dynamic circle around the church. This form alludes to the medieval churchyard walls that once enclosed cemeteries around village parish churches. No archaeological evidence indicates that this church ever had such an enclosure or that burials occurred there. The stone border forming the circle organizes the environmental elements, separating paved surfaces from grassy areas, and also integrates the basalt-gravel parking area on the northern side into the overall composition. In the eastern corner, the Marian

környezetet adnak, ennek következtében ki tudott száradni a templom északi fala, és a gyökerek sem károsítják a templom alapfalait és talajnedvességre érzékeny felmenő szerkezetét.

A tér új közvilágítási elemei korunkra jellemző oszlopos lámpák. Ezek használata egyértelművé teszi, hogy a környezetalakítás elkerüli a műemlékvédelemben egyre gyakrabban tapasztalható, zavarba ejtő historizmust, és határozottan jelzi a kortárs elemeket.

A környezetalakításhoz újabb aspektust tesz hozzá az egykori nyugati kapu helyének és geometriájának jelzésszerű bemutatása. Ennek terveit Szabó Andrea okleveles építésmérnök készítette.

A 2020-as évek elejére a templom erősen károsodott szerkezetének felújítása időszerűvé vált. A falazaton - kivált a 18. században készült részeken - és a boltozatokon repedések jelentek meg. Megrepedtek a templomhajót fedő három boltszakaszos csehkupola hevederívei, a szentély csehkupola boltozata és az arcus triumphalis a záradékánál, a boltsüvegek a boltvállak közelében, némely parapetfal és a déli homlokzat keleti ablakának szegmensíves boltöve. Ezek az alakváltozások a korábban elhelyezett vonóvasak ellenére következtek be. A vonóvas elhelyezéséről nincs adatunk, de egy 1958-as fénykép-felvételen már látható.³

A tartószerkezeti felújításhoz szükséges tervek elkészítésével a tulajdonos Váci Egyházmegye Besey László statikust, okleveles építőmérnököt bízta meg. A megerősítési tervekhez azonban nem állt rendelkezésre a jelen állapotot rögzítő, kellő pontosságú és részletezettségű tervdokumentáció.

Sajnálatos módon a Domus Historiae leírásnak is nyoma veszett.

2022 nyarán kereste meg Fehér Judit, a területi műemléki felügyelő az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karát azzal a kéréssel, hogy hallgatók segítségével a templom felmérését elkészítsék. A kar, felismerve annak oktatásmódszertani előnyeit, vállalta a feladatot.

A felmérés helyszíni munkáinak elvégzésére szervezett táborral azzal az elképzeléssel indították el az ÓE-Ybl karának oktatói és diákjai, hogy a felmérést korszerű eszközökkel is segítsék, és a fenti két fontos dokumentumot – amennyire az lehetséges - pótolják.

shrine has been preserved, in front of which the former chancel rail—removed from the church interior—was placed. The gentle northern slope reveals the church's slightly elevated position on a hill. This placement underscores the medieval origin of the church's location, as revealed by archaeological excavations in 1994.

The former dense, non-native coniferous vegetation of the churchyard was replaced with a more distant ring of deciduous trees. These trees create a more open environment, allowing the church's northern wall to dry out and preventing root damage to the foundations and the moisture-sensitive structure of the building.

The new streetlighting elements—modern lamp posts—are characteristic of our time. Their use clearly indicates that the landscape design consciously avoided the confusing historicism increasingly seen in monument preservation, and deliberately signaled the presence of contemporary design elements.

An additional aspect of the landscape concept was the symbolic indication of the former western gate's location and geometry, designed by architect Andrea Szabó.

By the early 2020s, the restoration of the church's severely damaged structure had become necessary. Cracks had appeared in the masonry—particularly in the 18th-century portions—and in the vaults. The transverse arches of the three-bay Bohemian dome covering the church had cracked, especially at the arcus triumphalis; the vault shells near the springing lines, certain parapet walls, and the segmental-arched lintel of the southeastern window were also damaged. These deformations occurred despite previously installed tie rods, which are already visible in a 1958 photograph, although no documentation of their installation survives.

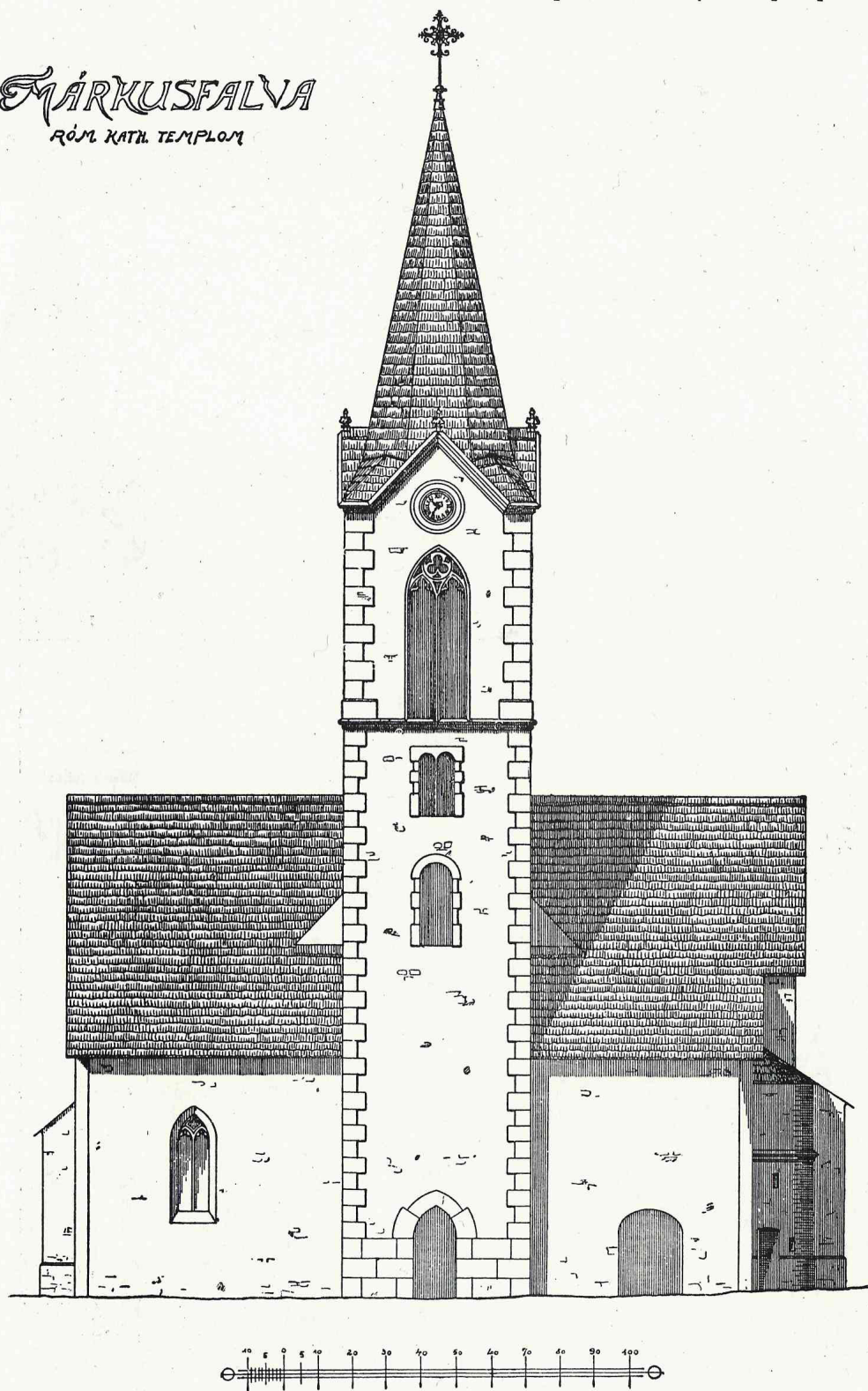
The Diocese of Vác, as the owner, commissioned structural engineer László Besey to prepare the plans for the structural restoration. However, no sufficiently accurate and detailed documentation of the church's current condition was available for this work. Unfortunately, the Domus Historiae description has also been lost.

In the summer of 2022, heritage inspector Judit Fehér contacted the Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering at Óbuda University, requesting that students carry out a detailed survey of the church. Recognizing the pedagogical and methodological benefits of the task, the faculty accepted the assignment.

Foerk Ernő tanár vezetése mellett felvette a
budapesti állami felső építőipariskola 1913.

MÁRKUSFALVA
RÓM. KATH. TEMPLOM

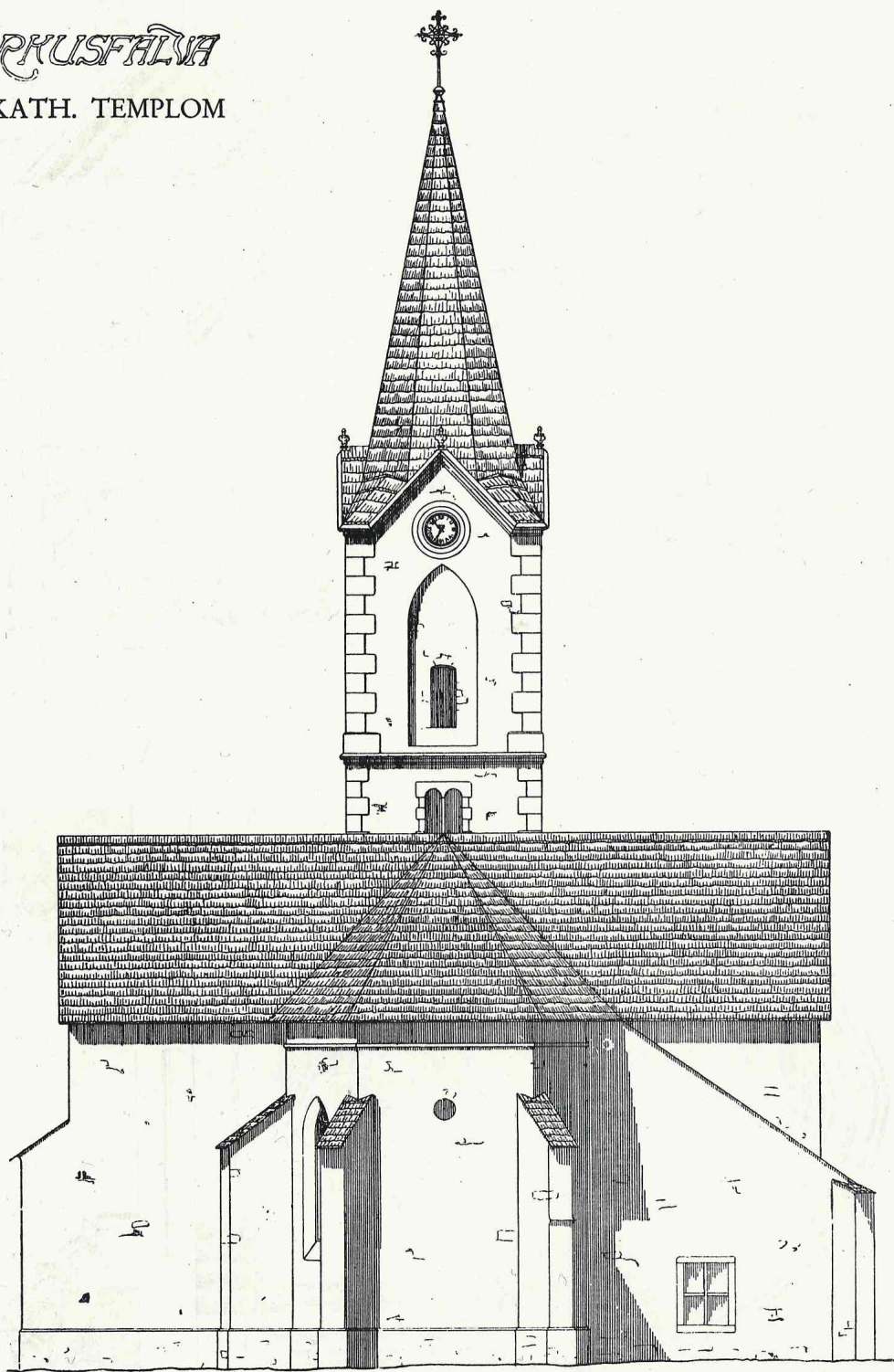

Rajzolta: Swoboda Gyula IV. B.

Korvin Testv. Bpest

Foerk Ernő tanár vezetése mellett felvette a
budapesti állami felső építőipariskola 1913.

MÁRKUSFALVA
RÓM. KATH. TEMPLOM

Rajzolta: Swoboda Gyula IV. B.

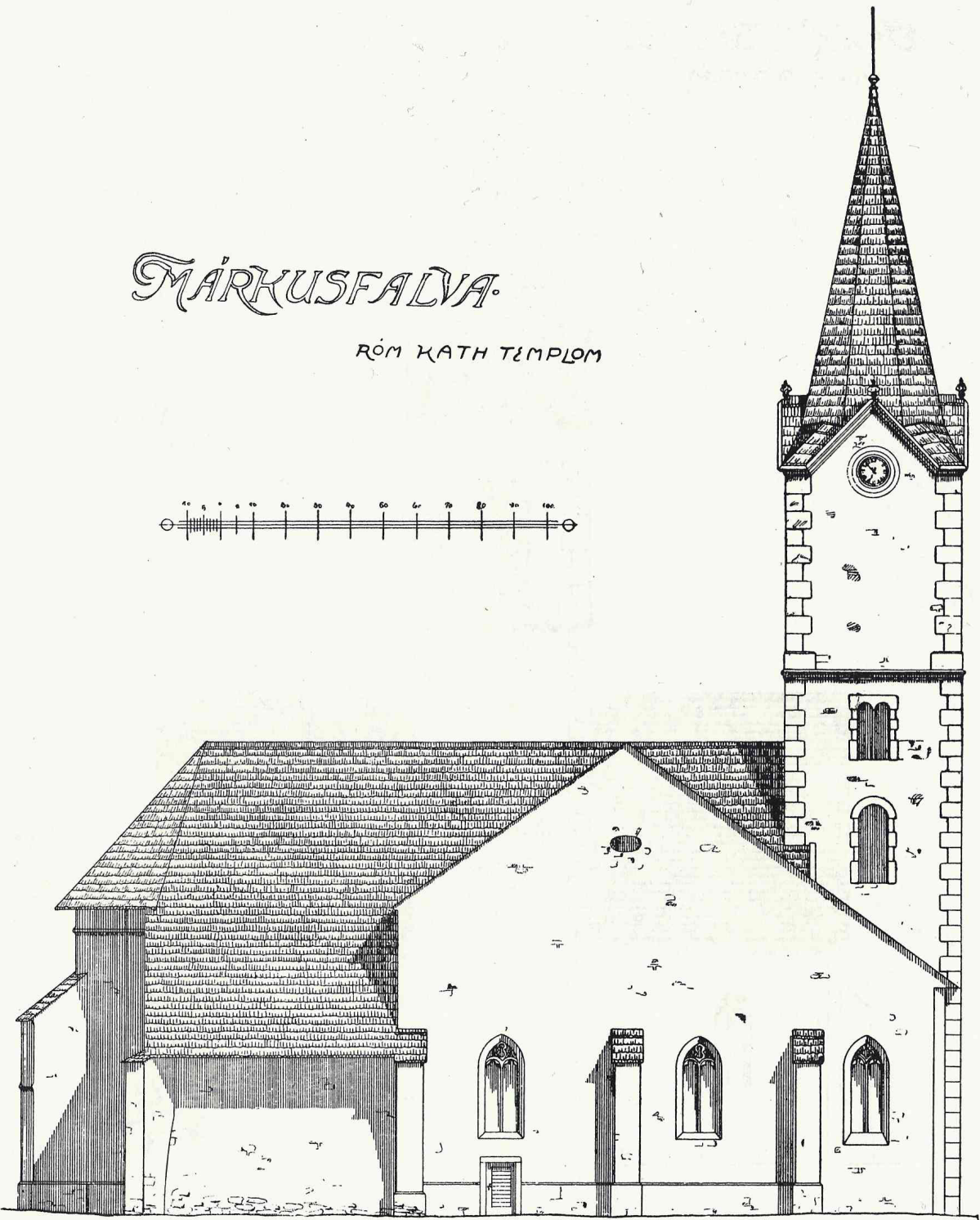
Korvin Testv. Bpest

Foerk Ernő tanár vezetése mellett felvette a
budapesti állami felső építőipariskola 1913.

MÁRKUSFALVA

RÓM KATH. TEMPLOM

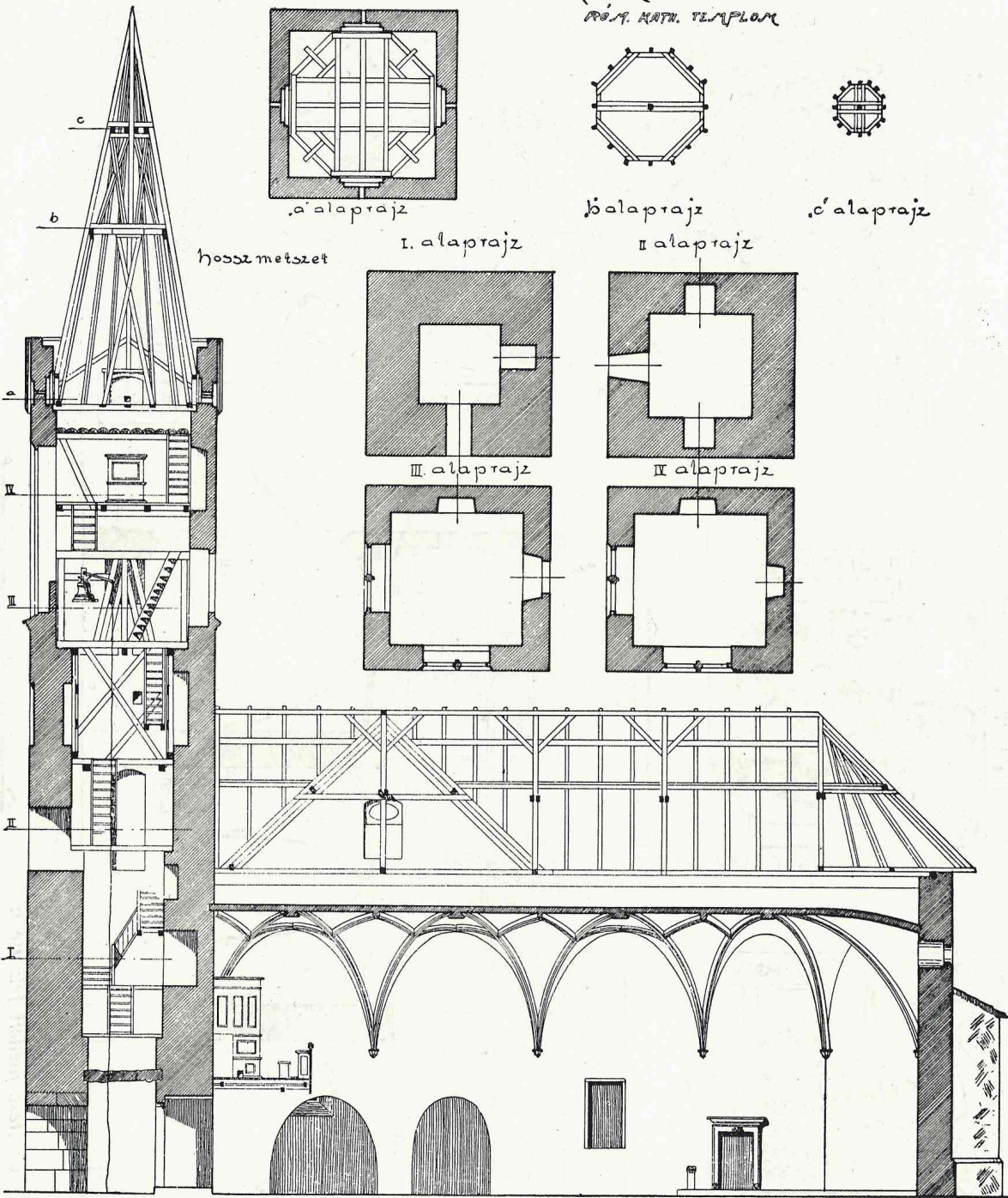

Rajzolta: Swoboda Gyula IV. B.

Korvin Testv. Bpest

MÁRKUSFALVA

RÓM. KATH. TEMPLOM

Foerk Ernő tanár vezetése mellett felvette a
budapesti állami felső építőipariskola 1913.

Rajzolta: Németh Zoltán.

Korvin Testv. Bpest

Az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karán, illetve elődintézményeinél, kivált, a budapesti Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskolánál fontos hagyományt képeznek a hallgatói műemléki felmérések, a szünidei felvételek. 1910-től vezették be a régi épületek helyszíni felmérését. A felmérések szerepe kettős volt. Részben a hallgatók megismertetését a történeti épületekkel, másrészt az épületek dokumentálásának jelentőségét is felismerték, ezért a hallgatói nyári felméréseket kis példányszámú kiadványban ki is adták. A hallgatók irányításában különösen Foerk Ernő és Schoditsch Lajos tanár urak vettek részt.

E felmérések 1912 és 1942 között keletkezett rajzait reprint kiadásban a TERC kiadó 2002-ben újra megjelentette Déry Attila szerkesztésében Magyar Állami Felső Építő Ipariskola szünidei felvételei címmel.⁴ Foerk Ernő emlékére konferencia zajlott intézményünkben 2018-ban.⁵

Foerk Ernő 1898-tól tanított az Magyar Állami Felső Építő Ipariskolában. Fiatal építészként Steindl Imre mellett dolgozott a Parlament tervezésén, elsősorban már a belsőépítészeti munkákban vett részt. 1903-ban Schulek Frigystől vette át a szegedi Fogadalmi templom tervezését. Ez az épület tekinthető fő művének. Emellett számtalan templomot tervezett, sokat dolgozott együtt Sándy Gyulával és némely, főleg egyházi megbízás esetén Petrovác Gyulával. Fontos szerepet töltött be munkásságában a hallgatókkal végzett felmérési munkák, melyet 1917-ig vezetett. Nagyon sok helyen mértek diákjaival, többek között Erdélyben, Felvidéken főleg gótikus és reneszánsz emlékeket, Budapesten barokk, klasszicista házakat, Pécsen török emlékeket is. Minden bizonnyal a török építészeti örökség vizsgálata hívta balkáni körútra, ahol mecseteket rajzolt. Elsősorban Koszovót járta be, de Montenegró, Szerbia, Albánia egyes helyeit is meglátogatta, közben feljegyzéseket és rajzokat készítve. E vidékekre többször is visszatért. Útjáról Teleki Pál külügyminiszternek is beszámolt. Foerk Balkáni útját Baldavári Eszter és Boris Dundović kutatásaiból ismerhetjük meg.⁶

Schoditsch Lajos tanára, majd főigazgatója volt a Magyar Állami Felső Építő Ipariskolának. Rendszeresen részt vett a nyári szünidei felvételekben. Emellett épületszerkezetet és kivitelezés – szervezést tanított az iskolában. Nagy gonddal rajzolt épületszerkezeti mintakönyvet is készített. Foerk Ernő építészként rendkívül

A fieldwork camp was organized by the teachers and students of the ÓE–Ybl Faculty, with the aim of conducting the survey using modern technologies and, as far as possible, reconstructing the two missing documents.

At Óbuda University’s Ybl Miklós Faculty of Architecture and its predecessor institutions—most notably the Royal Hungarian State High School of Architecture in Budapest—the tradition of student monument surveys and summer fieldwork has long been of great importance. The practice of on-site surveying of historical buildings was introduced in 1910. These surveys served a dual purpose: to familiarize students with historic architecture and to emphasize the importance of architectural documentation. For this reason, the students’ summer surveys were published in small editions. Professors Ernő Foerk and Lajos Schoditsch played especially active roles in directing these works.

The drawings produced during surveys from 1912 to 1942 were reissued in facsimile form by TERC Publishing in 2002, edited by Attila Déry, under the title Vacation Surveys of the Royal Hungarian State High School of Architecture. A conference in memory of Ernő Foerk was held at our institution in 2018.

Ernő Foerk taught at the State High School of Architecture from 1898 onward. As a young architect, he worked alongside Imre Steindl on the design of the Hungarian Parliament, mainly on interior architectural elements. In 1903, he took over from Frigyes Schulek the design of the Votive Church in Szeged, which is regarded as his principal work. In addition, he designed numerous churches and often collaborated with Gyula Sándy and, for certain ecclesiastical commissions, with Gyula Petrovác.

Field surveys conducted with his students formed an important part of Foerk’s professional activity, which he led until 1917. His students carried out surveys in many locations—among them Transylvania and Upper Hungary—documenting mainly Gothic and Renaissance monuments, as well as Baroque and Classical houses in Budapest, and Ottoman remains in Pécs. His study of Ottoman architectural heritage likely inspired his journeys through the Balkans, where he drew mosques, visiting Kosovo, as well as parts of Montenegro, Serbia, and Albania, keeping notes and sketches. He returned to these regions several times and reported on his travels to Foreign Minister Pál

konzervatív tervező volt, azonban Schoditsch Lajos munkássága több szállal kötődik Kós Károlyhoz és a Fiatalok köréhez. Részt vett a kispesti Wekerle telep épületeinek tervezésében, típuslakóházakat tervezett, valamint a főtéren a mozit is magába foglaló lakóépület köthető nevéhez. Legfontosabb munkája talán a szintén a telepen található kispesti Rendőrkapitányság épülete. Nyugállományba vonulása után is segítette az iskola növendékeit, pénzalapot hozott létre a szegénysorú és tehetséges hallgatók támogatása céljára.

A felmérések fontos alakja volt még Dr. Rados Jenő, aki 1936-tól 1945-ig volt tanára az intézetnek, 1939-41-ben Győr műemléki épületeit, 1942-ben Kolozsvár reneszánsz emlékeit mérte fel diákjaival.

Az iskola diákjainak műemléki felmérésének nemes hagyományát élesztette fel népi építészeti emlékek felmérésével az 1970-es évek elején Dörgicsén Dr. Szily Imre Balázs, az iskola neves oktatója, aki évtizedekig tanította diákjait kezdetben épületszerkezetanra, később építészettörténetre. Ezt az újra megkezdett munkát folytatta 1972-től eleinte Dr. Dobszay Károly majd Dr. Szabó László vezetésével a Népi Építészeti Tudományos Diákkör, az NTDK.⁷

Szabó László és utódai, többek között Dr. Reischl Gábor, Fülöp István oktatók voltak, jelenleg Badik Szabó Dániel vezeti az NTDK munkáját.

Azonban az NTDK-nak első sorban a népi építészet emlékei álltak fókuszpontjában, és érdekes módon inkább az épületszerkezet oktatáshoz kapcsolódott, és gyakran kiegészült építőtáborral is. Eközben az egyetemi karrá váló intézmény építészettörténeti szakcsoportja is elkezdett műemléki felmérőtáborokat szervezni.

Fontos megemlíteni, hogy a népi építészet emlékeit felmérő táboroknak a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen és elődintézményén is vannak hagyományai. A két világháború közötti években Kiss Tibor és Medgyaszay István építészek sokat tettek a téma oktatásának előmozdítása érdekében. Vargha László etnográfus, építészettörténész a teljes magyar nyelvterületen kezdte meg népi építészeti felméréseit. Győrffy István néprajzkutató tanársegéde volt, majd 1952 és 1975 között az a BME Építészettörténet Tanszékén, később Építészettörténeti és Elméleti Intézetében oktatta különböző szabadon választott tárgyakon keresztül a népi építészetet. A téma 1990-91-es tanévtől kezdődően, kötelező, első éves tantárggy. Ennek fejlesztése Istvánfy

Teleki. Foerk’s Balkan expeditions are known through the research of Eszter Baldavári and Boris Dundović.

Lajos Schoditsch was a teacher and later the director of the Hungarian Royal State Higher School of Building Industry (Magyar Állami Felső Építő Ipariskola). He regularly participated in the summer field survey programs. In addition, he taught building structures and construction management at the school. He also prepared a carefully drawn building structure pattern book.

While Ernő Foerk was an extremely conservative designer as an architect, Lajos Schoditsch’s work was linked in several ways to Károly Kós and the Fiatalok (“Young Ones”) circle. He took part in designing the buildings of the Wekerle estate in Kispeszt, created standard housing types, and was also responsible for the residential building on the main square that included a cinema. Perhaps his most important work is the Kispeszt Police Headquarters, also located on the estate. Even after his retirement, he continued to support the students of the school by establishing a fund for the support of poor but talented students.

Another important figure in the history of the survey programs was Dr. Jenő Rados, who taught at the institution between 1936 and 1945. Between 1939 and 1941, he and his students surveyed the historic buildings of Győr, and in 1942, the Renaissance monuments of Cluj (Kolozsvár).

The noble tradition of heritage surveys carried out by the school’s students was revived in the early 1970s in Dörgicse through the survey of vernacular architectural monuments by Dr. Imre Balázs Szily, a renowned teacher of the school, who taught students for decades—initially in building construction and later in architectural history. This renewed activity was continued from 1972 onwards by the Scientific Student Circle of Vernacular Architecture (Népi Építészeti Tudományos Diákkör, NTDK), first under the leadership of Dr. Károly Dobszay, and later Dr. László Szabó.

The successors of László Szabó—Dr. Gábor Reischl, István Fülöp, and Dániel Badik Szabó—also continued the NTDK’s work. However, the NTDK primarily focused on vernacular architecture, which, interestingly, was more closely related to the teaching of building structures, and was often complemented by construction camps. Meanwhile, as the institution evolved into a university faculty,

Gyula nevéhez kötődik, ahogy a témához kapcsolódó egyetemi tankönyv8 is. Istvánfy Gyula emellett sokat tett a nyári, nem csak népi építészet tematikájú hallgatói táborok szervezéséért. Ezen táborok diákjai és oktatói - mint fent már említettem – 2017-ben Ipolytölgyesen is dolgoztak. Neki köszönhető, hogy a népi építészet és a falukutatás az építészoktatás integráns része lett.9

Az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kar a névadó, Ybl Miklós születésének 200 éves évfordulójára különböző rendezvényekkel készült. Konferenciák és kiállítások születtek, de fontos része volt a bicentenáriumnak, hogy a kar oktatói hallgatókkal a nagy mester munkáit dolgozták fel. Többek között egy felmérőtábor szervezésére is sor került, mely Ybl munkásságának egy távoli, elfeledett, pusztulófélben lévő darabját célozta:

Drávafok Bittó-kastély felmérése 2014.

A tábor célja a Drávafokon található, Ybl Miklós által 1873-ban tervezett Bittó-kastély pusztulófélben lévő romjainak felmérése volt. Az aktualitását az adta, hogy az akkor még a gödöllői Szent István Egyetemhez tartozó Ybl Miklós Építéstudományi Kar már két fél éve készült névadójának, Ybl Miklós születésének 200 éves évfordulójára. A felmérőtábor 2014. július 13-27. között zajlott, de ezt megelőzte tavasszal egy helyszíni konferencia is.

A tábor a romok növényzet alóli megtisztításával kellett kezdeni. A felmérés nem csak a kastélyt érintette, hanem valamikori angolkertjében álló építményeket is. A felmérés során megtalált értékes részleteket leltár kíséretében ládában helyezték el, és az önkormányzat épületébe szállították. Baluszter, gipsz füzér, eredeti ajtókilincs, vasalatok, mázas csempék kerültek elő a romból. A tábor dokumentálásra került, de külön kiadvány nem jelent meg róla.

A tábor résztvevői (SZIE YMÉK): Berta Lilla, Borsos Lilla Ametiszt, Béni Bernadett, Bús András, Dobó Eszter, Dobsa Ágnes, Gerges Máté, Juhász Ádám, Kreisz Janka, Sápi Tamás, Sultis Attila, Szász Tamás, Tóth Anett, Vadász Róza, Váradi Balázs

Szervező: Váradi Balázs

A kutatás vezetői: Benárd Aurél DLA, Mizsei Anett

its architectural history department also began organizing heritage survey camps.

It is important to mention that the tradition of field camps dedicated to documenting vernacular architecture also exists at the Budapest University of Technology and Economics (BME) and its predecessor institutions. During the interwar period, the architects Tibor Kiss and István Medgyaszay made significant efforts to promote the teaching of this subject.

The ethnographer and architectural historian László Vargha began his surveys of vernacular architecture across the entire Hungarian-speaking region. He had earlier been a teaching assistant to the ethnographer István Györffy, and between 1952 and 1975 he taught vernacular architecture through various elective courses at the Department (later Institute) of Architectural History and Theory at BME.

From the 1990–91 academic year onward, the subject became a mandatory first-year course, the development of which is associated with Gyula Istvánfy, who also authored the university textbook on the topic. In addition, Gyula Istvánfy played a major role in organizing summer student camps, not only those focusing on vernacular architecture. As mentioned earlier, students and instructors from these camps also worked in Ipolytölgyes in 2017. Thanks to him, the study of vernacular architecture and rural settlement research became an integral part of architectural education.

The Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering of Óbuda University prepared a range of events to commemorate the 200th anniversary of the birth of its namesake, Miklós Ybl. Conferences and exhibitions were organized, but a key part of the bicentennial celebration was that the faculty's instructors, together with students, worked on documenting the great master's oeuvre. Among other activities, this included organizing a survey camp focusing on a distant, forgotten, and deteriorating work from Ybl's legacy.

Survey of the Bittó Mansion in Drávafok, 2014

The goal of the camp was to survey the ruins of the Bittó Mansion in Drávafok, designed by Miklós Ybl in 1873, which was in a state of decay. The timing was significant because the Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering (then still part of Szent István Univer-

A nógrádi falu középkori templomainak vizsgálatára két tábor is szerveztünk:

Ipolytölgyes, Szentlélek rk. templom műemléki felmérése 2023

A következő munka az Ipolytölgyes, Szentlélek rk. templom műemléki felmérése volt 2023. július 10 – 16 között.

2022-ben a nógrád megyei műemléki felügyelő felkérte az ŐE-Ybl Épített Környezet Tanszékét, hogy készítse el Ipolytölgyes rk. Szentlélek templomának építészeti felmérését. A felmérést sürgette, hogy a templom boltozatán repedések jelentek meg, a megerősítéshez azonban nem állt rendelkezésre építészeti tervdokumentáció. A felmérésre 2023 nyarán került sor. E munkánál már sor került korszerű eszközök felhasználására. A templomról a BME Építészettörténeti Tanszék és Kovács Máté Gergő Phd műemléki szakmérnök segítségével készült egy lézerszkenneres felmérés is.

A kézzel, hagyományos eszközökkel készített manuálékát részben sikerült a nap folyamán a helyszínen számítógéppel feldolgozni. Az épületről részletes fotódokumentáció is készült.

A templom korábban már említett érdekessége, hogy 1994-ig nem volt ismeretes, hogy nyugati része, a torony két szintje 14. századi eredetű. A templom mai megjelenésén azonban már bemutatásra került a két építési fázis. A felmérés után készült el a nyugati bejárat régészeti kutatása, így azt már a felmérési terveken is rögzíthettük.

A felmérés során a templom fontosabb berendezési tárgyai is felmérésre kerültek, így az oltárépítmény, az oltárképpel, a szószék és az orgonaszekrény.

A templom középkori falai közrefogják a középkori eredetű torony alsó szintjeit. A torony mellett kétoldalt így kialakult aknába Nagy Gergely Domonkos barlangász felszereléssel leereszkedett, tapasztalatairól írásban beszámol. A boltozat repedései mozgásának ellenőrzésére Besey László útmutatásai szerint gipszpogácsák kerültek fel.

A tábort kiegészítette az oktatási szempontból fontos nagybörzsönyi szakmai kirándulás, mely a hallgatók számára fontos és érzékletes vonatkoztatási pontokat jelentett, megtapasztalható volt egy intakt középkori templom tere, a Szent István-templom, egy gótikus templom, a Bányásztemplom, és egy egységes, barokk szakrális tér is, a Szent Miklós-templom.

sity in Gödöllő) had been preparing for two semesters to celebrate the 200th anniversary of Miklós Ybl's birth.

The survey camp took place from July 13 to 27, 2014, following an on-site spring conference. The work began with clearing vegetation from the ruins. The survey covered not only the mansion itself but also the structures within its former English landscape park. Valuable architectural fragments discovered during the survey were catalogued, packed into crates, and transported to the municipal building. These included balusters, plaster garlands, original door handles, fittings, and glazed tiles retrieved from the ruins.

Although the camp was documented, no separate publication was issued about it.

Participants (SZIE YMÉK):

Lilla Berta, Lilla Ametiszt Borsos, Bernadett Béni, András Bús, Eszter Dobó, Ágnes Dobsa, Máté Gerges, Ádám Juhász, Janka Kreisz, Tamás Sápi, Attila Sultis, Tamás Szász, Anett Tóth, Róza Vadász, Balázs Váradi

Organizers: Balázs Váradi

Research leaders: Aurél Benárd DLA, Anett Mizsei

Two camps were organized to examine the medieval churches of the village of Nógrád:

Heritage Survey of the Roman Catholic Church of the Holy Spirit, Ipolytölgyes (2023)

The next project was the heritage survey of the Roman Catholic Church of the Holy Spirit in Ipolytölgyes, carried out between July 10 and 16, 2023.

In 2022, the monument protection inspector of Nógrád County requested that the Department of the Built Environment at Óbuda University – Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering prepare an architectural survey of the church. The urgency of the task was due to the appearance of cracks in the church's vaulting; however, there was no existing architectural documentation available to support the necessary structural reinforcement.

The survey took place in the summer of 2023, employing modern surveying technologies. With the assistance of the Department of Architectural History at the Budapest University of Technology and Economics (BME) and Máté Gergő Kovács, PhD, a heritage conservation engineer, a laser-scanner-based survey of the church was also

A tábor résztvevői (ÓE Ybl): Farkas Gergő, Farkas Lilla Anita, Hegedűs Péter, Horváth Eszter, Kohl János, Kovács Kristóf, Nagy Tímea, Péterffy Gergely, Piringer Christopher, Somogyi Ármin, Soós Lili, Szaksz Dorka, Tóth Réka, Varró Zsombor

A kutatás vezetői: Benárd Aurél DLA, Nagy Gergely Domonkos Phd, Kovács Máté Gergő Phd (BME), Rozmann Viktor Phd, Kiss Tamás

Ipolytölgyes, Szent Márton rk. templom műemléki hasznosítása. 2024. július 22 - 27.

2024-ben, utolsó műemléki tábor ismét Ipolytölgyesen volt. A falu korábban nem a folyó mellett volt, hanem a Börzsöny oldalába húzódott fel. A település egykori Szent Márton templomának romjait Bakay Kornél vezetésével 1969-1971-ben feltárták.10 A hallgatók e templom vissza nem temetett romjaira készítettek hasznosítási javaslatokat. Emellett feladatunk volt a Szentlélek templom homlokzatfelújításának előkészítése is és a templomról tervezett kiadvány anyagának gyűjtése.

A tábor résztvevői (ÓE Ybl): Tímea Nagy, Zsófia Pap, Gergely Péterffy, Christopher Piringer, Dorka Szaksz, Réka Tóth, Melinda Watz

A kutatás vezetői: Benárd Aurél DLA, Rozmann Viktor Phd, Kiss Tamás

A diákkör 2025-ben vette fel a Foerk Ernő Műemléki Diákkör nevet.

conducted.

The manual drawings, made with traditional tools, were partly processed digitally on-site during the day. In addition, a detailed photographic documentation of the building was prepared.

An interesting feature of the church, as mentioned earlier, is that until 1994 it was not known that the western section—specifically the two lower levels of the tower—dated back to the 14th century. However, the church’s present form already clearly displays its two main building phases. Following the survey, an archaeological investigation of the western entrance was also carried out, and its findings were incorporated into the survey drawings.

During the work, the church’s main furnishings were also recorded, including the altar structure with its altar-piece, the pulpit, and the organ case.

The medieval walls of the church enclose the lower levels of the medieval tower. Domonkos Gergely Nagy descended into the shafts formed on both sides of the tower with caver equipment, and he reports on his experiences in his writing.

To monitor the movement of cracks in the vault, plaster gauges were installed according to the instructions of László Besey.

Participants (ÓE Ybl):

Gergő Farkas, Lilla Anita Farkas, Péter Hegedűs, Eszter Horváth, János Kohl, Kristóf Kovács, Tímea Nagy, Gergely Péterffy, Christopher Piringer, Ármin Somogyi, Lili Soós, Dorka Szaksz, Réka Tóth, Zsombor Varró

Research leaders: Aurél Benárd DLA, Gergely Domonkos Nagy PhD, Gergő Máté Kovács PhD (BME), Viktor Rozmann PhD, Tamás Kiss

Heritage Reuse of the Roman Catholic Church of Saint Martin, Ipolytölgyes. July 22–27, 2024

In 2024, the final heritage field camp once again took place in Ipolytölgyes. The village was not originally located by the river but extended up the slopes of the Börzsöny Mountains. The ruins of the village’s former Church of Saint Martin were excavated between 1969 and 1971 under the direction of Kornél Bakay.

The students prepared reuse proposals for the unburied ruins of this medieval church. In addition, their tasks included preparing for the renovation of the façade of the

Church of the Holy Spirit and collecting materials for a planned publication about the church.

Participants (ÓE Ybl):

Tímea Nagy, Zsófia Pap, Gergely Péterffy, Christopher Piringer, Dorka Szaksz, Réka Tóth, Melinda Watz

Research leaders: Aurél Benárd DLA, Viktor Rozmann PhD, Tamás Kiss

In 2025, the student group adopted the name Foerk Ernő Heritage Student Circle (Foerk Ernő Műemléki Diákkör).

40/1

41/1

40/2

41/2

40/73

41/3

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a felmérőtáborok létrejöttében elsősorban Ipolytölgyes Önkormányzatának és Radnai Bertalan akkori polgármesternek, Fehér Judit területi műemléki felügyelőnek, Kissné Staud Hajnalka polgármesterasszonynak, Wittek Krisztinának, az Ybl Egyetemi Alapítvány képviselőjének, Fülöp Istvánnak, az NTDK hagyományos felmérőeszközeinek kölcsönadásáért, Kovács Máté Gergő PhD okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnöknek és Krähling János egyetemi tanárnak, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésetelméleti és Építészettörténeti Tanszékének vezetőjének a lézeres felmérésben nyújtott szakmai és hardware segítségben.

Hálásak vagyunk Besey László statikusnak szakmai segítségéért.

Acknowledgments

We express our gratitude for the realization of the survey camps primarily to the Municipality of Ipolytölgyes and Bertalan Radnai, then mayor; Judit Fehér, regional heritage inspector; Hajnalka Kissné Staud, current mayor; Krisztina Wittek, representative of the Ybl University Foundation; and István Fülöp, for lending the NTDK’s surveying instruments.

We also thank Máté Gergő Kovács, PhD, certified architect and heritage conservation engineer, and Professor János Krähling, head of the Department of Architectural Theory and History at the Budapest University of Technology and Economics, for their professional and hardware support in the laser survey.

We are grateful as well to László Besey, structural engineer, for his professional assistance.

A templom építészeti értékei-elemzés/

Architectural values of the church-analysis

NAGY Gergely Domonkos¹

Ipolytölgyes hegy lábánál, folyókanyarulatban létrejött ősi település, legfontosabb középülete messziről láthatóan mutatja a falu helyét; hasonlóan megannyi magyar helységhez egy barokk torony emelkedik a fák mögül az ég felé, s tövében megbújik a lakóházak sora. Első ránézésre az egész templom 18. századnak tűnhet, ahogyan bizony-nyal ez is volt szándéka egykor az építőknek: egy egységes stílusú, szép istenháza megalkotása. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk az épületet, hamar rájöhettünk, nem egy átlagos falusi templomról van szó, hanem valójában egy sajátos, egyedi épületről. Ez leginkább abból következik, hogy egy középkori templom átépítésével jött létre.

Tölgyes falu középkori templomának pontos keletkezési idejét nem tudjuk, de a megmaradt, művészet-történeti szempontból értékelhető, kevés részlet alapján valószínűsíthetően a 14. században építhették; a falu első említése is 1387-ből ismert. Egyhajós, poligonális szentélyzáródású, nyugati oldalán egy toronnyal ékesített, szerény templom lehetett. A mai településtől keletre, a Szent Márton-dűlőben 1969-1971 között Bakay Kornél régészeti feltárással felszínre hozta egy másik középkori templom csekély maradványait is, amelyek az egykori Ság falu Szent Márton tiszteletére szentelt templomának romjai lehetnek. Ság falu mellett Tölgyes - Kékesi Márk régészeti kutatásainak tanúsága szerint -már a 12-13. században létrejöhetett a folyó melletti, már az őskorban is lakott kis magaslaton. Ipolytölgyes temploma mai kialakítását a 18. század végén, a barokk kori átépítéskor nyerte. Az építés idejét a főhomlokzaton, a főkapun található 1794-es, illetve a főoltárképen és a harangállványon található 1795-ös évszám elég pontosan meghatározza. A későbbi évszázadok során a berendezés és a belső kifestés gazdagítása, illetve a felújítások a templom formáján lényegileg már nem változtattak.

A 18. században Magyarországon nagyon általános helyzet volt, hogy a középkori templomok átépítésén, felújításán kellett gondolkodni. Ezt természetesen nem pusztán az évszázadok okozta avulás idézte elő. Sok

An ancient settlement at the foot of the Ipolytölgyes mountain, in a bend of the river, its most important public building can be seen from afar, indicating the location of the village; similar to many Hungarian settlements, a Baroque tower rises from behind the trees towards the sky, with a row of houses hidden at its base. At first glance, the entire church may appear to be from the 18th century, which was certainly the intention of its builders: to create a beautiful house of God in a uniform style. However, upon closer inspection of the building, it quickly becomes apparent that this is not an ordinary village church, but in fact a unique and distinctive building. This is mainly due to the fact that it was created by rebuilding a medieval church.

We do not know the exact date of construction of the medieval church in the village of Tölgyes, but based on the few remaining details that can be evaluated from an art historical point of view, it was probably built in the 14th century; the first mention of the village is also known from 1387/18. It was probably a modest church with a single nave, a polygonal sanctuary, and a tower on the west side. To the east of the present-day settlement, in the Szent Márton-dűlő field, archaeological excavations conducted by Kornél Bakay between 1969 and 1971 brought to light the modest remains of another medieval church, which may be the ruins of the church dedicated to St. Martin in the former village of Ság. Next to the village of Ság, Tölgyes may have been established as early as the 12th-13th centuries on a small hill by the river, which was already inhabited in prehistoric times¹⁹. The church in Ipolytölgyes acquired its present form at the end of the 18th century, during the Baroque reconstruction. The date of construction is fairly accurately determined by the dates 1794 on the main facade and main gate, and 1795 on the main altarpiece and bell tower. In later centuries, the enrichment of the furnishings and interior painting, as well as renovations, did not significantly change the shape of the church.

In the 18th century, it was very common in Hungary to consider rebuilding and renovating medieval churches. Of course, this was not solely due to the deterioration caused by the passage of time. In many cases, it was not

45/1 Kapuzat zárókő / Gate keystone

esetben ugyanis nem lehetett az épületek folyamatos használatáról beszélni, a török idők következményei miatt. A középkori templomok legnagyobb részben még álltak a 18. század elején, de olykor elhagyatottak voltak, a falu elnéptelenedett, olykor protestáns kézbe kerültek. A falu sok esetben nem ugyanazon a helyen épült újra, ahol a középkorban is állt, hanem kicsit odébb, kedvezőbb, biztonságosabbnak tűnő helyen. Az Alföldön a középkori, sűrűbb településhálózat helyett új jött létre, kevesebb, de népesebb településsel, amelyek kiterjedt határában jellemzően a középkorban még számos kisebb falu volt, amelyek templomai így funkción kívül kerültek. A középkori templomok műszaki állapota akkor sem lehetett megfelelő, ha éppen használhatóak voltak, és a század végére bekövetkezett népességnövekedés hatására sok esetben befogadóképességük sem bizonyult elegendőnek.

Az utókorból visszatekintve szomorú helyzet, hogy a 18. században újjászülető templomok hazánkban csak kis részben tudták termékenyítő módon felhasználni a középkori örökséget. A régi templom köveit gyakran építőanyagként használták fel, akár új templom, akár más épületek (például kastély vagy egyéb lakóházak) építésekor. Volt, amikor csak részben bontották el a templomot, és kisebb falmaradványai még ma is láthatóak (pl. Tök, Csévharaszt, Lajosmizse, stb.). Volt, amikor felújítva használták tovább őket. Jellemző, hogy ilyenkor új (hevederes donga) boltozat – és új fedélszék – került a hajóra, új, nagyobb ablakokat nyitottak a falakon. Sokszor új torony

possible to talk about the continuous use of the buildings due to the consequences of the Turkish occupation. Most medieval churches were still standing at the beginning of the 18th century, but some were abandoned, the villages were depopulated, and some fell into Protestant hands. In many cases, the village was not rebuilt in the same place where it had stood in the Middle Ages, but a little further away, in a more favorable and safer location. In the Great Plain, a new, less dense settlement network replaced the medieval one, with fewer but more populous settlements, whose extensive boundaries typically included numerous smaller villages that had existed in the Middle Ages, whose churches thus became obsolete. The technical condition of medieval churches could not have been adequate even if they were still usable, and due to the population growth that occurred at the end of the century, in many cases their capacity proved to be insufficient.

Looking back from the perspective of posterity, it is sad to see that the churches reborn in the 18th century in Hungary were only able to make productive use of their medieval heritage to a small extent. The stones of the old churches were often used as building material, either for new churches or other buildings (such as castles or other residential buildings). In some cases, the church was only partially demolished, and smaller remains of the walls can still be seen today (e.g., Tök, Csévharaszt, Lajosmizse, etc.). In other cases, they were renovated and continued to be used. Typically, in such cases, a new vaulted ceiling

(vagy toronymagasítás), karzat, sekrestye is épült. A berendezést minden esetben meg kellett újítani. Általában az is cél volt, hogy a végeredmény újszerűnek hasson, a kor stílusának megfelelően így egységes, barokk külső és belső látványt igyekeztek elérni. (Ha ezeken a templomokon ma mégis középkori részleteket találunk, azok sok esetben a 20.-21. századi műemléki felújítások során váltak láthatóvá.) Olyan is volt, amikor a régi, felújított templom már – például méreténél, elhelyezkedésénél fogva – nem tudta betölteni a plébániatemplom funkcióját, de nem bontották le, hanem például temetőkápolnaként, kálváriakápolnaként használták tovább, hasonló felújítás után (például, Kehidakustány–Kiskallós, Budajenő, Kallósd).

Ipolytölgyes viszont nem a legszokványosabb utak egyikét járta. Itt nem a teljes középkori templom elbontása, sem nem a teljes megtartása, hanem annak részbeni felhasználása mellett döntöttek. Feltehetően a torony eléggé jól megmaradt, elég erősen állt, azért úgy gondolták, megtartják, a templom szentélyét, és hajójának jelentős részét viszont lebontották. Az adottságként kezelt középkori falak azonban nem tették lehetővé, hogy a megszkott templomelrendezésnek megfelelő épületet alakítsanak ki. Sem a főbejárat kialakítása, sem a templomhajó méretei nem tűntek erre alkalmasnak, ezért a templom hajójának, irányának megfordítása mellett döntöttek. Ennek több következménye lett.

Az újkori templom befogadóképességének minden bizonnyal nagyobbnak kellett lennie, mint a középkorinak, a régi templom hajója viszont a szükségesnél keskenyebbnek mutatkozott. Viszont a középkori hajó szélessége – amely hajónak nem is volt megfelelő – szentélynek elegendő tágasságúnak tűnt, mely tudniillik keskenyebb lehet, mint a templom nagyobbik része, amelyet viszont így tetszőleges méretűre alakíthattak. A torony ebből következően nem a főhomlokzatra, hanem a szentélyhez került. És az így létrejött új szentély mögötti szűkebb terek, a középkori torony alatt és mellett sekrestyévé és toronyfeljáróvá alakítottak. A szentély mögött (és nem mellett) elhelyezett sekrestye nem példa nélküli hazánkban, de viszonylag ritka. Plébániatemplomok esetében is előfordul (pl. Budakeszi), szerzetesi templomoknál gyakrabban (például a budai kármeliták vagy a pesti szerviták, domonkosok, illetve klarisszák egykori templomainál). Ez utóbbi esetében hasonló helyzet állt elő, a barokk templom fordított tájolással, középkori falak közé épült.²

A templom efféle, szokatlanabb elrendezése egy önként vállalt kötöttség következményeként jött létre. Feltetelezhetnénk, hogy ebből a kompromisszumból főként hátrányos helyzetek származtak, de azt láthatjuk, hogy valójában ez az adottság több ponton inkább kedvező eredménnyel járt. Először is jó hatással volt a templom

(with straps) and a new roof were added to the nave, and new, larger windows were opened in the walls. Often, a new tower (or tower extension), gallery, and sacristy were also built. In all cases, the furnishings had to be renewed. The aim was usually to make the end result look new, in keeping with the style of the era, so they tried to achieve a uniform Baroque exterior and interior. (If we still find medieval details in these churches today, in many cases they became visible during the 20th-21st century renovations of historical monuments. There were also cases where the old, renovated church was no longer able to fulfill its function as a parish church, for example due to its size or location, but it was not demolished. Instead, it continued to be used as a cemetery chapel or a Calvary chapel after similar renovations (e.g., Kehidakustány–Kiskallós, Budajenő, Kallósd).

Ipolytölgyes, however, did not follow one of the most common paths. Here, the decision was made not to demolish the entire medieval church, nor to preserve it in its entirety, but to use it in part. Presumably, the tower was sufficiently well preserved and sturdy, so it was decided to keep it, while the sanctuary and a significant part of the nave were demolished. However, the medieval walls, which were treated as a given, did not allow for the creation of a building that corresponded to the usual church layout. Neither the design of the main entrance nor the dimensions of the nave seemed suitable for this, so it was decided to reverse the direction of the nave.

Ipolytölgyes, however, did not follow one of the most common paths. Here, they decided neither to demolish the entire medieval church nor to preserve it in its entirety, but to use part of it. Presumably, the tower was well preserved and sturdy enough, so they decided to keep it, while demolishing the sanctuary and a significant part of the nave. However, the medieval walls, which were treated as a given, did not allow for the creation of a building that corresponded to the usual church layout. Neither the design of the main entrance nor the dimensions of the nave seemed suitable for this, so it was decided to reverse the direction of the nave. This had several consequences.

The capacity of the new church certainly had to be greater than that of the medieval church, but the nave of the old church was narrower than necessary. On the other hand, the width of the medieval nave—which could not be considered a nave—seemed sufficient for the sanctuary, which could be narrower than the larger part of the church, which could then be modified to any size. As a result, the tower was moved from the main facade to the sanctuary. The narrower spaces behind the new sanctuary, under and next to the medieval tower, were converted into a sacristy and a tower staircase. A sacristy located behind (and not next to) the sanctuary is not unprece-

tőmegalakítására. Mivel a homlokzati torony, a hajó tömege és a (sokszor) alacsonyabb szentély – általánossága ellenére – nem képez túl szerencsés, kiegyensúlyozottnak tűnő tömegjátékot, így egy kedvezőbb megjelenésű, nem mellesleg egyszerűbb (és szimmetrikus) templom jöhetett létre. A karzat megformálása is szabadabban történhetett így. Sok esetben ugyanis a karzatot a torony alá, annak első emeletére helyezték, ilyenkor annak kialakítása a toronyhoz szükséges vastag falak, pillérek miatt nehézségekbe ütközött, a kapcsolat a hajóval szerveslenebb, szűkebb lehetett, a nagyobb megnyitások statikai kihívásokat jelentettek. Erre megoldás lehetett, hogy a tornyot a homlokzat síkja elé helyezték, a karzat a hajóba került, ebben az esetben viszont a nagyvonalú bejárat és a homlokzatalakítás szembesült nehézségekkel. Ipolytölgyesen a torony nem okozott gondot sem a homlokzat, sem a karzat, sem a főbejárat szabad kialakításában. Járt még egy érdemes előnnyel a tájolás megfordítása. A település végét jelentette a templom, a falu attól keletre helyezkedett el. Ha megmaradt volna az eredeti, keletelt tájolásában a templom, akkor a falu népének mindannyiszor meg kellett volna kerülnie a templomot, hogy beléphessen a hajóba. Így a falu és a templom viszonya is kedvezőbbé vált. Ha nem is elsősorban azért a praktikumért, amelyet néhány megspórolt lépés jelent, hanem építészetileg a főhomlokzat miatt, ami így a megérkezés iránya felé néz. Míg a középkorban fontosabb volt az építők számára a rituális hagyományok betartása (s ezzel összhangban bizonyos jelképes tartalmak kifejezése), addig a barokk korban sokkal érzékenyebbek voltak a településszerkezeti vonatkozásokra, és a kedvező látványra. Még arra is ismerünk példát, hogy a főhomlokzatot nem a templom főtengelyében, hanem a hajó oldalfalán alakították ki, ha a kedvezőbb rálátás ezt kívánta meg, például a máriagyűdi bazilika vagy a prága-óvárosi Szent Miklós templom esetében.

A gátak és a környező, magasabb épületek némiképpen átalakították a környezeti viszonyokat, de azért még ma is sok minden megsejthető abból a festőiségből, ami egykor jellemezte az épület, a falu és a táj együttesét: amiként egy folyókanyar által övezett, kis magaslaton, nagyobb hegyek előtt és apró házak mellett áll a délceg templom. Az idők során a falu népnek identitásához is hozzáért a plébániatemplomuk különleges kialakítása. „Tölgyes a világ közepe, mondták többen is szülőfalujukról az idősebbek a 60-as évek elején, az alábbi hiedelmek és emlékek gyűjtésekor. Kérkedés nélkül állították, hiszen ez természetes, templomuk rá a bizonyíték. Másfelé mindenütt elől van a torony és alatta a kapu, náluk viszont a templom végében áll.”³

A számottevő középkori maradványok ellenére is

dented in Hungary, but it is relatively rare. It also occurs in parish churches (e.g., Budakeszi) and more frequently in monastic churches (e.g., the former churches of the Carmelites in Buda or the Servites, Dominicans, and Poor Clares in Pest). In the latter case, a similar situation arose, with the Baroque church being built with a reversed orientation between medieval walls.²⁰

This unusual layout of the church was the result of a voluntary constraint. We might assume that this compromise mainly resulted in disadvantages, but we can see that in fact this feature had a rather favorable outcome in several respects. First of all, it had a positive effect on the massing of the church. Since the facade tower, the mass of the nave, and the (often) lower sanctuary—despite their commonality—do not create a particularly fortunate, balanced interplay of masses, a more favorable-looking, simpler (and symmetrical) church could be created. This also allowed for more freedom in the design of the gallery. In many cases, the gallery was placed under the tower, on its first floor, which made its design difficult due to the thick walls and pillars required for the tower, and the connection with the nave could be more disjointed and narrower, with larger openings posing structural challenges. One solution was to place the tower in front of the facade and the gallery in the nave, but in this case, the generous entrance and the facade design presented difficulties. In Ipolytölgyes, the tower did not cause any problems in the free design of the facade, the gallery, or the main entrance. There was another advantage to reversing the orientation. The church marked the end of the settlement, with the village located to the east of it. If the church had retained its original eastward orientation, the villagers would have had to walk around the church every time they wanted to enter the nave. This improved the relationship between the village and the church. This was not primarily for practical reasons, i.e. to save a few steps, but for architectural reasons, as the main façade now faces the direction of arrival. While in the Middle Ages it was more important for builders to observe ritual traditions (and, in line with this, to express certain symbolic meanings), in the Baroque period they were much more sensitive to the layout of the settlement and the favorable appearance. We even know of examples where the main façade was not built on the main axis of the church, but on the side wall of the nave, if a more favorable view required it, for example, in the case of the basilica in Máriagyűd or the Church of St. Nicholas in Prague’s Old Town.

The dams and the surrounding taller buildings have somewhat altered the environmental conditions, but even today, much of the picturesque character that once characterized the building, the village, and the landscape can

nehéz a templom egykori pontos kialakítására következtetni. A torony mellett jelenleg két keskeny, mély, aknaszerű függőleges üreg nyílik, amelyek csak a fedélszék felől közelíthetők meg. Ezekbe kötéllel beereszkedve azt a megállapítást tehetjük, hogy ott háromféle falazattal lehet találkozni. A tisztán téglából készült felső ráfalazások a főpárkány mentén nyilvánvalóan barokk koriak, s az 1794-es periódushoz köthetők. A torony tisztán törtkő falazata pedig a középkori, feltételezhetően 14. századi periódust képviseli. Vannak azonban olyan falszakaszok is, amelyekben a tört követ és a téglát vegyesen alkalmazták. Ezek a falak jellemzően az aknák két külső falán jelennek meg, mindig a törtkő falak fölött, míg a torony fala teljesen és a szentély felé eső falak is egy jó szakaszon tisztán tört kőből készültek. Ezek alapján felmerülhet egy eddig nem tárgyalt, harmadik építési periódus is, amikor ezek a egyes falazatok készültek. Nem kizárható, hogy a templom egyes részeinek elbontásából keletkezett a tört kő anyag, amelyet valamikor az újkorban, az 1794-es periódus előtt, téglával vegyesen építettek be a torony mellé.

Az északi aknában a főhomlokzat felé jól láthatóan egy meredek, ferde sík mentén válik el az alsó, vakolt, törtkő falazat és a későbbi, vakolatlan, vegyes falazat. A torony falán is megfigyelhető a – minden bizonnyal középkori – vakolat. A torony felé két elfalazott nyílás is látható, az egykori karzatszint felé egy szegmensíves záródású téglány nyílás, tisztán barokk kori téglá befalazással, fölötte egy kicsiny kerek nyílás.

A korábbi kutatásban fölmerült, hogy a sekrestye déli, dongaboltozattal fedett szakaszának középkorinak kellene

still be sensed: the stately church stands on a small hill surrounded by a river bend, in front of larger mountains and next to small houses. Over time, the unique design of their parish church has become part of the identity of the village people. “Tölgyes is the center of the world,” said many of the older residents about their native village in the early 1960s, when the following beliefs and memories were collected. They said this without boasting, as it was natural, and their church was proof of this. Everywhere else, the tower is at the front and the gate is below it, but in their village, it stands at the end of the church.” 21

Despite the significant medieval remains, it is difficult to determine the exact layout of the church. Next to the tower, there are currently two narrow, deep, shaft-like vertical cavities that can only be accessed from the roof. Lowering ourselves into these cavities with ropes, we were able to determine that there are three types of masonry. The upper masonry, made entirely of brick, along the main cornice is clearly Baroque and can be linked to the period of 1794. The tower’s masonry, made entirely of broken stone, represents the medieval period, presumably the 14th century. However, there are also sections of wall where rubble stone and brick were used in combination. These walls typically appear on the two outer walls of the shafts, always above the rubble stone walls, while the tower wall and a large section of the walls facing the sanctuary were built entirely of rubble stone. Based on this, a third construction period, not discussed so far, may have occurred when these mixed masonry walls were built. It cannot be ruled out that the broken stone material came

lennie, „hiszen ezen nyugszik a behúzott torony délnyugati fala”. Ezzel szemben a boltozat tetejéről, a déli aknából az látszik, hogy a donga fölött a torony falába mintegy két láb magas, téglá, teherelhárító boltövet építettek, a középkori toronytól eltérő, fehérebb színezetű habarcskötéssel. A boltöv és a boltozat anyaga viszont megegyezik. Tehát a boltozat bevágását, és a toronyfal áttörését ez alapján utólagosnak gondoljuk, ahogyan az északi aknában is világosan látszik az utólagosan bevágott, ferde dongával lefedett, barokk toronyfeljáró.

A megfigyeltek alapján felvethető, hogy a középkorban a templom tornya valójában esetleg nem is két melléktér között, hanem önmagában, a hajó nyugati végfala előtt állt, vagy a mellékterek csak a földszinten öveztek a tornyot. (A karzat felől tehát nem nyílhattak keskeny, a torony mellé nyíló mellékterek, ahogyan azt a korábbi kutatás felvetette, hanem ott oromfalak húzódtak, ahogyan azt a torony falával megegyező falszerkezet maradványai alapján feltételezhetjük.) A tornyok sarkainak a megerősítésére a gótikában jellemzően diagonálisan álló támpilléreket építettek. Ezeknek itt nincsen nyoma, de emellett nemcsak arra ismerünk példát, hogy nem volt a tornyoknak támpillére, hanem arra is, hogy ez a támpillér a fal folytatásában, az oromfallal párhuzamosan állt. Erre példa lehet a muraközi Mártonhely 14. századi Szent Márton-temploma. Talán Ipolytölgyesen is lehetett hasonló. Simon Zoltán 1995-ös falkutatásáról fényképfelvételek sajnos nem állnak a rendelkezésünkre, csak rajzok és leírás, ezek alapján (vagy ismételt falkutatással) volna eldönthető, hogy a vegyes falazatok vajon megjelennek-e a földszinten is, az (ajtók miatt erősen roncsolt) északi, déli oldalakon, vagy sem; így e hipotézis megállhatja-e a helyét.

A jelentős középkori részek felhasználása ellenére a jelenlegi épület végeredményben sok szempontból egy jellegzetes későbarokk templom képét mutatja. A háromszakaszos hajót és az egy szakaszos szentélyt is cseh-boltozat fedi. E boltozatok az oldalfalak síkja elé állított pilasztereken nyugszanak. Ezek vastagsága elég csekély. Így egyfelől a templom hajójának teremszerű jellege erősödött, másfelől statikai gondokat okozott, ugyanis a sekély pilaszterek nem voltak képesek a boltozatok oldalnyomását megfelelően fölvenni. A jelenleg a boltozaton látható komoly repedések és deformációk legalábbis részben ennek a szerkezeti elégtelenségnek köszönhetőek. Az alulméretezett pilasztereken kívül gondot jelenthetett az a későbarokk templomszerkezeti sajátosság, hogy a vonóvasakat, amelyet éppen ennek a problémának az orvoslására építettek be a boltvállaktól ferdén a falazaton, a hevedereken keresztül a fedélszélig, a tetőszerkezet főállításainak kötőgerendáihoz rögzítették.⁴ A fa azonban – különösen hosszabb időtávlatban – nagyon másképpen

from the demolition of certain parts of the church, which was built next to the tower sometime in modern times, before 1794, mixed with brick.

In the northern shaft, facing the main facade, there is a clearly visible steep, sloping plane separating the lower, plastered, broken stone masonry and the later, unplastered, mixed masonry. Plaster, probably dating from the Middle Ages, can also be seen on the tower wall. Two walled-up openings can also be seen towards the tower: a rectangular opening with a segmental arch closure towards the former gallery level, with purely Baroque brickwork, and a small round opening above it.

Previous research suggested that the southern section of the sacristy, covered with a barrel vault, must be medieval, “since the southwestern wall of the recessed tower rests on it.”²² In contrast, the top of the vault, visible from the southern shaft, shows that a brick load-bearing arch about two feet high was built into the tower wall above the barrel vault, with a lighter-colored mortar joint than the medieval tower. However, the material of the arch and the vault is the same. Therefore, based on this, we believe that the vault was cut and the tower wall was broken through at a later date, as can be clearly seen in the northern shaft, which has a Baroque tower staircase covered with a slanted roof that was added later.

Based on these observations, it can be suggested that in the Middle Ages, the church tower may not have stood between two side rooms, but on its own, in front of the western end wall of the nave, or that the side rooms only surrounded the tower on the ground floor. (Therefore, narrow side rooms opening onto the tower could not have opened from the gallery, as suggested by earlier research, but there were gable walls there, as can be assumed from the remains of the wall structure identical to that of the tower wall.) To reinforce the corners of the towers, diagonal buttresses were typically built in Gothic architecture. There is no trace of these here, but we know of examples not only where the towers had no buttresses, but also where the buttresses were built in line with the wall, parallel to the gable wall. An example of this is the 14th-century St. Martin’s Church in Mártonhely, Muraköz. Perhaps it was similar in Ipolytölgyes. Unfortunately, we do not have photographs of Zoltán Simon’s 1995 wall research²³, only drawings and descriptions, Based on these (or repeated wall research), it could be determined whether the mixed masonry also appears on the ground floor, on the north and south sides (which are heavily damaged due to the doors), or not; thus, whether this hypothesis holds true.

Despite the use of significant medieval elements, the current building ultimately presents the image of a typical late Baroque church in many respects. The three-section

48/1 A templom / The church

viselkedik, mint a vas, tudniillik lassú alakváltozást szenved, így hosszútávon ezek a barokk kori vonóvasak már nem tudják szerepüket betölteni, mert a kötőgerendákhoz rögzített kapcsolatuk már nem lesz képes az erőátadásra. Itt is ez történhetett, ezért később új vonórudakat építettek a templomba, ezúttal már nem olyan rejtetten, mint a barokk időkben, hanem a templomtérben megjelenő módon, vízszintesen a boltozat vállait összekötve.

E fent leírt csehboltozatos lefedés a sekély falpillérekkel egyszerű, tágas, jól áttekinthető teret eredményezett. Ez nem csupán egy korban divatos szerkezet rutinszerű alkalmazásának spontán következménye lehetett. A letisztultságra törekvő tervezői szándék más vonatkozásokban is megnyilvánul. A hajó és a szentély közötti méretkülönbség is csekély, így a diadalív sem teszi igazából széttagolttá a teret. A már említett szimmetrikus elrendezés, a sekrestyének a szentély mögé pozicionálása, a külső tömegben is egyszerűséget eredményezett. Tovább fokozta a hatást a külső homlokzatok kifejezetten puritán, jóformán dísztelen megfogalmazása. A nyílások a legegyszerűbb szalagkeretezést kapták, az oldalfalakon függőleges építészeti tagolóelemek, például a korban megszokott lizénák sincsenek. Még a főhomlokzat oromzata is inkább idézet-szerű, absztrahált jellegű tagozatokkal formált. A szentély mögötti torony elhelyezése sem okozott síktöréseket, belesimul a homlokzatokba. A hajó és a szentély falai között nincsen magasságkülönbség, a főpárkány – a barokk templomokra jellemzően – egy magasságban fut körbe; sőt a szentély keskenyebb szakaszát alacsonyabb hajlásszögű tetővel követték le úgy, hogy közben a tetőgerinc is egy magasságban tud végigfutni a teljes fedélszéken.

Összességében képletszerűen egyszerű, mondhatni „sallangmentes” templom született a 18. században. Kívülről olyan puritán, hogy szinte a gazdasági épületekre emlékeztet. Azt, hogy mégis egyből érezzük, hogy templommal állunk szemben, nem csupán a templomokra jellemző formák, a torony, a jellegzetes ablakosztás vagy a főhomlokzat kialakítása okozza, hanem az épület méltóságteljes arányai is. A kellemes arányokat a magasra emelt ablakok adják és a belső tér karcsúsága.

A késő-barokk időkben több stílusirányzat egymás mellett élésének lehetünk a tanúi. Keletkeztek olyan alkotások is, amelyek – a barokk stílus korábbi rétegeiből is merítve – a homlokzatok dinamikus megjelenését igyekeztek fokozni, a belső téralakításban is a hosszanti és a centrális jellegzetességek ötvözésének új formáit kutatták, de olyan tendenciát is megfigyelhetünk, amely egyértelműen az egyszerűsödés felé mutat. Az ipolytölgyesi templom a késő-barokknak ehhez a „csendesedő” irányához sorolható.

A barokk homlokzatalakítás legfontosabb, egyben kiindulásnak is tekinthető mintája a római Il Gesù-temp

nave and the single-section sanctuary are covered by Czech vaults. These vaults rest on pillars placed in front of the plane of the side walls. These pillars are quite thin. On the one hand, this reinforced the hall-like character of the nave, but on the other hand, it caused structural problems, as the shallow pillars were unable to adequately support the lateral pressure of the vaults. The serious cracks and deformations currently visible on the vault are at least partly due to this structural inadequacy. In addition to the undersized pillars, another problem was the late Baroque structural feature of the church, whereby the tie rods, which were installed at an angle to the masonry from the corbels to remedy this very problem, were fixed to the main beams of the roof structure via the trusses.²⁴ However, wood behaves very differently from iron, especially over a longer period of time, as it undergoes slow deformation, so in the long run, these Baroque tie rods can no longer fulfill their role because their connection to the tie beams is no longer capable of transferring force. This may have been the case here, which is why new tie rods were later built into the church, this time not as hidden as in Baroque times, but visible in the church interior, connecting the shoulders of the vault horizontally.

The Czech vaulted ceiling described above, with its shallow wall pillars, created a simple, spacious, and well-organized space. This could not have been merely a spontaneous consequence of the routine application of a structure that was fashionable at the time. The designer’s desire for clarity is also evident in other aspects. The difference in size between the nave and the sanctuary is minimal, so the triumphal arch does not really divide the space. The aforementioned symmetrical layout and the positioning of the sacristy behind the sanctuary also resulted in simplicity in the exterior mass. The effect was further enhanced by the distinctly puritanical, virtually unadorned design of the exterior facades. The openings were given the simplest ribbon frames, and there are no vertical architectural elements on the side walls, such as the pilaster strips that were common at the time. Even the pediment of the main façade is formed with rather abstract, quotation-like elements. The placement of the tower behind the sanctuary did not cause any breaks in the plane, blending into the facades. There is no difference in height between the walls of the nave and the sanctuary, and the main cornice runs around at the same height, as is typical of Baroque churches. In fact, the narrower section of the sanctuary is covered with a lower-pitched roof, so that the roof ridge runs at the same height throughout the entire roof structure.

Overall, a formulaically simple, one might say “no-frills” church was born in the 18th century. From the outside, it is so puritanical that it almost resembles a

51/1 Templomtorony / Church tower

lom, a jezsuiták főtemplomának homlokzata. Ez a római templom azonban – ahogyan az Itáliában általában szokásban volt – torony nélkül épült. Magyarországon viszont a barokk templomok leggyakrabban homlokzati toronnyal épültek, és német területeken kialakult előképeket követnek, ahol létrejöttek az Il Gesù volutás, hierarchikus tagolásának és a tornyok kombinációinak különböző formái. A hazai emlékek között a ritkaságuk miatt különlegesebbnek számítanak azok az esetek, ahol mégiscsak torony nélküli homlokzatok épülhettek meg, amelyek ezáltal közvetlenebbül tudnak emlékeztetni a római előképre. Erre vagy akkor kerülhetett sor, ha a szerény anyagi lehetőségek miatt nem is épült tornya a templomnak, kápolnának (vagy csak huszártornya), de ezek éppen a szegénység miatt általában elég egyszerű kialakítású homlokzatok, vagy akkor, ha a torony valami oknál fogva a templom oldalán vagy hátán épült meg. Ez utóbbira leginkább egyes szerzetesrendek esetében kerülhetett sor, akiknek a középkorból eredő rendi hagyományaik tették indokolttá ezt az elrendezést. Leggyakrabban a nagy számban épülő ferences kolostortemplomoknál találkozhatunk ezzel az elrendezéssel, de más szerzetesrendeknél is előfordulhatott ez (például a domonkos vagy a kármelita rendnél). Ezekben az esetekben a főhomlokzat megformálását ugyan torony nélkül kellett megoldani, de a koldulórendi templomoknál a legjellemzőbb megoldás a szentély oldalán, aszimmetrikusan elhelyezett torony volt, a templom tengelyében, a szentély mögött található toronyra így is alig lehet példát találni. Német-újvár és Pápa 17. századi ferences templomai említhetőek mégiscsak, illetve Homokkomárom, ahol talán a domborzati adottságok is hozzájárulhattak, hogy az elkeskenyedő hegygerincen álló ferences templom mögött a főtengelyben áll a tornya. Plébániatemplomok esetében még ritkább a toronynak nem a homlokzaton való elhelyezése, és jellemzően több építési periódusra utal. Így például Szepetneken a középkori templom helyén több ütemben felépített templom tornya oldalt, a szentély mellett áll, Rajka plébániatemplománál szintén egy középkori torony utóéletéről van szó; a középkorból több példát is ismerünk a szentélynél, akár a szentély fölött elhelyezett toronyra.

Ipolytölgyesen a főhomlokzat kialakításánál a háromszögű oromzat, és a hozzá kapcsolódó íves szakaszok távolról akár emlékeztethetnek is az Il Gesùra, de az közvetlen előképnek nem tekinthető. Inkább ferences templomok homlokzatai nyújthattak inspirációt. Ipolytölgyes a 18. században még az esztergomi érsekséghez tartozott, így felmerül az esztergomi ferences templom előképként, de közelsége okán a váci domonkosrendi vagy a ferences templom is a látótérben lehetett. Ez utóbbi karcsú arányaival, háromszögű oromzatos záródásával, hatalmas

farm building. The fact that we immediately sense that we are standing in front of a church is not only due to the forms characteristic of churches, such as the tower, the characteristic window arrangement, or the design of the main facade, but also to the dignified proportions of the building. The pleasant proportions are created by the high windows and the slenderness of the interior.

In the late Baroque period, we can witness the co-existence of several stylistic trends. Some works were created which, drawing on earlier layers of the Baroque style, sought to enhance the dynamic appearance of the facades, and sought new forms of combining longitudinal and central features in interior design, but we can also observe a trend that clearly points towards simplification. The church in Ipolytölgyes can be classified as belonging to this “calmer” direction of the late Baroque.

The most important model for Baroque facade design, which can also be considered the starting point, is the facade of the Il Gesù church in Rome, the main church of the Jesuits. However, this Roman church was built without a tower, as was customary in Italy. In Hungary, on the other hand, Baroque churches were most often built with a facade tower, following the models developed in Germany, where various forms of Il Gesù’s volutes, hierarchical divisions, and tower combinations were created. Among Hungarian monuments, those cases where facades without towers were built are considered more special due to their rarity, as they are more directly reminiscent of the Roman model. This could have happened either because the church or chapel (or just the hussar tower) was not built due to modest financial resources, but these are usually quite simple facades due to poverty, or because the tower was built on the side or back of the church for some reason. The latter was most likely the case with certain monastic orders, whose medieval traditions justified this arrangement. This arrangement is most commonly found in the numerous Franciscan monastery churches, but it could also occur in other monastic orders (such as the Dominican or Carmelite orders). In these cases, the main façade had to be designed without a tower, but the most characteristic solution for mendicant churches was an asymmetrically placed tower on the side of the sanctuary, and there are hardly any examples of towers located behind the sanctuary, in the axis of the church. The 17th-century Franciscan churches in Németújvár and Pápa are worth mentioning, as is Homokkomárom, where the topography may have contributed to the tower being located on the main axis behind the Franciscan church standing on the narrowing ridge. In the case of parish churches, it is even rarer for the tower not to be located on the facade, and this typically indicates several periods of construction. For

karzatablakával sokkal jobban hasonlít Ipolytölgyeshez. A tárgyalt egyszerű jelleg miatt Ipolytölgyesen a főhomlokzat is redukált formában jelenik meg, pilaszterek, szoborfülkék, díszítmények nélkül. A háromszögű oromzat két oldalán, ahol jellemzően volutáknak kéne lenniük egy barokk homlokzaton, egyszerű, homorúan ívelt szakaszok vannak. Amíg az érett barokk építészet előszeretettel használta az inflexiós görbéket, addig a késő-barokk, a copf idejében ezek helyét gyakran a homorú ívek vették át, ezt láthatjuk esetünkben is.

A templom leginkább tagolt, egyben „legbarokkosabb” homlokzati része a torony felső szintje. Itt a harangablak lapos kosárive szintén a késő-barokkra jellemző; zárókövének egybekapcsolása a gazdagon profilált órapárkánnyal szép vonalú megoldás. Oldalt lizénák keretezik a homlokzatszakaszokat, amelyek a végigfutó alsó lábazati sáv és felső architráv miatt pilaszterekre emlékeztetnek.

A bejárat után a belső térben a karzatot alakították ki. Ez nem igazodik a pillérekhez, ezáltal szerveslenebb jellege van. Bár a barokk templomi karzatok szinte mindig nehézkes, falazott szerkezetek, olykor a megformálással, és a falakkal való kapcsolat módjával igyekeztek úgy formálni, hogy azoktól némiképpen elkülönüljön, „betett” jellege legyen, s ezáltal a környező tér egységesebben érzékelődhessen, s a hajó terével való egységessége fokozódjon. Itt is hasonló helyzettel találkozunk, noha a karzat kialakítása a vaskos felvezető lépcsővel, a tömör mellvéddel s a középtengelyben az enyhe és bizonytalan ívelődésével inkább provinciális jellegűnek hat. Azáltal, hogy a bejárat nem egy toronyaljba nyílik, lehetőség lett volna rá, hogy egyből a belépés után nagyvonalúan feltáruhasson a templom tere, a térbe beálló tömör karzatsfeljáró és a terjedelmes, alacsony karzat viszont elvette ennek a lehetőségét.

A szentély falai nem teljesen párhuzamosak, ezt bizonyára középkori „örökségnek” tekinthetjük. Belülről szembetűnő, hogy a szentélytér ablaka a boltszakaszhoz képest aszimmetrikus elhelyezést nyert, ez pedig a külső homlokzat kedvezőbb megjelenése miatt történt. A templom általános egyszerűségével áll összhangban az oltár szerény kialakítása is. Retabló helyett csupán egy – nagyméretű – oltárkép van a falon. A copf stílusra jellemző, hogy nem önálló – fa – szerkezetként jelenik meg az oltárpítmény, hanem a templom architektúrájának részeként, a falon, épített elemként.⁵ Itt ugyan a kialakítás építészeti szempontból szerényebb, mert az oltárkép architektonikus, épített keretezést nem kapott, de az oltárkép maga igen kvalitásos munka, Josef Zanuszi, nagyszombati festő műve; emellett kiemelendő, hogy nehézséget jelenthetett, hogy az oltár mögött meg kellett oldani a sekrestyébe való átközeledést. Ezért lehetett, hogy (ahogyan más hasonló esetekben is) az oltár men

example, in Szepetnek, the tower of the church built in several stages on the site of the medieval church stands to the side, next to the sanctuary, and the parish church in Rajka also has a medieval tower. There are several examples from the Middle Ages of towers located next to or even above the sanctuary.

In Ipolytölgyes, the triangular pediment and the curved sections connected to it in the design of the main façade may be reminiscent of Il Gesù from a distance, but it cannot be considered a direct model. Rather, the facades of Franciscan churches may have provided inspiration. In the 18th century, Ipolytölgyes still belonged to the Archdiocese of Esztergom, so the Franciscan church in Esztergom may have served as a model, but due to its proximity, the Franciscan church in Vác may also have been in view. The latter, with its slender proportions, triangular pediment and huge gallery window, bears much more resemblance to Ipolytölgyes. Due to the simple nature of the building, the main façade in Ipolytölgyes also appears in a reduced form, without pilasters, statue niches, or decorations. On both sides of the triangular pediment, where volutes would typically be found on a Baroque façade, there are simple, concave curved sections. While mature Baroque architecture favored the use of inflection curves, in the late Baroque and Copf periods these were often replaced by concave arches, as can be seen in our case.

The most articulated and “most Baroque” part of the church’s facade is the upper level of the tower. Here, the flat basket arch of the bell window is also characteristic of the late Baroque; the connection of its keystone with the richly profiled clock cornice is a beautifully designed solution. On the sides, pilaster strips frame the facade sections, which resemble pilasters due to the continuous lower plinth strip and upper architrave.

After the entrance, a gallery was built in the interior. It is not aligned with the pillars, giving it a more organic character. Although Baroque church galleries are almost always heavy, brick structures, sometimes the design and the way they connect to the walls were intended to make them stand out somewhat, giving them a “tucked-in” character, thereby creating a more unified perception of the surrounding space and enhancing the unity with the nave. We encounter a similar situation here, although the design of the gallery, with its thick staircase, solid balustrade, and slight and uncertain curvature in the central axis, has a more provincial character. The fact that the entrance does not open into a tower base would have made it possible for the space of the church to open up generously immediately after entering, but the solid gallery staircase and the spacious, low gallery took away this possibility.

zája a tabernákulummal elszakadt a retablótól, illetve az oltárképtől; előbbi megmaradt barokkosabb jellegűnek, a gáláns, copf keretezésű oltárkép pedig a falra került.

A belső tér arányait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy noha a hajó – a teljes belső szélességet összevetve a hevedérívek záradékmagasságával – közel négyzetes arányú, mégsem pontosan az. A tervezéskor minden bizonnyal nem volt cél, hogy egy elvi, ideális geometriát valósítsanak meg, de az épület főbb méreteit viszont egyszerű és tiszta alap méretekből határozták meg. A méretezés alapegysége természetesen a korban használt mértékegység, a bécsi láb (31,6 cm), illetve bécsi öl (189,6 cm) volt. A hajó 28’ láb széles (4° 4’), egy boltszakasz 2° öl hosszú. A hevederek, illetve az őket alátámasztó falpillérek 5’ láb szélesek (2’+1’+2’ tagolásban); a pillérek csupán 1-1 lábat lépnek előre, így a pillérköz 26’ lábra adódik. A jellemző falvastagság 2,5’ láb. Ehhez a hajóban 16’ lábas magasság társul a főpárkány tetejéig, így a hevedereknél a záradékig a teljes magasság 29’ láb. Innen egyébként mintegy 15” hüvelykkel magasabb a boltozatok záradéka, amely nem lehetett a méretezés alapja. A méreteket itt is az építés logikájának megfelelően, a korábban megépített szerkezetekhez igazították.

Az ipolytölgyesi templom egyedi jellegű alkotás. Mindezt nem valami különleges formai újítással vagy egyénieskedéssel érték el, hiszen a szokásos, késő-ba-rokk falusi templomok szerkezeti és formai megoldásait követi, részletképzésében pedig kifejezetten egyszerű. Egyedisége éppen abból adódik, hogy a barokk templomot nem a korábbi épületelőzmény teljes elbontásával valósították meg, hanem a maradványok, és az azokból adódó lehetőségek kihasználásával, az adottságokhoz való alkalmazkodással, a kötöttségeket előnyökké fordítva. Ha a gótikus templom akár tökéletesen megmaradt volna, vagy akár teljesen elbontották volna, nem jöhetett volna létre belőle ilyen sajátosságos, különleges épület. A tartalmi gazdagsága ezáltal nem pusztán építészeti jellegű, hanem magában foglalja a település történetének főbb mozzanatait is. Éppen az épület félig való romba dőlése, s ennek adottságként való elfogadása volt szükséges ahhoz, hogy ez az épület létrejöhessen. Ez a templom sehol máshol, és sehogyan máshogyan nem születhetett volna meg, mert ez a történet szándékosan, az építész tervezőasztalán nem lett volna előállítható. Ez pedig nem csupán az építészeknek, hanem minden embernek példaként szolgálhat: ha képesek vagyunk az életünk „megtöretését”, a nehézségeket, tragédiákat túlélni, azokat nem letagadni, hanem adottságként elfogadni, és megbékélve velük tovább tudunk lépni, akkor életünk csak gazdagabbá, hivatásunk teljesítése hitelesebbé válhat.

The walls of the sanctuary are not completely parallel, which can certainly be considered a medieval “legacy.” From the inside, it is striking that the window of the sanctuary is asymmetrical in relation to the vaulted section, which was done to improve the appearance of the exterior façade. The modest design of the altar is in keeping with the overall simplicity of the church. Instead of a retable, there is only a large altarpiece on the wall. It is characteristic of the Copf style that the altar structure does not appear as an independent wooden structure, but as part of the architecture of the church, as a built element on the wall²⁵. Although the design is more modest from an architectural point of view, as the altarpiece does not have an architectural, built frame, the altarpiece itself is a work of high quality, painted by Josef Zanussi, a painter from Nagyszombat.²⁶ It should also be noted that it may have been difficult to solve the problem of access to the sacristy behind the altar. This may be why (as in other similar cases) the altar mensa with the tabernacle was separated from the retable and the altarpiece; the former retained its more Baroque character, while the elegant altarpiece with its Copf frame was placed on the wall.

Looking at the proportions of the interior, we see that although the nave is almost square in shape when comparing the total interior width with the height of the strapwork, it is not exactly so. When designing the building, the aim was certainly not to achieve a theoretical, ideal geometry, but the main dimensions of the building were determined on the basis of simple and clear basic measurements. The basic unit of measurement was, of course, the Viennese foot (31.6 cm) and the Viennese cubit (189.6 cm), which were the units of measurement used at the time. The ship is 28 feet wide (4° 4’), and one bay is 2 cubits long. The straps and the wall pillars supporting them are 5’ feet wide (in a 2’+1’+2’ division); the pillars only protrude 1-1 foot, so the pillar spacing is 26’ feet. The typical wall thickness is 2.5 feet. This is combined with a height of 16 feet in the ship to the top of the main cornice, so the total height at the straps to the cornice is 29 feet. From here, the cornice of the vaults is about 15 inches higher, which could not have been the basis for the dimensions. Here, too, the dimensions were adjusted to the previously built structures in accordance with the logic of construction.

The church in Ipolytölgyes is a unique creation. This was not achieved through any special formal innovation or individuality, as it follows the structural and formal solutions of the usual late Baroque village churches and is extremely simple in its detailing. Its uniqueness stems

precisely from the fact that the Baroque church was not built by completely demolishing the previous building, but by utilizing the remains and the possibilities they offered, adapting to the given conditions, and turning constraints into advantages. Even if the Gothic church had been perfectly preserved or completely demolished, it would not have been possible to create such a unique and special building. Its richness of content is therefore not merely architectural, but also encompasses the main moments in the history of the settlement. It was precisely the fact that the building was half in ruins and that this was accepted as a given that made it possible for this building to be created. This church could not have been built anywhere else or in any other way, because this story could not have been deliberately created on the architect’s drawing board. This can serve as an example not only for architects, but for everyone: if we are able to survive the “breaks” in our lives, the difficulties and tragedies, not denying them, but accepting them as a given, and moving on with them, then our lives can only become richer and our fulfillment of our calling more authentic.

FORRÁSJEGYZÉK / BIBLIOGRAPHY

1. Dr. habil. NAGY Gergely Domonkos PhD egyetemi docens, okl. építésmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, tanszékvezető helyettes, egyetemi docens – Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kar, Építésmérnöki Intézet, Épített Környezet Tanszék, nagy.gergely@ybl.uni-obuda.hu / associate professor, certified architect, heritage conservation engineer, deputy head of department, Óbuda University, Ybl Miklós Faculty of Architecture, Department of Built Environment, nagy.gergely@ybl.uni-obuda.hu
2. IRÁSNÉ MELIS Katalin: Régészeti kutatások az Árpád-kori Pest külvárosai területén (Budapest V., Belváros). In Budapest régiségei 26.(1984) pp. 63-85.
3. BÁDY László: Népi gyógyászati emlékek Ipolytölgyesen. In: StudiaComitatensia 5. (1977). Szentendre. (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Börzsöny néprajza.)
4. ANDORNÉ TÓBIÁS Judit, A XVII-XVIII. századi Magyarország barokk templomépítészetének szerkezeti kialakulása és fejlődése. In: Építészet és Építészettudomány VI. (1974) 3-4., pp. 341-386.
5. KELÉNYI György: Franz Anton Hillebrandt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, pp. 50-51.

55/1 Oltárasztal és felolvasópult / Altar table and reading desk

A templom képzőművészeti értékei /

Artistic treasures of the church

BOTTYÁN Anikó - LOVAS Franciska - GYŐR Attila

56/1 Főbejárat feletti évszám / The date above the main doorway

2024-ben a Bottyán Anikó okl. farestaurátor, műemléki szakértő, Lovas Franciska DLA okl. festőrestaurátor művész, műemléki szakértő és Győr Attila okl. művészet-történész¹, műemléki szakértő Fehér Judit műemlék-felügyelő (Pest Vármegyei Kormányhivatal) megkeresésére szakértői véleményt készítettek az ipolytölgyesi római katolikus templom homlokzatának, késő barokk belső-jének, kifestésének és szobrainak értékelése kapcsán. A megállapítások helyszíni szemrevételezésen, állapotfelmérésen, valamint Radnai Bertalan polgármester úrral történt egyeztetésen alapultak.

A késő barokk műemlék-épület nagy része a Keleti oldal kapuján található évszám szerint 1794-ben épült, de egyes szakaszai középkori eredetűek. Simon Zoltán régész 1995-ben készült kutatási dokumentációja összegzi a falkutatás eredményeit². Jelenleg a tárgyi templom külső- és statikai helyreállítási munkáinak tervezése zajlik. A szakértők a helyszínen megtekintették a templomot és környezetét, tájékozódtak a tervezett felújítás részleteiről. A következő megállapításokra jutottak.

In 2024, at the request of monument supervisor Judit Fehér (Pest County Government Office), Anikó Bottyán, certified wood conservator and monument expert; Franciska Lovas DLA, certified paintings conservator and monument expert; and Attila Győr, certified art historian and monument expert¹, prepared an expert opinion evaluating the façade, the late-Baroque interior, the decorative painting, and the sculptures of the Roman Catholic church of Ipolytölgyes. Their findings were based on on-site visual inspection, a condition survey, and consultations with Mayor Bertalan Radnai.

According to the date inscribed above the eastern doorway, the majority of the late-Baroque listed building was erected in 1794, although certain sections are of medieval origin. Archaeologist Zoltán Simon's research dossier from 1995 summarizes the results of his wall-research². The design of the church's exterior and structural restoration works is currently in progress. The experts inspected the church and its surroundings on site and familiarized themselves with the details of the planned refurbishment. They reached the following conclusions.

¹ Mindhárman a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Nemzeti Régészeti Intézetének munkatársai

² SIMON Zoltán: Középkori maradványok a középkori ipolytölgyesi római katolikus templomban, Budapest, 1995.

KÜLSŐ HOMLOKZAT

A homlokzat megjelenése jelenleg két színből áll. A falmezők sárga, a különböző épülettagezatok (párkányok, ablakok keretezései, az egyes falszakaszokat díszítő pilaszterek, lábazat) fehér festésűek. A jelen színezés összhatásában enyhe kontrasztra épülő megjelenést ad a homlokzatnak. A Nyugati oldal (középkori eredetű épületrésze (korábbi templom), enyhe ugratással kiemelve homogén fehér festésű, mely színváltás jól mutatja a korábbi templom egykori elhelyezkedését. Az épület több pontján (valószínűleg az esővíz nem megfelelő elvezetése okán) vizesedés és annak eredményeképpen valószínűleg sókár és/vagy fagykár okozta rétegelválások és hiányok láthatók. A Keleti oldalon, a tetőzet alatti párkányzati tagozaton ázás nyomai, a festékréteg lemezes leválása, a falazat hiánya és a tagozaton túlfutó repedések figyelhetők meg. A károsodást valószínűleg az esővíz elvezetését szolgáló csatorna rossz állapota okozza, illetve a falazat sérülésével lehet összefüggésben.

EXTERIOR FAÇADE

The façade currently presents a two-tone scheme: the wall fields are painted yellow, while the architectural members (cornices, window surrounds, pilasters articulating the wall bays, and the plinth) are white. Overall, the present coloration gives the elevations a mildly contrasting appearance. The western side (the medieval portion—former church), slightly offset with a shallow break in plane, is painted a homogeneous white; this shift in colour effectively marks the position of the earlier church. At several points on the building (likely due to inadequate rainwater drainage) dampness is visible, and as a result, layer separations and losses probably caused by salt damage and/or frost damage can be observed. On the eastern side, beneath the eaves, traces of water ingress are evident on the cornice members, including laminar detachment of the paint layer, masonry losses, and cracks running beyond the mouldings. The deterioration is probably due to the poor condition of the rainwater guttering and may be related to damage in the masonry.

57/1 Külső homlokzat / Exterior façade

A katolikus templom homlokzata felújítás előtt áll. Színes archív felvételek hiányában pontosan nem ismert az épület korábbi színezése, színárnyalata, valamint a legutóbbi felújítás során elpusztultak a homlokzaton az eredeti rétegek, a vakolat nagy része cserélt. Egy esetleges festő-restaurátori homlokzatkutatás során lehetséges, hogy előkerülnének magasabban fekvő, rejtettebb területeken korai rétegek, de nem biztos, hogy elég információval szolgálna az egykori színezésről. A fennmaradt fekete-fehér fotók különböző információkkal szolgálnak, többek között kivehető, hogy némileg eltért korábban is a falsíkok és az épülettagezatok árnyalata. Mivel nincsenek megbízható adatok a korábbi megjelenés tekintetében, elfogadható, hogy az örökségvédelmi hatósággal egyeztetve a pontos színmeghatározás megrendelői/tervezői döntés eredménye legyen, amennyiben a teljes homlokzat színezése felújításra kerül. A jelenlegi festés is már történeti értékkel bír, Ipolytölgyes utcaképébe illeszkedik, a község lakosai és a hívek számára pedig autentikus értékkel bír, ezért a jelenlegi színezés megtartása (finomítása) támogatható.

A műemlék épület homlokzatának vakolt, festett falfelületein a későbbi beavatkozások vakolat- és festékrétegei alatt még rejtve fennmaradt korai színezések lehetnek, melyek történeti értéket képviselnek. Ezek megóvása kiemelt feladat, valamint elengedhetetlen a későbbi kutathatóság biztosítása, ezért a felújítás – ahol lehet – a meglévő rétegek megtartásával javasolt.

The church façade is due for refurbishment. In the absence of colour archival photographs, the earlier colour scheme and shades are not known precisely, and during the most recent refurbishment the original stratigraphy on the façade was largely lost, with most plaster replaced. A façade stratigraphic investigation by a paintings conservator might possibly reveal earlier layers in higher, more concealed zones; however, it is not certain that sufficient information could be obtained regarding the historical coloration. Surviving black-and-white photographs provide various clues, including that the shades of the wall planes and architectural members differed somewhat in the past. As there are no reliable data regarding the previous appearance, it is acceptable—subject to agreement with the heritage authority—that exact colour determination be the responsibility and decision of the client/designer, should the entire façade be repainted. The current paintwork itself now carries historical value, fits into the street scape of Ipolytölgyes, and is perceived as authentic by the villagers and the faithful; therefore, retention (with fine-tuning) of the existing scheme is supportable.

Earlier colour layers may still survive beneath later plaster and paint campaigns on the rendered, painted wall surfaces of the listed building's façade; these constitute historical value. Their preservation is a priority, and ensuring future research ability is essential; therefore, wherever possible, the refurbishment should proceed with retention of existing layers.

58/1 Külső homlokzat / Exterior façade

59/1 Mennyezeti festmény részlet / A part of the painting on the ceiling

BELSŐ FALFESTÉSEK, FESTMÉNYEK

A templom belső tere gazdagon kifestett. Az oldalfalak megjelenése homogén falmezők ablakok alatti festett ornamentikákkal, márványozott lábazattal és épülettagezatokkal (pilaszterekkel). A boltozatokon architekturális és ornamentális díszítőfestések, valamint központi ovális formába festett figurális kompozíciók láthatók.

A belső tér festései leromlott állapotúak, beázás okozta foltosodások, nagyméretű hiányok, kipergések, statikai repedések figyelhetők meg. A festett felületek elszenyveződtek, megsötétedtek, sok helyen kopottak, sérültek. Elsősorban a lábazati területeket érintő állagmegóvó munkák során, eltérő magasságig javították a falazatot, színezéseket a közelmúltban. A javítások árnyalata sötétebb lett, mint a többi festés, ezért a határvonal erősen elkülönül, az érintett területeken a márványozott lábazat nem lett helyreállítva.

59/2 Ablak alatti festett ornamentika / Painted ornaments beneath the window

INTERIOR WALL PAINTINGS AND PAINTINGS

The interior is richly decorated. The side walls present homogeneous wall fields with painted ornaments beneath the windows, a marbled plinth and architectural members (pilasters). The vaults display architectural and ornamental decorative painting, as well as central oval figurative compositions.

The interior paintings are in a deteriorated state: there are stains caused by water ingress, large lacunae, flaking, and structural cracking. Painted surfaces are soiled and darkened, and in many places worn and damaged. In recent years, during stabilisation works that primarily affected the plinth zones, the masonry and colour layers were repaired to varying heights. The tones of these repairs are darker than the surrounding paint, making the junctions conspicuous; in the affected areas the marbled plinth has not been reinstated.

59/3 Festés állapota, kipergés / The condition of the paintings, flaking

60/1 Főoltárkép / The altarpiece

A templom főoltárképe a festmény bal alsó szakaszán olvasható felirat alapján 1795-ben készült, és sikerült azonosítani alkotóját is Josef Zannusi /Zannusy/Zanusy személyében. A kép felirata szerint a festmény Nagyszombatban (Tyrnavia) készült. Josef Zannusi működéséről keveset tudunk: 1766-ban nagyszombati polgárként veszik számba. 1778-ban elkészíti az akkor még érseki központ Nagyszombat látképét (metszetként August Zeger munkája), 1780-ban pedig Batthyány József érsek (1776-99) arcképét. Minden bizonnyal több megbízást vállalt a székhely környékén, egyik ilyen munka lehet a templom számára készített oltárkép is. A főoltár képe vászon hordozóra festett olajkép. A festmény rendkívül kvalitásos, a barokk templom építésének idejéből származó eredeti tartozék, mely az egykori belső tér egyik máig megmaradt, egyedülálló darabja. A festmény rossz állapotú, a vászon sok helyen meggyengült, a festett felület erősen megsötétedett, bemattult, az eredeti színárnyalatok torzultak, a részletek nehezen kivehetőek. A műtárgy restaurálása elengedhetetlen, hogy az oltárkép hosszútávon megőrződjön és bemutatható legyen.

Az üvegablakok festője tekintetében is sikerült adatot találni: egy megbízható katalógus szerint az ablakok festője Kákonyi Asztrik ferences rendi szerzetes, festőművész volt, aki 1990-ben hunyt el. Fellelhető munkajegyzékében szerepel az ipolytölgyesi megbízása is, sajnos, pontos évmegjegyzés nélkül. Polgármester úr szíves közlése szerint az ablakok a nyolcvanas években készültek, ezt az ablakképeken is jelzett helybéli megbízók/donátorok neve alapján pontosítani lehetne.

³ Az egyik ablakon Dr. Bertok János neve olvasható, aki 1950-1960 között volt a ipolytölgyesi esperes, plébános, így az ablakok eredete erre az időszakra tehető

60/2 Festett üvegablak³ / Stained glass window³

According to an inscription at the lower left of the painting, the high-altarpiece dates to 1795, and its author has been identified as Josef Zannusi / Zannusy / Zanusy. The inscription states that the painting was executed in Trnava (Tyrnavia). Little is known of Zannusi's activity: in 1766 he is recorded as a citizen of Trnava; in 1778 he produced a view of Trnava (then still an archiepiscopal centre; engraver: August Zeger), and in 1780 a portrait of Archbishop József Batthyány (1776–99). He undoubtedly undertook several commissions in the vicinity of the episcopal seat; one such may be the altarpiece for this church. The high-altarpiece is an oil painting on canvas. It is of high artistic quality and is an original fitting dating from the period of the Baroque church's construction—one of the few surviving unique elements of the former interior. The painting is in poor condition: the canvas is weakened in many places; the painted surface is heavily darkened and matte; original hues are distorted and details are difficult to discern. Conservation/restoration is essential to ensure its long-term preservation and display.

Data has also been found regarding the stained-glass windows: according to a reliable catalogue, the glass painter was Brother Asztrik Kákonyi, a Franciscan monk and painter, who died in 1990. His extant list of works includes the Ipolytölgyes commission, unfortunately without a precise year. According to the Mayor, the windows were produced in the 1980s; this could be refined on the basis of the donors' names indicated on the windows.

³ One of the windows bears the name of Dr. BERTOK János, who was the archpriest of Ipolytölgyes between 1950-1960, so the origin of these windows can be dated to this period

FÁBÓL KÉSZÜLT BERENDEZÉSI TÁRGYAK, SZOBROK, NYÍLÁSZÁRÓK

A templomban különböző, régi eredetű, fából készült műtárgyak találhatók. A szentélyben elhelyezett, falazott építményű, vakolt, festett felületű sztypesz felépítménye fából készült, középső részén gazdagon díszített tabernákulum helyezkedik el, mellette kétoldalt egy-egy voluta fut le, amelyeken adoráló angyalok láthatók. A szentély falán függő, 1795-ben készült, oltárkép és a faragott füzérekkel, rozettákkal díszített, festett fa keret minden bizonnyal összetartozó elemek.

61/1 Rozetta / Rosette

61/2 Főoltár / Altar

61/3 Angyalok / Angels

A diadalív bal oldalán álló, nagyjából kör alaprajzú szószék kosara levéldíszes cseppentőben végződik, mellvédjét volutában lefutó pilaszterek tagolják, a két mezőt bibliai jeleneteket ábrázoló domborművek díszítik. A hangvető alján dicsfény koszorú, közepén faragott galamb látható, a felépítményt íves tartóelemeken álló váza képezi. A szószék a szentély felől kialakított lépcsőfeljárón, majd a kosár és a hangvető között beépített ajtón közelíthető meg.

On the left side of the triumphal arch stands a roughly circular-plan pulpit whose basket terminates in a leaf-decorated pendant; the parapet is articulated by pilasters dying into volutes; the two fields are adorned with reliefs depicting biblical scenes. Beneath the sounding board is a wreath of rays with a carved dove at the centre; the superstructure is crowned by a vase supported on curved brackets. Access to the pulpit is via a staircase from the sanctuary and a door inserted between the basket and the sounding board.

61/4 Szószék / Pulpit

61/5 Hangvető / Sounding board

61/6 Váza / Vase

61/7 Hangvető pereme / Rim of the sounding board

A diadalív jobb oldalán lévő mellékoltár asztala előtt két oszlop támasztja alá a menzát, amelyen predella, majd íves felső záródású fülke található, ez utóbbiban szobrot helyeztek el.

62/1 Oszlopfő / Capital

A templomhajóban két, egyenként hét ülőssoros padtömb került elhelyezésre. Az üléseket talpgerendákra állították, elől keretbetétes mellvéd, oldalt kontúrfűrészelt lapok zárják le. A fa felület egységesen barnára festett, amely a megjelenése alapján másodlagos. Az ülóbútorok faanyagán, szerkezetén jelentős károsodás nem tapasztalható.

On the right side of the triumphal arch, the side altar has two columns supporting the mensa; above this is a predella and then a niche with an arched head, housing a statue.

62/2 Mellékoltár / Side altar

62/3 Szobor / Statue

In the nave there are two pew-blocks, each with seven rows. The benches stand on sole plates; at the front a panelled screen forms the parapet; at the sides contour-sawn boards close the ends. The timber surfaces are uniformly painted brown, which, in appearance, is a secondary finish. No significant damage was observed to the timber or structure of the seating.

62/4 Templom belső tere / The interior space of the church

A keleti karzatra fa szerkezetű lépcsőn keresztül lehet feljutni, amelynek faanyaga kopott, rovarragott, élei letöredezték, illetve nagyobb hiányok is tapasztalhatók. A karzattmellvéd felső részét széles deszka zárja le, amelyen történeti szempontból értékes, bevéssett feliratok, nevek, évszámok láthatók. A karzaton nagyméretű orgonaszekrény áll, felülete festett, aranyozott. Az orgonához játszóasztal tartozik, festett előlapját karzattmellvédbe építették be. A szekrény faanyagát, szerkezetét érintő, jelentős károsodás nem tapasztalható, szembetűnű hibája a repe-dezett, kopott festés.

63/1 Lépcső a karzatra / Staircase leading to the gallery

A szentélyben Lourdes-i Szűz Mária festett fa szobra áll. Faanyagán, főként a talapzaton, nagy mennyiségű rovar kirepülőnyílás látható. A kezek különállóan, az oltár hátsó részén voltak a szemle idején megtalálhatók. Az eredeti festést később átdolgozták, amely a hiányos részeken azonosítható. A szentélyben, a szembemiséző oltár mellett feszület, a mellékoltáron feltámadott Krisztus szobor található, állapotuk, festésük az előbbihez hasonló.

The eastern gallery is reached by a timber stair whose wood is worn and worm-eaten; arrises are broken and there are larger losses. The gallery parapet is capped by a wide board bearing incised inscriptions, names and dates of historical interest. A large organ case stands on the gallery, with painted and gilded surfaces; the console belongs to it, and its painted front is built into the gallery parapet. No major structural or material damage was noted to the case, whose most conspicuous defect is cracked, worn paint.

63/2 Lourdes-i Szűz Mária festett fa szobra / Painted wooden statue of Our Lady of Lourdes

63/3 Krisztus szobor / Statue of Christ

In the sanctuary stands a painted wooden statue of Our Lady of Lourdes. The timber—particularly the base—shows numerous exit holes from insect attack. The hands, made separately, were found at the rear of the altar at the time of inspection. The original paint has been overworked later, identifiable in the areas of loss. A crucifix stands beside the versus populum altar in the sanctuary, and a statue of the Risen Christ on the side altar; their condition and paint are similar to the above.

63/4 Karzat / Gallery

A templomba a keleti homlokzat felől, kő tokban elhelyezett, két, vázablázatos szárnnyal készült bejárati ajtón keresztül lehet belépni. A szárnyak belső oldalán pipa és hozzá tartozó, levéldíszes lemezű pánt, dobozzár, alsó és felső tolózár, külső felükön kilincs és húzógomb látható. A vasalatok, elhelyezésüket figyelembe véve, feltehetőleg nem egy időben készültek az asztalosszerkezettel. Az ajtó faanyagán, szerkezetén jelentős károsodás nem tapasztalható. A fém szerelvények újonnan festettek. A szárnyak felületkezelése a külső oldalon kissé kopott. Szintén régi eredetű a sekrestye felőli, fa tokszerkezetes, egyszárnyú bejárati ajtó, amelyet bakszarv pántokkal, dobozzárral és díszes lemezű kilinccsel, valamint húzógombbal szereltek. Összességében jó állapotú nyílászáró.

A fából készült berendezési tárgyak, szobrok és nyílászárók, jelenlegi állapotuk alapján azonnali restaurátori beavatkozást nem igényelnek. A faanyagon sok esetben rovarfertőzés nyoma, rágás, illetve kirepülőnyílások formájában tapasztalható. Élő fertőzésre utaló, hulló furatliszt a helyszíni szemle idején ugyan nem volt látható, azonban javasolt a faanyag folyamatos megfigyelése. A szerkezetek összességében megfelelő megtartásúak, helyenként az elemek illesztései szétnyíltak, későbbi, szakszerűtlen javítások, hiányok láthatók. A felületek jelenleg látható festése, fémszínezése utólagos, amely alatt korábbi polikróm réteg(ek) megléte valószínűsíthető.

Entry to the church is from the eastern façade through a stone-cased, double-leaf entrance door with framed panels. On the inner faces of the leaves are strap hinges with leaf-decorated plates, a box lock, upper and lower surface bolts; on the outer faces a handle and a pull knob. Given their placement, the ironmongery was probably not made contemporaneously with the joinery. No significant damage was observed to the timber or structure of the door; the metal fittings are of recent paint; the exterior timber finish is somewhat worn. Also of earlier origin is the single-leaf, timber-cased entrance door from the sacristy side, fitted with ram's-horn hinges, a box lock, and an ornate-plate handle with pull knob. Overall, the door is in good condition.

Based on their present condition, the wooden furnishings, sculptures and doors/windows do not require immediate intervention by a conservator. Signs of insect infestation—feeding and exit holes—are common in the timber. No fresh frass indicative of active infestation was visible at the time of inspection; nonetheless, continuous monitoring of the timber is recommended. In general, the structures are adequately preserved; in places joints have opened; later, unprofessional repairs and losses are visible. The currently visible paint and metallic coloration are later campaigns beneath which earlier polychrome layer(s) are likely present.

RESTAURÁTORI VÉLEMÉNY, JAVASLAT

A falak belső kifestése, valamint a fából készült berendezési tárgyak valószínűleg több korszakhoz köthetők, amelyeket különböző időközönként megújítottak, átfesthették azokat. Az egykori megjelenés megállapítása, a festési periódusok pontosabb megismerése és dokumentálása céljából festő-, illetve farestaurátori szondázó kutatást szükséges végezni a belső helyreállítások előtt, a (68/2018. (IV. 9.) Korm. rendeletet módosító 677/2020. (XII.28) Korm. rendelet 2. melléklet 6.1.-pontjában előírt tartalommal). A kutatás elvégzése az előzetesen összeállított kutatási terv alapján lehetséges, amelyet az illetékes építésügyi hatósággal engedélyeztetni szükséges.

A falfestések és a fából készült műtárgyak helyreállítását csak az arra jogosult restaurátor szakember végezheti, műemléki restaurátor szakértő által a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 3. melléklet 7.1. pontjában előírt tartalommal összeállított és az Örökségvédelmi Hivatal által jóváhagyott restaurátori tervdokumentációban (restaurálási terv) foglaltak alapján.

A restaurátori beavatkozásokat az épületet érintő egyéb munkálatokkal összhangban, folyamatos egyeztetés mellett érdemes ütemezni. A restaurálás egyes lépéseinek egymásutániságát elsősorban a rétegek állapota és azok kezelés során tapasztalt viselkedése határozza meg, ezért a tisztán látás és pontos tervezet felállításának érdekében konzerválási próbákat javasolt végezni, valamint a felmerülő szakmai kérdések esetén érdemes a tulajdonosi igényeknek és a restaurátori etikának megfelelően azokat szakmai zsűri keretében tárgyalni.

A továbbiak folyamán felmerülő restaurátor szakmai kérdések esetén szakmai konzultáció összehívása javasolt.

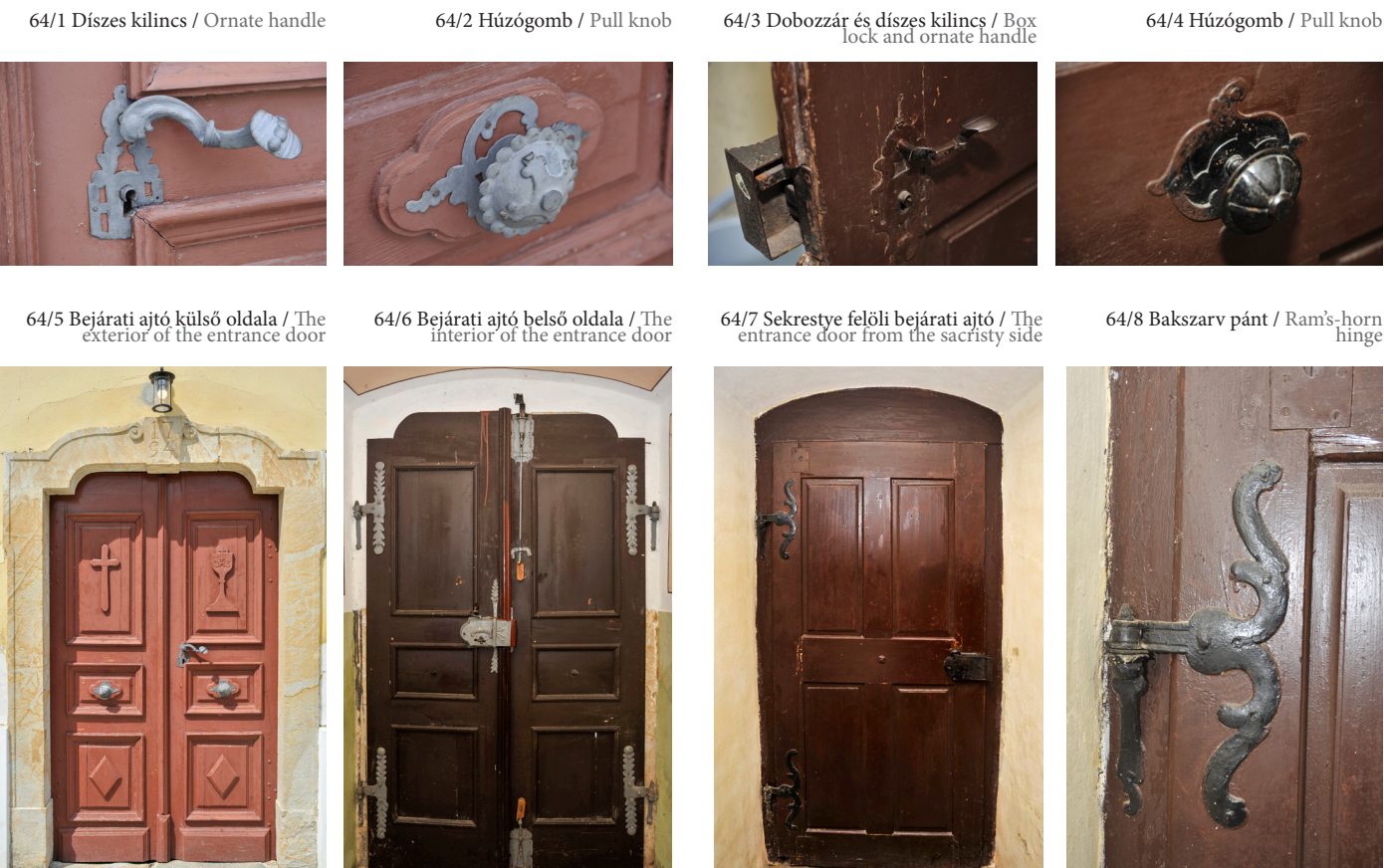
CONSERVATORS' OPINION AND RECOMMENDATIONS

The interior decorative painting and the wooden furnishings are likely attributable to several phases and may have been renewed and over-painted at various times. To establish the earlier appearance, and to understand and document the painting periods more precisely, exploratory investigations (paint stratigraphy by a paintings conservator and timber stratigraphy by a wood conservator) must be carried out prior to interior restoration, in accordance with the content prescribed in point 6.1 of Annex 2 to Government Decree 677/2020 (XII.28.), which amends Government Decree 68/2018 (IV.9.). The investigations shall be conducted on the basis of a prior research plan, which must be approved by the competent building authority.

The restoration of the wall paintings and wooden artefacts may only be carried out by duly qualified conservators, on the basis of a restoration plan (design for restoration) compiled by a monument-restoration expert in accordance with the content prescribed in point 7.1 of Annex 3 to Government Decree 68/2018 (IV.9.), and approved by the Heritage Protection Office.

Interventions by conservators should be scheduled in coordination with other works affecting the building, with continuous consultation. The sequence of restoration steps is determined primarily by the condition of the layers and their behaviour during treatment; therefore, to gain clarity and establish an accurate programme, conservation tests are recommended. Where professional questions arise, it is advisable to discuss them within a professional jury framework, in line with the owner's requirements and restoration ethics.

Should further conservation-professional issues arise, convening a professional consultation is recommended.

A NYUGATI HOMLOKZAT KÉRDÉSE

Templomunk egyedi építéstörténettel dicsekedhet: feltehetőleg a falu felé fordítás szándékával a barokk (copf) templomot keleti bejáráttal alakítva építették, miközben a középkori templom nyugati bejáratát befalazták, a feltételezhetően karzatos nyugati toronyaljából sekrestyét csináltak. Az egykori bejáratot Simon Zoltán, a templom kutatója már 1994-ben azonosította, 2024-ben pedig falkutatással tisztázta a kapu maradványait. Az újabb kutatás szerint a kapu járószintje valamivel alacsonyabb volt a mainál, és csupán a szárkövek alsó darabjai maradtak meg. A kapu záródását a barokk sekrestyeablak feletti áthidalás miatt teljesen elbontották, de Simon Zoltán a kapu megismert méretei alapján, feltételezve, hogy a templom 14. századi lehetett, kiserkesztette a csücsíves kapu formáját.

A kaput mindenképpen szükségesnek tartanánk a nyugati oldalon bemutatni: ott a festés színe amúgy is jelzi a középkori templomfalakat, illetve már most látható a középkori tetőablak, amely a kapu tengelyében van. A bemutatást az eredeti kőelemek megtartása mellett eltérő anyagú kővel (jelezve, hogy ez rekonstrukció) látványosan lehetne megtenni a Simon Zoltán által megrajzolt formában. A bemutatás rendkívül hatásos lenne: ezt már ma is átélhetjük, ha távolabbról tekintünk a falkutatás állapotában lévő homlokzatra: a mai kivésés szinte kirajzolja a kapu egykori vonalát. És mindez megfelelné az ízléses magyarázó tábla szövegének is. A bemutatással egy egyedülálló, rendkívül különleges építéstörténetű templom története válna láthatóvá, miközben a színvonalas barokk templomépület is betöltené funkcióját.

THE QUESTION OF THE WESTERN FAÇADE

Our church boasts a unique construction history: presumably with the intention of orienting it toward the village, the Baroque (Zopfstil) church was formed with an eastern entrance while the medieval western entrance was walled up, and the likely gallery-bearing western tower base was converted into a sacristy. The former entrance was identified by the church's researcher, Zoltán Simon, as early as 1994, and in 2024 the remains of the portal were clarified by wall-research. According to the more recent research, the portal's walking level was somewhat lower than today's, and only the lower portions of the jamb stones survive. The crown of the arch was completely removed due to the lintel above the Baroque sacristy window; however, based on the known dimensions of the opening—and assuming a 14th-century date for the medieval church—Simon reconstructed the form of a pointed-arched portal.

We consider it essential that the portal be presented on the western side: the paint tone there already indicates the medieval church walls, and the medieval roof aperture—aligned with the portal's axis—is now visible. The presentation could be carried out to striking effect, retaining the original stone elements while completing the form with stone of differing material (to signal reconstruction), following the profile drawn by Zoltán Simon. The impact would be considerable: even today, viewed from a distance, the current state of the wall-research on the façade almost sketches the former line of the portal. This would also accord with the text of an appropriately tasteful interpretive plaque. Such a presentation would render visible the story of a church with an exceptionally unusual construction history, while the high-quality Baroque church building would continue to fulfil its function.

A toronysisak keresztjének megmunkálása/ Fabrication of the staple cross

VECSEY Ádám

A kézi kovácsolással kialakított kereszt, a készítésechnikai jegyek alapján, a XVIII. század második felében készülhetett. A kézzel nyújtott laposvas rúdanyagból kialakított elemek hideg kötésekkkel, csapolással, fűzéssel, szegecseléssel rögzülnek egymáshoz, a furatok nyitása pedig kovácslyukasztással és reszeléssel történt. A növényi ornamensekkel és szív motívummal díszített kereszt nyitott végződéseirezett, hasított, csavart kosszarv kialakításúak. Az alsó traktust díszítő két stilizált növényi inda szárai kovács-hegesztéssel (hicceléssel) kapcsolódnak egymáshoz.

A függőleges köracél tengelyre fűzött kereszt rögzítését a tengely felső végén kialakított a mentes végre hajtott szárnyas csavar biztosítja.

Based on the manufacturing techniques used, the cross, which was forged by hand, was probably made in the second half of the 18th century. The elements, made from hand-rolled flat iron bars, are joined together with cold joints, rivets, and riveting, and the holes were made by blacksmith punching and filing. The open ends of the cross, decorated with plant ornaments and heart motifs, are veined, split, and twisted into a horn shape. The stems of the two stylized plant tendrils decorating the lower section are connected to each other by forge welding.

The cross, which is strung on a vertical round steel shaft, is secured by a wing screw with a free end at the upper end of the shaft.

Ipolytölgyesi szubjektív. Szerkezeti problémák és leírás-problémák / Subjective Observations with Objective Intent

BESEY László¹

Ipolytölgyes az Ipoly börzsönyi oldalán, gyökereim, Apám és nagyszüleim a másik oldal távolában Léva felé. Bennem a templomhoz tapadó építéstörténet és szakrális konstrukció él, benne a tartószerkezet. A szubjektív elemekkel átszőtt, szilárdan a tájba ültetett tornya ama felkiáltójelek egyike, amit a szülőföld a gyermeknek elmesélt és vénségemre átította az írott történelem. Templomunk már a kezdetekben sem erőd, mint a szomszédos Nagybörzsöny szinte teljesen ép, falakkal övezett temploma. Volt hasonló Árpád kori templom Tölgyesen, Szent Márton temploma, ami a tatárdúlás idején még állt, de ma már föld alatti rom.

Ipolytölgyes temploma olyan objektum, amit tartószerkezeti konstrukcióval a térből kihasított az idő és az ember. Nem más ez, mint tárgyasult történelem. A műemlékvédelem hivatalos katalógusának címszavakkal fogalmazott közlése szűkszavú: „R.k. templom, késő barokk, 1794. Berendezés: főoltár, copf, 18. sz. A templomkertben kőkereszt, késő barokk, 1801. külső leírás: Kéthomlokzatú, egyhajós, későbarokk templom, a szentélye nyugatra néz.” Valójában a történet régebbi keletű, színesebb és általa olyan korba repít a képzelet, amelyben az Ipoly mente virágzó középkori kultúrát hordozó táj, habár dúlta már tatár, de még nem járta török, ahol pogány mítoszok felett keresztény kultúra győzött. Károly Róbert és Csák Máté összecsapásai után eljött lovagkorban, Telegdi Csanád érseksége alatt, a települések templomdombjain nyújtózkodva emelkedtek új templomok.

Az elmúlt, közeli évtizedek óta zajló kutatások a templomtorony környékén középkori falakat, a torony alatt egykori bejárat kőszárait tárta fel Simon Zoltán régész kutató. 1995-ben valószínűsítette, hogy a templom a 14. században épült, és 1387-ben már állt, és nyugati felének falai és tornya akkor, a legendás 14. század közepén épült.

A bemutatott ábra Simon Zoltán: „Középkori maradványok az ipolytölgyesi r. k. templomban” című munkanyag két ábrájának egyesítése. A dolgozat Móga Sándor

Ipolytölgyes lies on the Börzsöny side of the Ipoly River; my roots, my father and grandparents come from the opposite side, farther toward Léva. Within me lives the constructional history and sacred structure of the church—its very load-bearing system. Its tower, imbued with subjective associations yet firmly anchored in the landscape, stands as one of those exclamation marks with which the homeland addresses its child, and which, in my old age, has been infused with the written record of history.

Our church, even at its beginnings, was no fortress—unlike the neighboring Nagybörzsöny, whose nearly intact, wall-enclosed church still stands. There once existed in Tölgyes a similar Árpád-era church, dedicated to Saint Martin, which survived the Mongol invasion but today rests as underground ruins.

The church of Ipolytölgyes is an architectural object—an entity that time and human hands have carved from space through structural construction. It is, in essence, history materialized. The official monument register describes it tersely:

“Roman Catholic Church, Late Baroque, 1794. Furnishings: High Altar, Zopf style, 18th century. In the churchyard a stone cross, Late Baroque, 1801. External description: two-facade, single-nave Late Baroque church with sanctuary oriented to the west.”

In reality, the story is older and more colorful, transporting the imagination into a period when the Ipoly Valley sustained a flourishing medieval culture—a landscape once ravaged by Mongols but not yet by the Turks, where Christian culture triumphed over pagan myth. After the conflicts between King Charles Robert and Máté Csák, in the age of chivalry under Archbishop Csanád Telegdi, new churches rose—stretching proudly upon the hilltops of settlements.

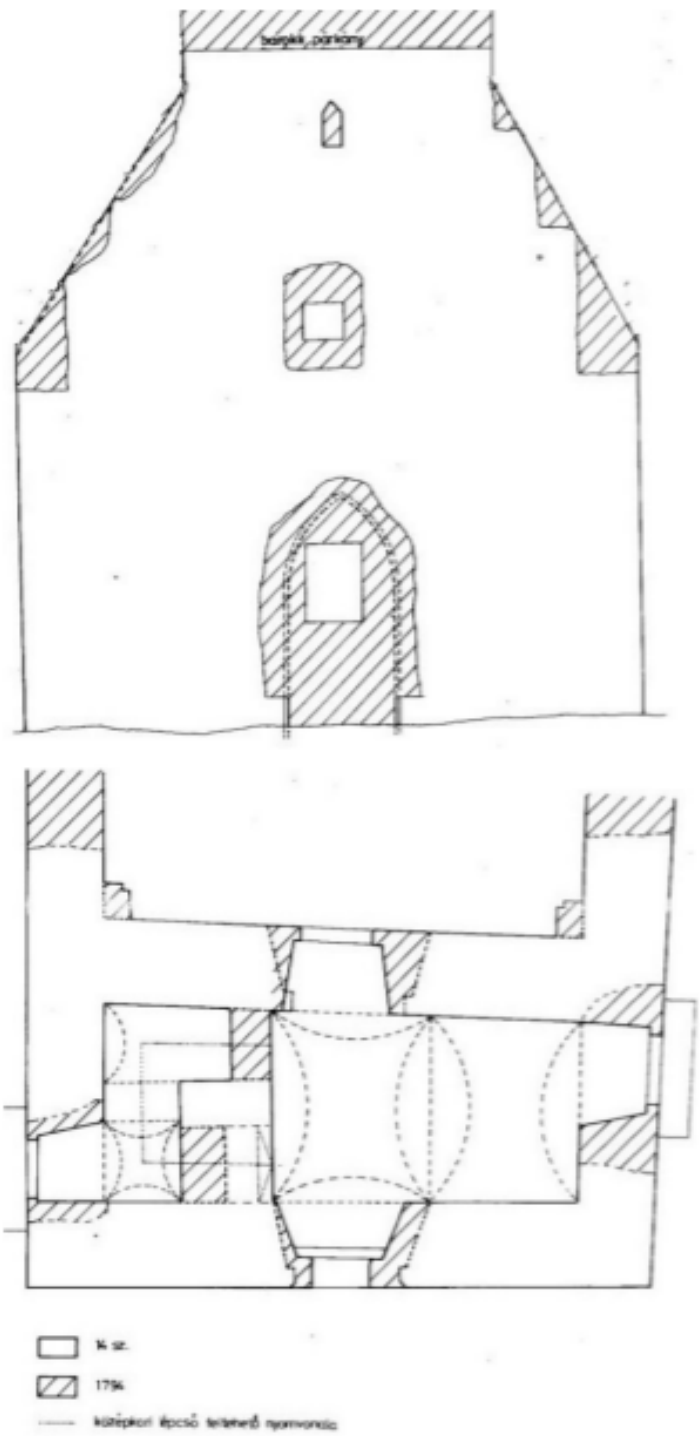
Archaeological research conducted in recent decades around the church tower by Zoltán Simon revealed me-

építész megbízása alapján készült 1995-ben. Az ábrán vonalkázott részek barokk kiegészítések, amelyek a keleti bejárat felett olvasható dátum és a szakirodalom szerint 1794-ben keletkezett.

A rom későbarokk tovább építése tehát a Mária Terézia korabeli gazdasági virágzást követően a copf-stílus megjelenése idején keletkezett, I. Ferenc uralkodásának kezdetén, amikor még erősen hatott az országra II. József szelleme, és amikor az érsekség még Nagyszombaton volt.

dieval masonry and the stone jambs of a former entrance beneath the tower. In 1995, Simon concluded that the church was built in the 14th century, and already stood by 1387; its western walls and tower were likely constructed in the mid-14th century, that legendary period.

The figure presented combines two drawings from Zoltán Simon’s working paper “Medieval Remains in the Roman Catholic Church of Ipolytölgyes”, commissioned by architect Sándor Móga in 1995. The hatched portions

Az Ipoly melléki falvakat a politika kevésbé érintette, szántottak, vetettek, arattak, szőlőket telepítettek, templomot építettek. A néphagyomány szerint „A Szentléleknek szentelt római katolikus templom egy korábbi templom helyére épült 1794-ben, barokk stílusban.” Pontosabbat a korábbi templomról nem tudunk, csak annyit, hogy a falu is a tatárjárás után az elpusztult település elhagyásával, ezen a helyen az újjáépítés során keletkezhetett. A korábban állott templom talán azonos a jelen fent említett 14. századi középkori templommal. A falubéliek kétkezi munkával formálták a történelmet, így érkeztek el a 20. századig, amikor az Ipoly határfolyó lett abban az évszázadban, melynek közepén felvidéki származású apám az Ipoly szemközti oldalán egy lövészárokban élte túl a 2. világhéget. Neki is fájtak az Ipolyon leúszó koszorúk, és a partokon állók néma gyászja.

Néhány évvel ezelótt Radnai Bertalan polgármester a tájház bajaiba avatott be, és nekifeszültünk a feladatnak. A tájház a templom tószomszédságában áll. Telt-múlt az idő és a templom is sorra került. Felmérési terve nem volt, repedés rajta annál több. A falu véleményt és javítási tervet kért. Felmérési terv híján egy kéziratos vázlatra rajzoltam fel a repedésképet és megfogalmaztam első véleményemet. Ez négy évvel ezelótt történt. Azóta a tetőt is megvizsgálta faanyag védelemmel foglalkozó szakértő. A kéziratos vázlaton van egy kérdőjel. A kéziraton és egy előzményes, 1993. évi tető felmérésen van egy hiba. Az Óbudai Egyetem 2024. évi felmérése részben tisztázta az összeépítés geometriáját, de falszerkezet feltárása nem készült.

A rajzon és az alábbi képen látható repedésképp aggasztó. Mindkettő a falak oldal irányú szétnyílására utal. A bal oldali képen a padlástérben szétszakadt hevederív feletti szakadások láthatók. Minden adat megvan ahhoz, hogy az elgyengült épületrészt megerősítthesse a falu közössége. Az alig négyszáz lelket számláló közösségnek ehhez segítségre van szüksége. A jelen „Ipolytölgyesi szubjektív” című írásnak határozottan objektív eleme az igény megfogalmazása, nevezetesen, hogy a barokk épületrész megmentése fontos és sürgető feladat.

Jelen írásom kitüntetett célként, az elődökre hivatkozva ezt fogalmazza meg. A szöveg egyéb részei és megjegyzései tisztelegni kívánnak azok elótt, akik e tájon élve éltették és karbantartották azokat az értékeket amelyeket az előző nemzedékek rájuk hagytak.

on the diagram represent Baroque additions, dating—according to the inscription above the eastern doorway and the literature—to 1794.

The late-Baroque continuation of the ruin thus arose in the period following the economic flourishing under Maria Theresa, concurrent with the appearance of the Zopf style, at the beginning of the reign of Emperor Francis I, when the spirit of Joseph II still strongly influenced the country and the archbishopric was still seated in Trnava (Nagyszombat).

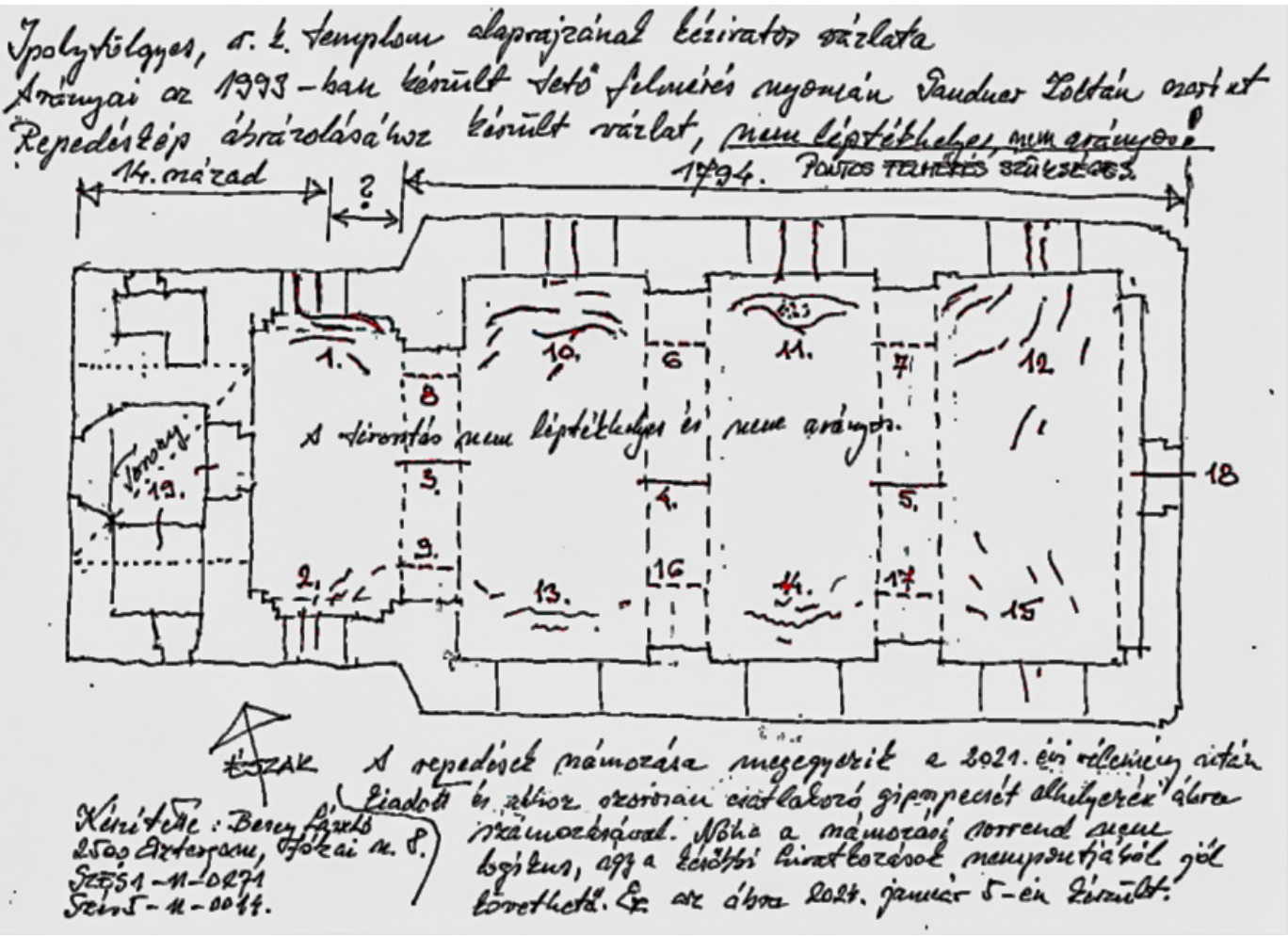
The villages along the Ipoly were scarcely touched by politics—they plowed, sowed, harvested, planted vineyards, and built churches. According to oral tradition:

“The Roman Catholic church dedicated to the Holy Spirit was built in 1794 in Baroque style on the site of an earlier church.”

Nothing more specific is known about the earlier church, only that the village itself likely arose here during the post-Mongol reconstruction, after the previous settlement had been abandoned. The earlier church may have been identical with the aforementioned 14th-century medieval one. The villagers shaped history with their own hands and labored their way into the 20th century, when the Ipoly became a border river—during the same century in whose middle my father, of Upper Hungarian origin, survived the Second World War in a trench on the opposite bank. He too grieved for the wreaths floating down the Ipoly and for the silent mourning of those who stood along its shores.

A few years ago, Mayor Bertalan Radnai acquainted me with the problems of the local museum house (tájház), and together we undertook the challenge. The museum stands immediately beside the church. Time passed, and the church too came into focus. There was no survey plan—only cracks, in abundance. The village requested an assessment and a repair proposal. In the absence of existing documentation, I sketched the crack pattern by hand and formulated my preliminary opinion. That was four years ago. Since then, a specialist in timber protection has also examined the roof structure. On my hand-drawn sketch there is a question mark—an uncertainty—and there is also an error in an earlier 1993 roof survey. The 2024 survey by Óbuda University partly clarified the geometry of the junctions, but no wall-structure investigation has yet been performed.

The crack pattern shown in the above drawing and the

73/1 A templom alaprajzi vázlat/ Floor plan of the church

73/2 Repedések / Gaps

Ez elegendő példa a jövő nemzedékei számára, és késztetés, hogy tegyünk valamit.

Esztergom, 2025. május 25. Besey László, mérnök

following photograph is alarming. Both indicate lateral separation of the walls. In the left-hand image, fissures are visible above a fractured tie-arch in the attic. All necessary data are now available for the community to strengthen the weakened structural part. Yet the community numbers barely four hundred souls—assistance is needed.

This text, entitled “Ipolytölgyes – Subjective”, contains a distinctly objective element: the articulated need that the preservation of the Baroque building section is an important and urgent task.

My present writing, invoking the efforts of our predecessors, defines this as its foremost purpose. The other parts and remarks are intended as a tribute to those who, living in this landscape, sustained and maintained the values entrusted to them by earlier generations. This stands as ample example for the generations to come—and a call to action.

Esztergom, 25 May 2025, László Besey, Engineer

74/1 Gipszpogácsa/ Plasterpatty

75/1 Templom ablak feleti repedés/ Crack above the church window

A templom felmérése TLS-szkennerrel /

Survey of the church using a TLS scanner

KOVÁCS Máté Gergő¹

2023 nyarán az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kara felmérőtáborot szervezett, amelynek célja az ipolytölgyesi Szentlélek templom alakhelyes felmérése volt. A felmérés során nem csupán hagyományos, kézi manuálék és helyszíni mérések készültek, hanem a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építész-mérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke bevonásával TLS-szkennerrel pontfelhő is készült.² Így a program több esetben is fontos tanulságokkal zárulhat. Egyfelől a két egyetem kiváló együttműködését bizonyítja. Másfelől a templomról hiánypótló, részletes és alapos felmérési dokumentáció készült, amely során a hallgatók elsajátíthattak többféle felmérési módszertant. Egyfelől a hagyományos, kézi, másfelől a kortárs, digitális felmérési módszerek eszköztárába is betekintést nyerhettek. A templomról készült dokumentáció pedig nem csupán azért értékes, mert alapjául szolgálhat esetleges helyreállítási, vagy állagmegóvó munkálatoknak, hanem azért is, mert az épületre vonatkozó néhány, tudományos tekintetben is releváns kérdés megválaszolására is segítségül lehet. Ugyanis az épület sajátos helyet foglal el a faluszerkezetben. Amint azt az 1960-as évekbeli néprajzi hiedelmek és emlékek gyűjtésekor feljegyezték, a faluban élő idősebbek úgy tartották, hogy Tölgyes a világ közepe, amire templomuk a bizonyíték, lévén a „tornya a megszokottól eltérően nem a templom elején, hanem a végén van”.³

Ahhoz, hogy megérthessük a templom helyzetének különlegességét, valamint a keltezés és átalakulása során végbement változások kontextusát, amelyhez a TLS-szkennerrel készült dokumentálás adalékul szolgálhat, érdemes vázlatosan áttekinteni a település történetét – és megfigyelni, miként változott elhelyezkedése, morfológiája. Ipolytölgyes nagyjából négyszáz lelket számláló községének életére mindig is hatással voltak a település határában folyó vizek: az Ipoly, melynek áradásától az

In the Summer of 2023, the Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering of Óbuda University organized a field survey camp with the objective of producing a geometrically accurate architectural survey of the Church of the Holy Spirit in Ipolytölgyes. During the documentation process, not only traditional manual survey drawings and on-site measurements were produced, but—through the collaboration of the Department of History of Architecture and Monuments, Faculty of Architecture, Budapest University of Technology and Economics (BME)—a 3D point cloud was also generated using a TLS (Terrestrial Laser Scanning) system.²

Thus, the project yielded multiple important outcomes. On one hand, it demonstrated the excellent cooperation between the two universities; on the other, it resulted in a detailed and comprehensive survey documentation of the church, filling a long-standing gap in heritage records. Through this, students gained practical experience in various surveying methodologies, ranging from traditional hand measurements to contemporary digital documentation techniques. The resulting survey is not only valuable as a potential basis for future restoration or conservation works, but also provides key data for answering several scientifically relevant questions regarding the building’s structure, history, and spatial configuration.

The church occupies a unique position within the village’s spatial layout. As recorded during ethnographic collections of local beliefs and oral histories in the 1960s, elderly inhabitants of the village maintained that “Tölgyes is the centre of the world, proven by the fact that our church tower stands not at the front, but at the back of the building.”³

To understand the peculiarity of the church’s orientation, as well as its chronology and successive transformations—issues that the TLS survey helps to contex-

77/1 TLS-szkennerrel készült nézet ÉK. felől / View taken with TLS scanner from the N.E.

19 70-es évektől kezdve gát védi a települést, és a Ganádi-patak, valamint a Bánya-, Hosszú-, és Nyerges-patak. A terület jóval a honfoglalás időszakát megelőzően lakott volt, amelyről főként rézkori és késő-bronzkori, római császárkori, valamint népvándorlás kori leletek árulkodnak.⁴ Az Árpád-korban Anonymus leírása alapján Huba vezért küldték erre a területre, tehát a terület már akkoriban lakottá vált, és alakult ki a mai Ipolytölgyes két elődtelepülése, Zsidód és Ság.⁵ Pontos elhelyezkedésükéről azonban megoszlanak a vélemények, mindenesetre a lakott terület feltehetően a Szentmárton-dűlőben lehetett. A helyiek szerint a Szentmárton-dűlő területéről a lakosok vízhiány miatt húzódtak az Ipoly közelébe, az okleveles források alapján a falu nyugatra húzódása valójában már a tatárjárást követően megtörtént, sőt az első település pusztulásának oka is a tatárjárás lehetett.⁶ A mai helyen Ság néven alakult ki az új falu, melynek jelentése domb, erdős magaslat, erdő.⁷ Később a település elnevezése Tölgyes lett, és egészen 20. század fordulójáig megőrizte ezt az alakot, az Ipoly előtagot 1907-től használják.⁸

A középkori állapotról, az egykori településszerkezetéről nincs sok adatunk. A tatárjárás környékén kialakult struktúra valószínűleg nem ugyanaz volt, mint az a 18. századból származó első rajzi ábrázolás, vagyis az Első és Második Katonai Felmérésen (1763–1787, 1806–1869)

tualize—it is worth briefly reviewing the historical and morphological development of the settlement. The life of Ipolytölgyes, a village of roughly four hundred inhabitants, has always been defined by its surrounding waterways: the River Ipoly, protected by embankments since the 1970s, as well as the Ganádi, Bánya, Hosszú, and Nyerges streams. The area was already inhabited long before the Hungarian Conquest, as evidenced by finds from the Copper and Late Bronze Ages, the Roman Imperial Period, and the Migration Period.⁴

According to Anonymus, during the Árpád Era, chieftain Huba was sent to occupy this region, implying that settlement activity had already begun here, leading to the emergence of two medieval predecessor villages—Zsidód and Ság.⁵ The exact location of these early settlements remains debated, though archaeological evidence suggests habitation in the Szentmárton-dűlő area. Local tradition holds that the inhabitants relocated closer to the Ipoly River due to water scarcity; however, documentary sources indicate that this westward movement likely occurred after the Mongol invasion (1241–1242), and that the destruction of the earlier settlement may have been caused by that same event.⁶

At the new site, a village called Ság—meaning hill or wooded elevation—was established,⁷ later renamed Tölgyes, a form it retained until the early 20th century,

látható zsákfalué. Erre utalnak a Szentlélek római katólikus templom középkori elemei, ugyanis egykori ajtaja -középkori szokásnak megfelelően - a nyugati oldalon nyílt, a mai bejáratnál átellenesen, illetve felette résablak állt, és a torony szintén a nyugati oldalon, a mai oltár mögött épült. Utóbbi igen szokatlan a barokk templomok esetében.⁹ Így a középkori szokásoknak megfelelően a nyugati oldalon lévő eredeti ajtó felett, már építéskor torony lehetett, és a barokk kori átalakításkor helyezték a bejáratot az ellentétes keleti oldalra. Ezzel párhuzamosan számolhatták fel a gótikus szentélyt is. A templom középkori megközelítése tehát nem a jelenlegi módon, a falu felől, hanem az Ipoly felől történt, így az Első Katonai Felmérésen ábrázolt zsákfalú szerkezet valószínűleg nem egyezik meg az eredeti településszerkezettel. Ezen körülmények pontos meghatározásához szolgálhat kiváló forrásul jelen felmérés.

Ipolytölgyes településen számos korábbi felmérés és kutatás készült. Többek közt 2010-ben a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének Műemlékvédelmi Szakmérnöki Posztgraduális Képzésén Tóth Gábor szakmérnök hallgató Dr. Istvánfi Gyula tanár úr „A magyar falu építésze” című órájára Ipolytölgyesről készítette el házi dolgozatát, amelyben a település értékvizsgálatát és helyi védelemre adott javaslatát írta le. De készült felmérés a BME oktatói és hallgatói által a falu határában lévő pincesorról is. Ezt követően 2017 nyarán a Budapesti

78/1 TLS-szkennelrel készült hosszmetset / Longitudinal section made with a TLS scanner

when the prefix “Ipoly-” was officially adopted in 1907.⁸

Information on the medieval layout of the village remains scarce. The post-Mongol settlement pattern likely differed from that depicted in the First and Second Military Surveys (1763–1787 and 1806–1869), where the village appears as a cul-de-sac (dead-end) type. Clues to the earlier configuration are provided by the medieval architectural elements of the Church of the Holy Spirit. Its original entrance—consistent with medieval custom—opened on the western façade, opposite today’s east-side entrance, above which a narrow slit window was located. The tower, also on the west side (today behind the altar), is particularly unusual for a Baroque church.⁹

Thus, according to medieval tradition, the western façade originally combined both entrance and tower, later reversed during the Baroque reconstruction, when the doorway was relocated to the east and the Gothic sanctuary was likely demolished. Consequently, the church’s medieval access route led not from the village but from the Ipoly River. Therefore, the cul-de-sac configuration shown on the First Military Survey probably does not represent the medieval village morphology—an issue that the present TLS documentation can now help clarify.

Numerous previous surveys and studies have been carried out in Ipolytölgyes. In 2010, Gábor Tóth, a post-graduate student of architectural heritage conservation at BME, under the supervision of Dr. Gyula Istvánfi,

Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének hallgatóiból álló csoport dolgozott a település egyes portáinak felmérésén Ipolytölgyes Község Önkormányzata és a Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatalának Építési és Örökségvédelmi Osztálya együttműködésével. A község tíz portájának dokumentálása során olyan egyedi jegyeket sikerült rögzíteni, amelyek Ipolytölgyes népi építészetét a térségre jellemző építészeti jegyeket mutató környékbeli települések – így többek közt Nagybörzsöny – sorában rangos helyre emelik.¹⁰ Azonban egyik felsorolt program során sem készült felmérés a templomról, illetve a korábbi munkák során nem használtak TLS-szkennert.

Ahhoz, hogy meghatározzuk, milyen tényezőkben szolgálhat adalékul a TLS-szkennelrel készült pontfelhő, érdemes áttekinteni a technika tulajdonságait, és a felmérést végző készülék jellegzetességeit. A lézerszkennelés módszerei számos módon csoportosíthatók. Ezek közül egyik lehet a műszer által alkalmazott koordináta-meghatározási technológia, vagy a beépített lézerdióda alapján. Azonban általában lézerszkennelésben alkalmazott műszereket elsősorban a hordozó platform alapján szokás osztályozni.¹¹ Eszerint három rendszert különböztetünk meg: légi lézerszkennelést, földi lézerszkennelést, illetve mobil lézerszkennelést. A földi lézerszkennelés (Terrestrial Laser Scanning – TLS) olyan felmérési technológia, amely a környezetről háromdimenziós pontfelhőt állít elő, majd annak kiértékelésével felszínborítottsági információra lehet szert tenni.¹²

Épületek esetében is így járunk el, vagyis a szkennelrel különböző álláspontokban pontfelhőket készítünk, amelyeket összeillesztve a pontfelhő sűrűségének függvényében különböző részletezettséggel láthatjuk a felmért épület külső-és belső téri felületeit. Az egyes álláspontokat szoftveresen is össze lehet illeszteni – amely módszer az átfedő pontok száma függvényében pontosabb képet is adhat, de amennyiben az átfedő pontok ritkábbak, van lehetőség ezt kézzel is korrigálni, pontosítani az egyes álláspontok eredményeinek összeillesztését.

Jelen felmérés egy Leica BLK360 típusú TLS-szkennelrel készült.¹³ A Leica BLK360 képalkotó lézerszkennert tulajdonságait a következőképp lehet összefoglalni.¹⁴ A műszer egy fejlett precíziós képalkotó lézerszkennert, egyetlen gombnyomással működik, és panorámafotókkal kiegészített szkennelést készít. 4 db 13 megapixeles ka-

prepared a study titled “The Architecture of the Hungarian Village”, which included an architectural value assessment and local heritage protection proposal for Ipolytölgyes. Later, BME faculty and students conducted a survey of the wine cellars on the village’s outskirts. In 2017, a group from BME’s Department of History of Architecture and Monuments documented several village plots in cooperation with the Municipality of Ipolytölgyes and the Pest County Government Office’s Department of Building and Heritage Protection.

This documentation, covering ten properties, identified architectural features that place Ipolytölgyes among the region’s most characteristic examples of vernacular architecture, comparable to nearby settlements such as Nagybörzsöny.¹⁰ However, none of these earlier projects included a survey of the church itself, nor did they utilize TLS scanning technology.

To understand the potential contributions of the TLS-generated point cloud, it is necessary to outline the technology’s characteristics and the features of the instrument used. Laser scanning systems can be categorized in various ways—by their coordinate acquisition method, diode type, or, most commonly, by their platform of operation.¹¹ Three main types are recognized: aerial, terrestrial, and mobile laser scanning. Terrestrial Laser Scanning (TLS) is a ground-based measurement technique that produces a three-dimensional point cloud of its environment, which, upon processing, yields detailed surface and geometric data.¹²

In architectural applications, multiple scans are performed from different standpoints, which are later registered and merged to form a unified dataset. The density of the point cloud determines the achievable level of geometric detail. The registration of standpoints may be automated through software alignment using overlapping points or refined manually when overlap is limited.

The Ipolytölgyes survey employed a Leica BLK360 imaging laser scanner.¹³ The BLK360 is a compact, high-precision instrument¹⁴ operated by a single button, capturing HDR panoramic photographs alongside 3D laser data. It uses four 13-megapixel cameras, resulting in a true-color point cloud. Its Visual Inertial System (VIS) enables automatic on-site pre-registration of scans. The scanner’s 3D accuracy is 4 mm at 10 m, with a capture rate of 680,000 points per second; it performs a full scan

merája által létrehozott panorámaképek HDR minőségűek, így a végeredmény valósághűen színezett pontfelhő lesz. A Visual Inertial System (VIS) technológia már a helyszínen automatikusan összeilleszti (előregisztrálja) a különböző álláspontokról mért pontfelhőket. A műszer 3D pontossága 4 mm @ 10 m, sebessége: 680.000 pont/sec. Maximum 20 másodperc alatt egy álláspontban teljes szkennelést végez (LDR panorama fotókkal, 50 mm @ 10 m felbontásban). Működési tartománya 0,5 – 45 m közé tehető. Látószöge horizontálisan 360°, vertikálisan 270°. Tárhelyébe akár 1.500 álláspont is menthető. Négy szkennelési beállítással tud dolgozni, amellyel 7, 13, 30 vagy 75 másodperc alatt rögzíti az adatokat.

A templomról körülbelül 22 álláspontban készült mérés. A kifejezetten részletesnek tekinthető pontfelhő így a templom külső felületeit, valamint a belső felületeit (templomtér, sekrestye, a torony belső tere, fedélszék) egyaránt rögzítette. A belső és külső felületek precíz rögzítését követően lehetőség adódik a felületek közti szerkezeti vastagságokról pontos képet kapni. Így a pontfelhőről különféle vízszintes és függőleges metszősíkok felvételével azonosíthatók, hogy mely területeken jelentkeztek a szerkezetekben deformációk (boltozat deformációja, falak felső részein a boltozat által eredményezett deformációk, stb.). Egyúttal, a szerkezeti vastagságok pontos meghatározása segíthet a periodizáció kérdéskörében is. A fenti nagyobb léptékű kérdések mellett kisebb, helyi elemek feltérképezése a kézi manuálékkal összevetve az épület roncsolásmentes vizsgálatához szolgálhat adalékkul. Egyúttal a Historische Bauforschung módszertanának alkalmazásával pontosabb kép alakulhat ki a templom építéstörténetének – periodizációjának meghatározása során.

81/1 TLS-szkennelssel készült nézet ÉNY. felől / View taken with TLS scanner from the N.W.

in under 20 seconds (with LDR panoramic imaging at 50 mm @ 10 m resolution). Its effective range is 0.5–45 m, with a field of view of 360° horizontally and 270° vertically, and internal storage for up to 1,500 scan positions. It supports four scanning modes, with data acquisition times of 7, 13, 30, or 75 seconds per station.

Approximately 22 scanning stations were established during the survey. The resulting high-resolution point cloud captured both exterior and interior surfaces of the church—nave, sacristy, tower interior, and roof structure. Following the precise alignment of interior and exterior datasets, it became possible to determine accurate wall thicknesses and identify structural deformations, such as vault distortions and wall displacements. These measurements also aid in chronological stratification (periodization), providing evidence for the building’s successive construction phases.

In addition to addressing large-scale structural questions, smaller local anomalies identified in comparison with manual survey drawings support non-destructive diagnostics of the building. Combined with the methodology of Historical Building Archaeology (Historische Bauforschung), the TLS documentation thus offers a more refined understanding of the church’s construction history and architectural evolution.

FORRÁSJEGYZÉK / BIBLIOGRAPHY

1. Okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, PhD, óraadó – BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék. gergomatekovacs@gmail.com

2. Anon.: Ipolytölgyes. in. Castiglione L. (szerk.): Archäologische Forschungen 1969. Archäologisches Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest, 1971., p. 142.

3. Anonymus: Gesta Hungarorum. Ford.: Pais Dezső. In Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000-1530). Budapest, 1992.

4. Bády László: Népi gyógyászati emlékek Ipolytölgyesen. In: Börzsöny néprajza. Studia Comitatus 5. Tanulmányok Pest megye múzeumai-ból, Szentendre, 1977. pp. 507-516.

5. Barsi Árpád: Térinformatikai módszerek és technológiák a felszíni közúti közlekedésben. Doktori értekezés. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2019. p. 49. <https://real-d.mtak.hu/1228/12/Barsi%20%C3%81rp%C3%A1d%20doktori_m%C5%B1.pdf> Utolsó megtekintés ideje: 2025.05.03.

6. Berényi Attila: Földi lézerszkennelés mérnökgeodéziai célú alkalmazása. PhD Értekezés. BME Fotogrammetria és Térinformatika Tanszék. Budapest, 2011. p. 6. <<https://repozitorium.omikk.bme.hu/bitstreams/42b8eac0-2267-4ff3-9309-b6f39b08bd13/download>> Utolsó megtekintés ideje: 2025.05.03.

7. Daragó László: Határon túli műemlékfelmérések a tanszék 150 éves történetében / Cross-border monument surveys in the 150-year history of the Department. In: Gyetvainé, Balogh Ágnes; Fehér, Krisztina; Krähling, János; Vukoszávlyev, Zorán (szerk.) 150 év – 150 rajz / 150 Years – 150 Drawings : A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada / A Century and a Half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. pp. 217-225.

8. Diószegi Vilmos: “Néphitgyűjtés” (Főleg rontás, varázslás, gyógyítás, boszorkány stb.) Budapest, Néprajzi Múzeum, 1962. május. (Néprajzi Múzeum, Ethnologiai Adattár, EA 7070)

9. Fehér Krisztina – Kovács Máté Gergő: Veröcke a hambiton. Ipolytölgyes község építészeti öröksége. Építés – Építészettudomány 48 (3–4) pp. 357–395.

10. Klinger András (szerk.): Magyarország történeti statisztikai helységnévtára – 15. Pest megye. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.

11. Koczó József: Sagh alias Twlges. Ipolytölgyes Község történeti és néprajzi képe. Honti Füzetek 7. Ipolytölgyes, 2005.

12. Kovács Máté Gergő: A tanszék határokon átvéelő együttműködései / Cross-border cooperations of the Department. In: Gyetvainé, Balogh Ágnes; Fehér, Krisztina; Krähling, János; Vukoszávlyev, Zorán (szerk.) 150 év – 150 rajz / 150 Years – 150 Drawings : A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék másfél évszázada / A Century and a Half of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021. pp. 143-149.

13. Ottományi Katalin: Késő római - kora népvándorlás kori településrészlet Biatorbágyról. In: Archaeologiai Értesítő, 133. (2008) pp. 133-197.

14. Tari Edit: Pest megye középkori templomai/ The Middle Age churches of Pest county. Studia Comitatus 27. Szentendre 2000.

14. Tóth Gábor: Ipolytölgyes. Érték vizsgálat és helyi védelmi javaslat. Házi dolgozat, Műemlékvédelmi Szakmérnöki Képzés, 2010-2011. őszi félév

A templom 2024. évi felújításáról / Renovation of the church in 2024

SZABÓ Andrea¹

Az Ipolytölgyesi templom 2024. évben végzett homlokzatfelújítási munkáihoz hozzátartozott az eredeti középkori templom nyugati kapurészleteinek bemutatása is. A feltárásokat Simon Zoltán régész végezte, mely során előkerültek a kapu egyes kőelemei, illetve küszöbköve is láthatóvá vált. A feltárásból kiderült továbbá, hogy a középkori járószint mintegy 60 cm-rel mélyebben helyezkedett el. Az elfalazott kapu helyén a barokk korban ablakot alakítottak ki, ennek rácsa jelenleg is a templom nyugati falát díszíti. Mivel a kapuelemek csak a jelenlegi terepszint alatt maradtak fenn, azok bemutatása a járószint lesüllyesztésével volt csak kivitelezhető.

A tervezés során törekedtünk arra, hogy a pár éve megvalósult közterületrendezés burkolati elemeit a lehető legkisebb mértékben bontsuk meg, így annak rendszeréhez igazodva alakítottunk ki egy tereplépcsőt és mutattuk meg a régi járószintet.

A homlokzatfelújításnál a már korábban is alkalmazott bemutatási módszert hagytuk meg. Az eredeti kőelemek – ablakkeret, kapukövek – letisztításra, konzerválásra kerültek. A templom középkori kőfalainak vakolata törtfehér színű festést kapott. Itt a vakolat simítás nélkül került kialakításra, ezzel érzékeltetve a középkori falazat egyenetlenségeit. A barokk falazatok simított vakolatú téglafalak, ahol a mezők halvány, melegsárga, míg a tagozatok, nyíláskeretezések törtfehér homlokzati festést kaptak.

A Simon Zoltán szerkesztési elve alapján vélelmezett kapuív egy mélyen húzott fugával került megjelenítésre, a barokk befalazás itt is simított vakolattal jelenik meg. A barokk ablakrácsot megtartottuk a helyén, mely mögött új ablak és hozzá egy egyszerű műkö párkány készült.

The facade renovation work carried out on the church in Ipolytölgyes in 2024 also included the presentation of the western gate details of the original medieval church. The excavations were carried out by archaeologist Zoltán Simon, during which the individual stone elements of the gate were uncovered and the threshold stone also became visible. The excavation also revealed that the medieval floor level was about 60 cm lower. During the Baroque period, a window was built in place of the walled-up gate, and its grille still adorns the western wall of the church. As the gate elements were only preserved below the current ground level, they could only be displayed by lowering the floor level.

During the design phase, we endeavored to minimize the disruption of the paving elements of the public space that had been completed a few years earlier, so we created a series of steps in line with that system and revealed the old walking level.

For the facade renovation, we retained the presentation method that had been used previously. The original stone elements – window frames, gate stones – were cleaned and preserved. The plaster on the medieval stone walls of the church was painted off-white. Here, the plaster was applied without smoothing, thus highlighting the unevenness of the medieval masonry. The Baroque masonry consists of smooth plastered brick walls, where the fields are painted in a pale, warm yellow, while the sections and window frames are painted in off-white.

Based on Zoltán Simon’s design principle, the presumed gate arch was rendered with a deep joint, and the Baroque masonry also appears here with smooth plaster. We kept the Baroque window grille in place, behind which a new window and a simple artificial stone cornice were built.

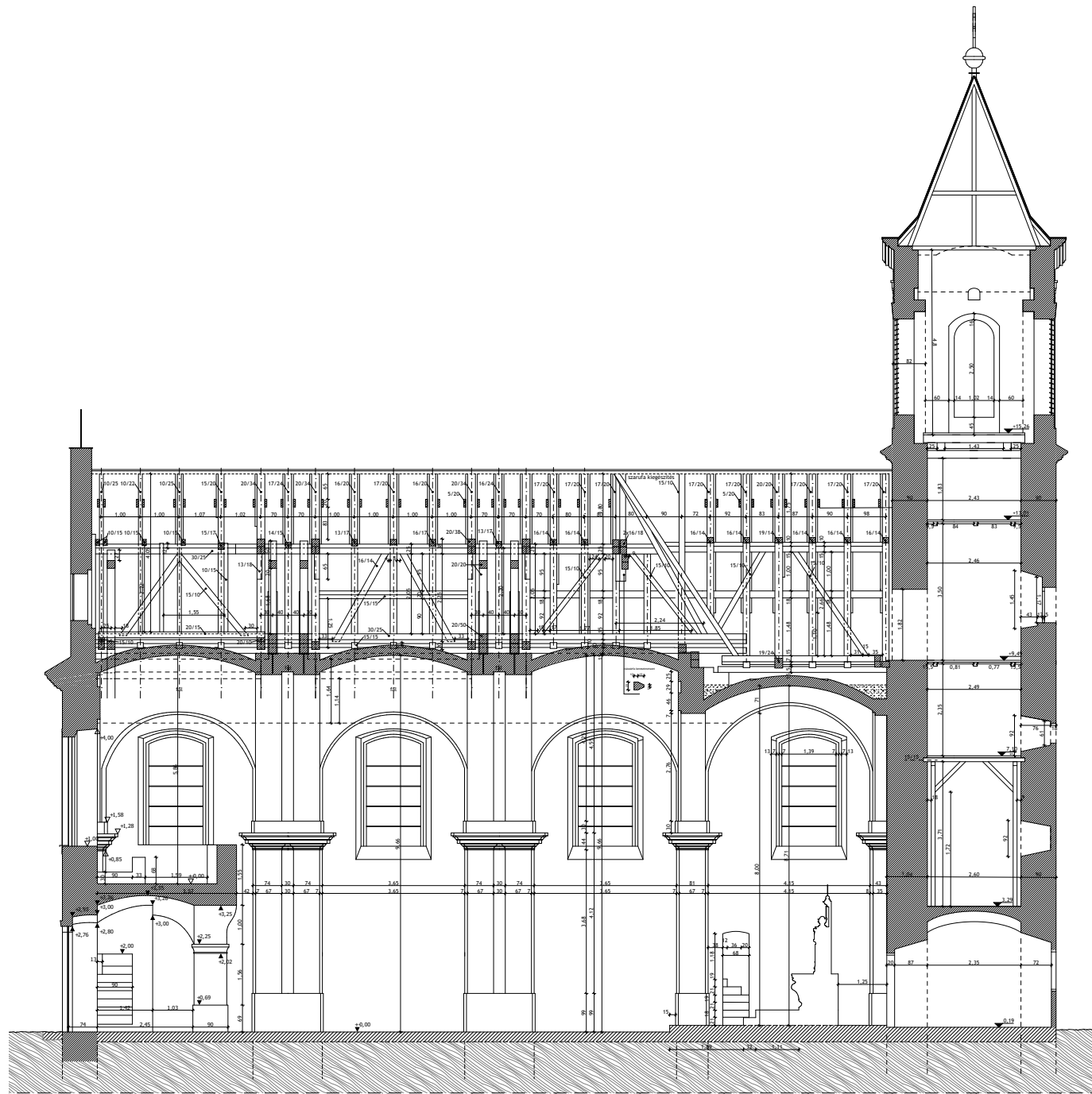
83/1 A felújított nyugati kapu / The renovated western gate

¹ SZABÓ Andrea, okleveles építészmérnök, TÉR-ÍRÓ Építésműhely és Oktatási Bt. /
certified architect, TÉR-ÍRÓ Építésműhely és Oktatási Bt.

Felmérési tervek 2023 / Survey plans

VÁLOGATOTT MUNKÁK / SELECTED DRAWINGS

84/1 Hosszmetszet / Longitudinal section: KOVÁCS, NAGY,
PÉTERFFY, PIRINGER, TÓTH

84

FELMÉRÉSBEN RÉSZTVEVŐ HALLGATÓK / PARTICIPANTS

FARKAS Gergő

FARKAS Lilla Anita

HEGEDŰS Péter

HORVÁTH Eszter

KOHL János

KOVÁCS Kristóf

NAGY Tímea

PÉTERFFY Gergely

PIRINGER Christopher

SOMOGYI Ármin

SOÓS Lili

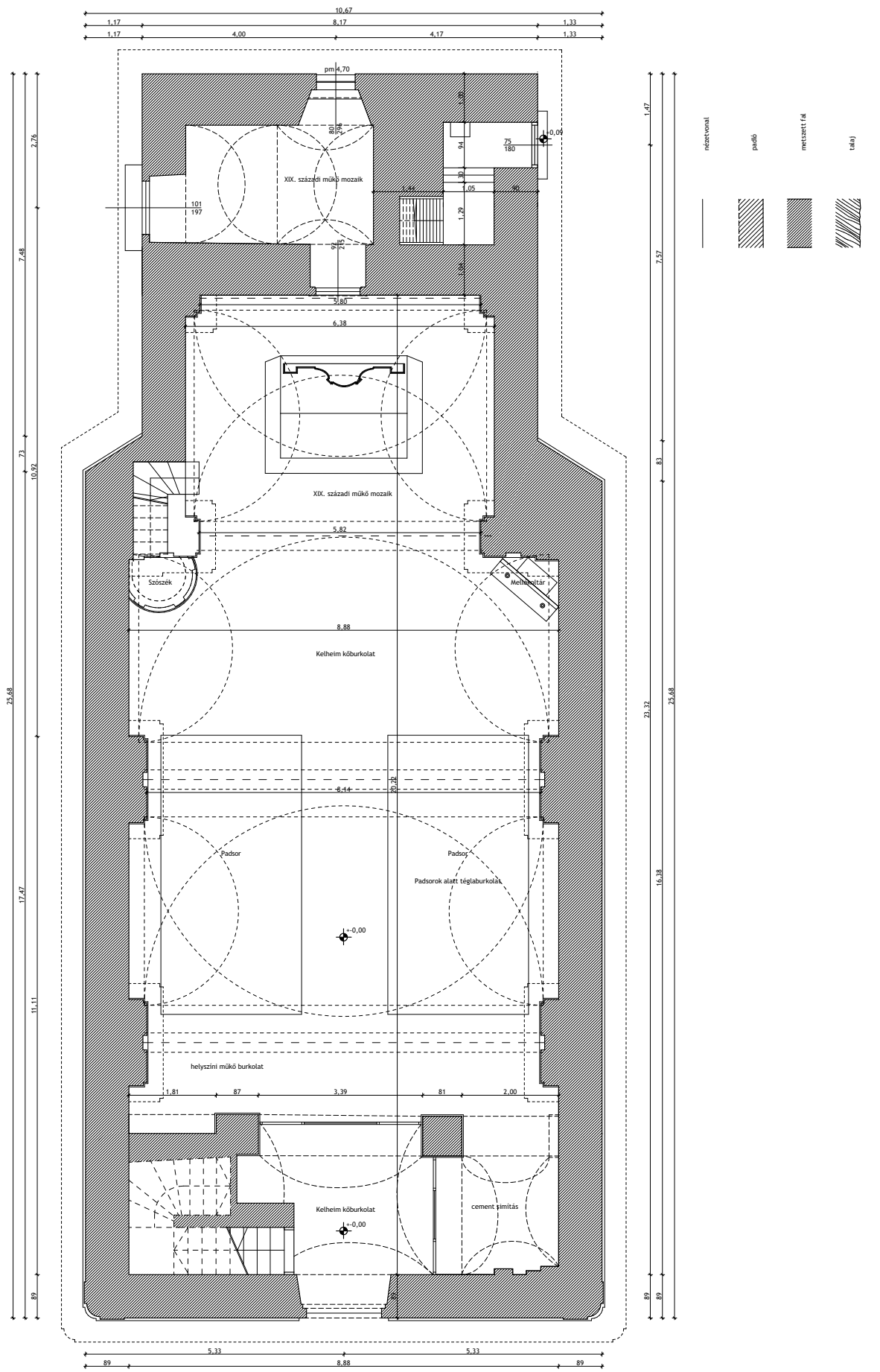
SZAKSZ Dorka

TÓTH Réka

VARRÓ Zsombor

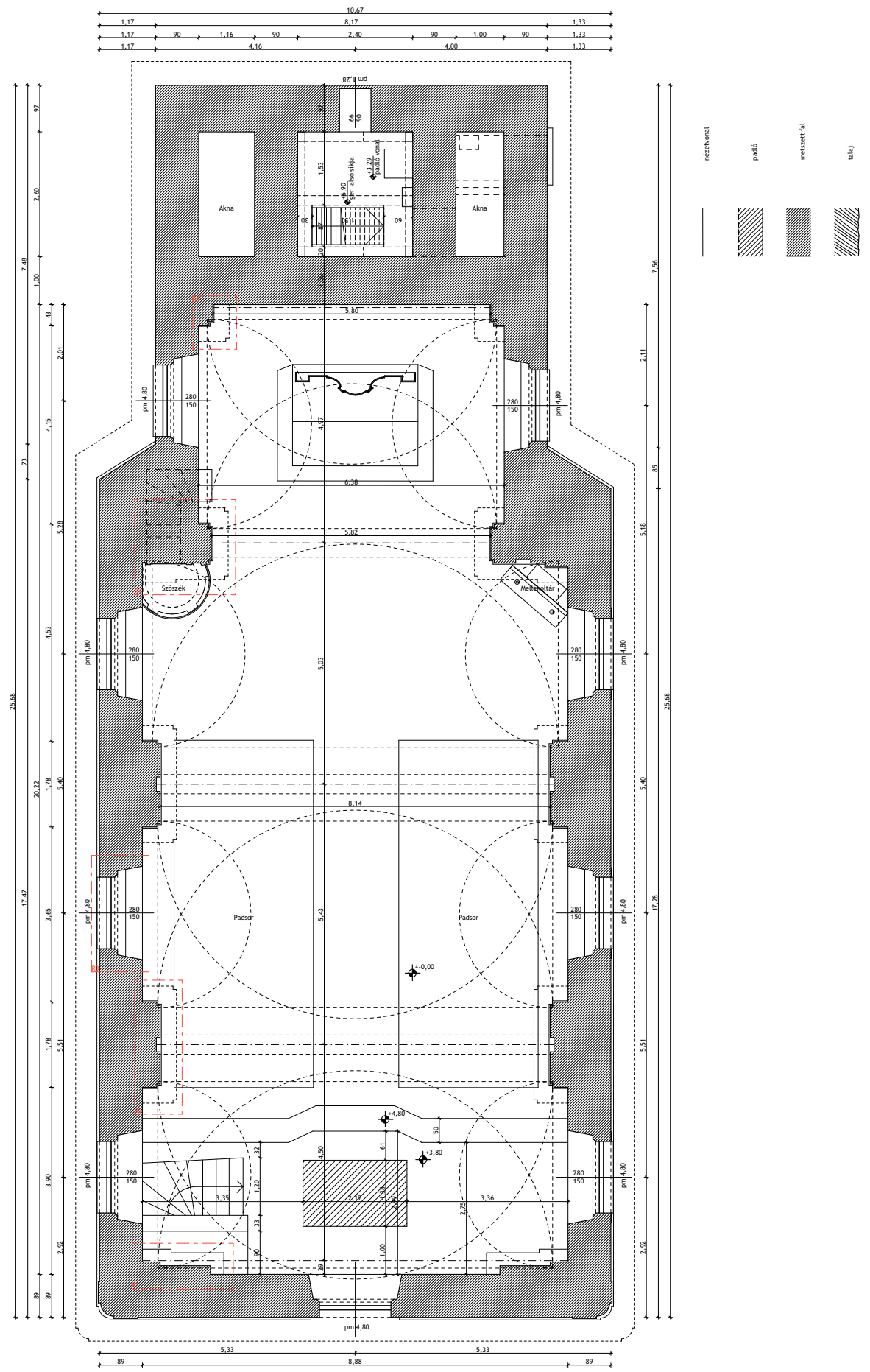
85

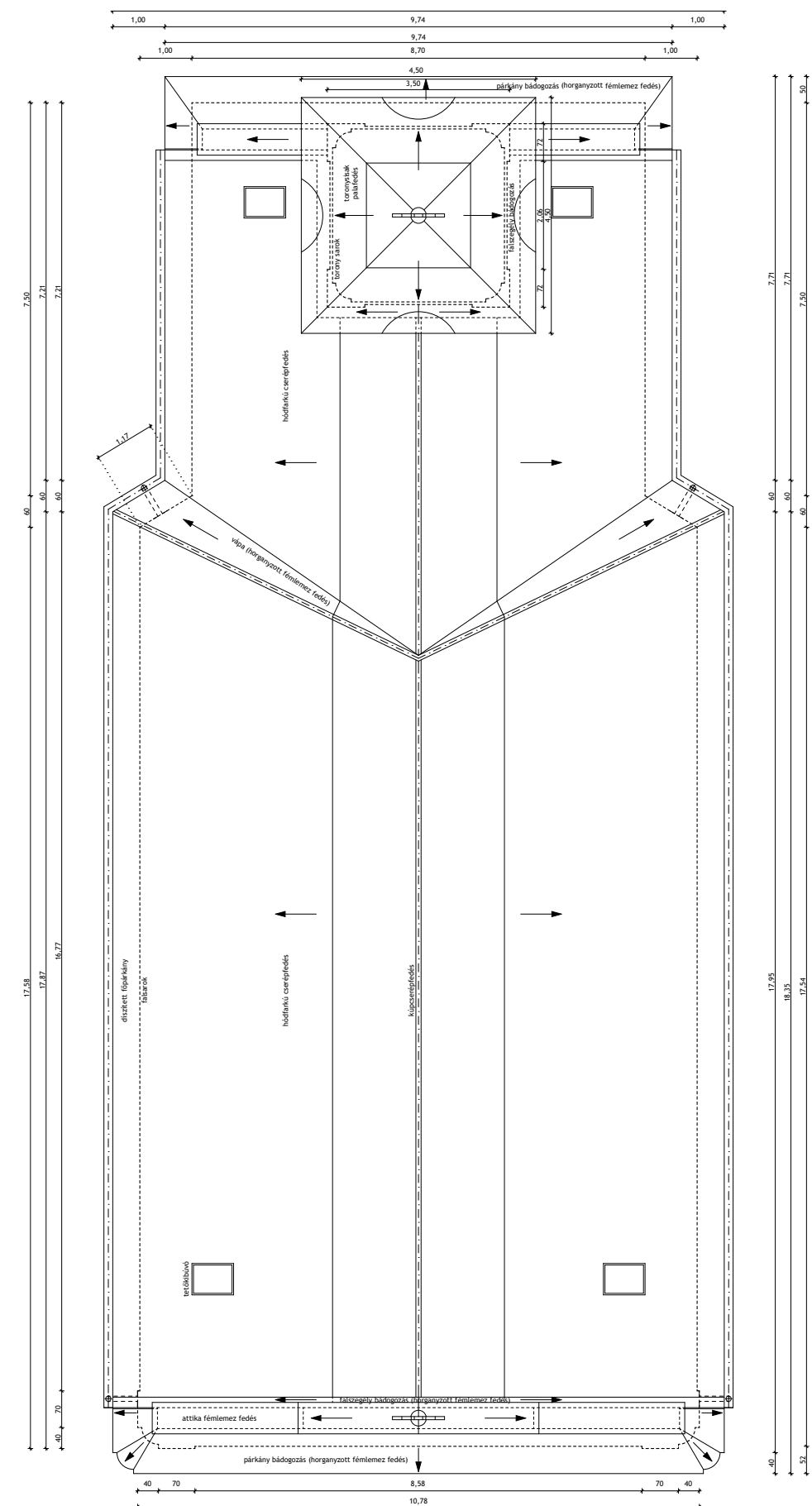
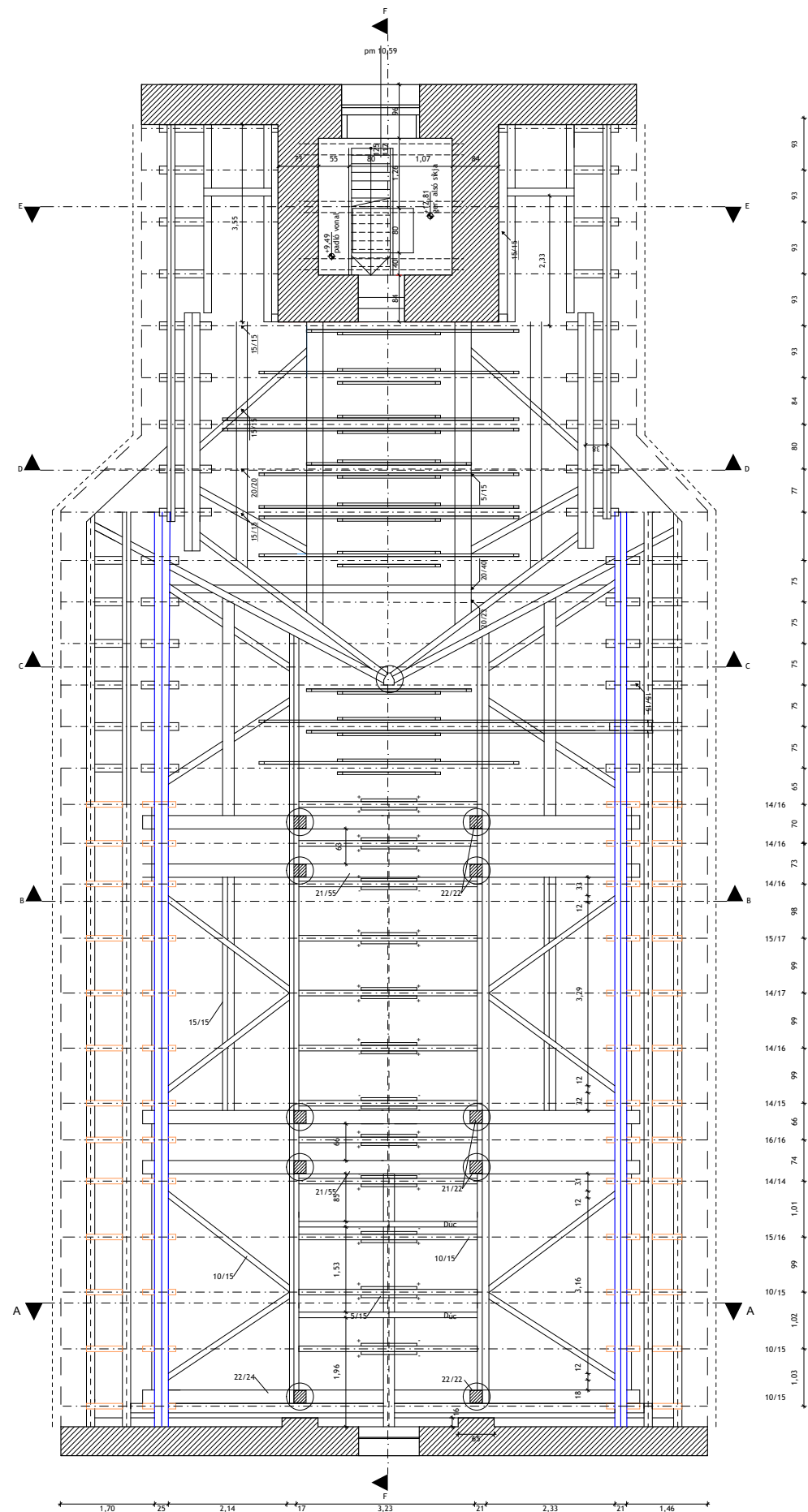

86/1 Földszinti alaprajz / Ground floor plan: SZAKSZ

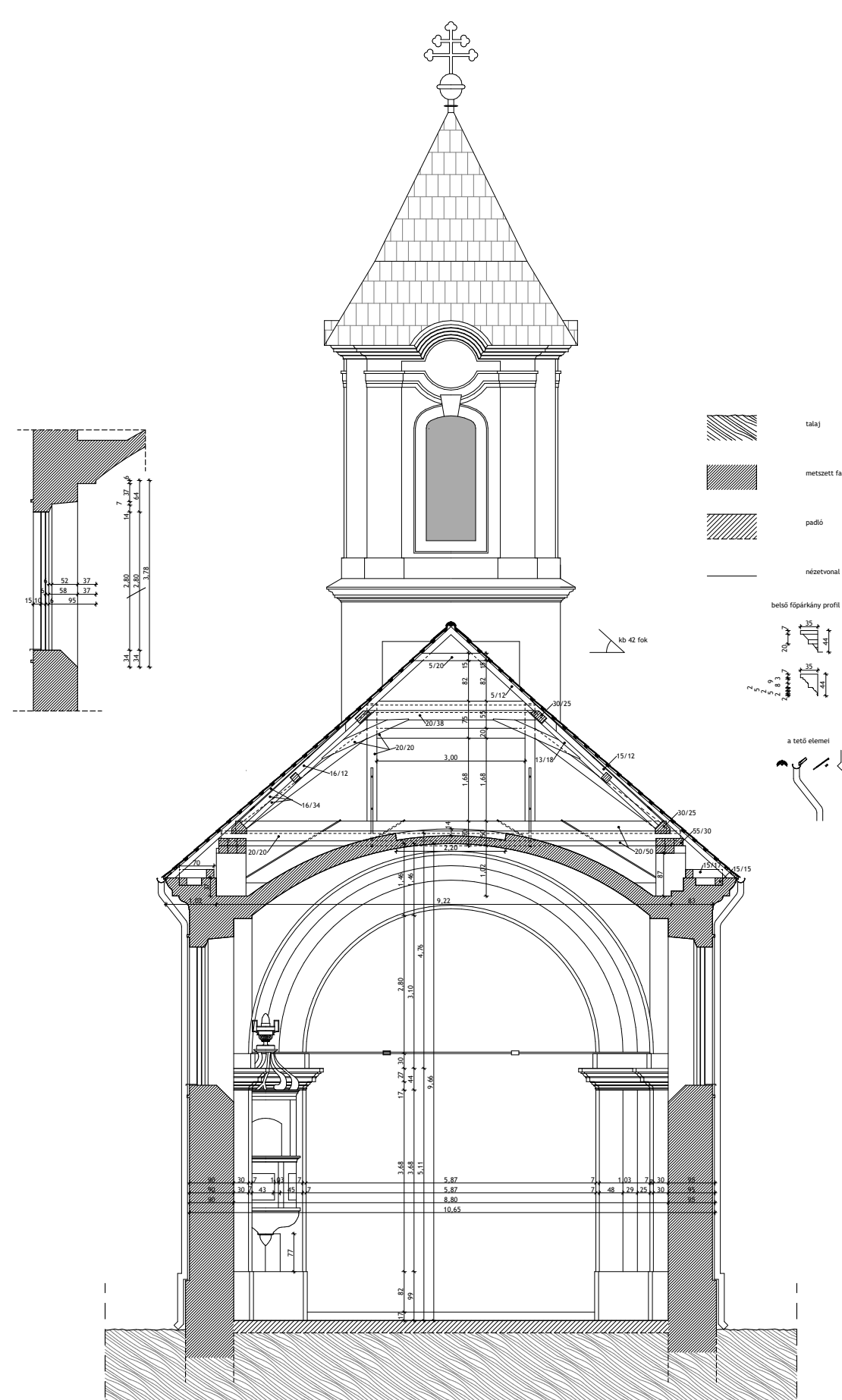
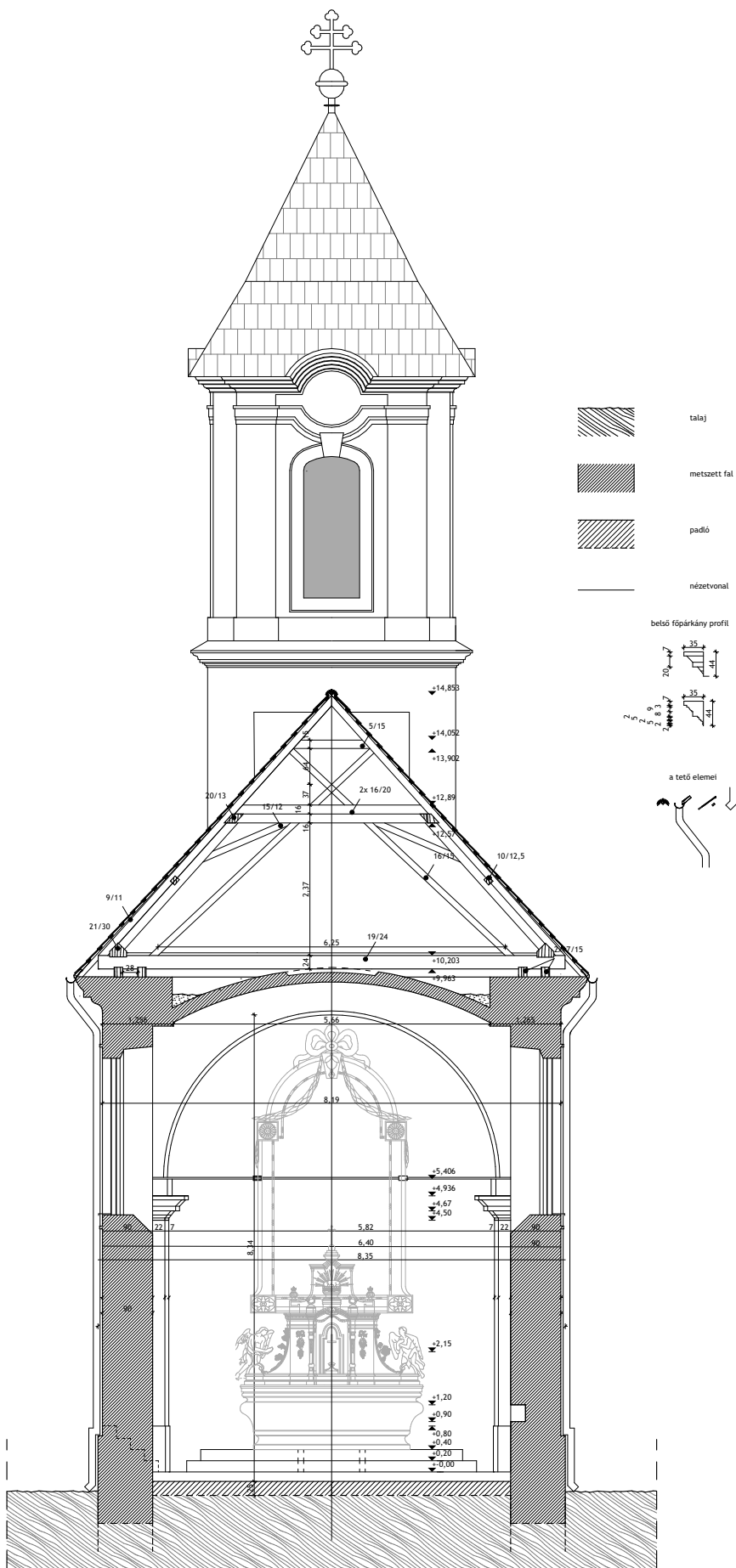
87/1 Karzat alaprajz / Gallery floor plan: PIRINGER

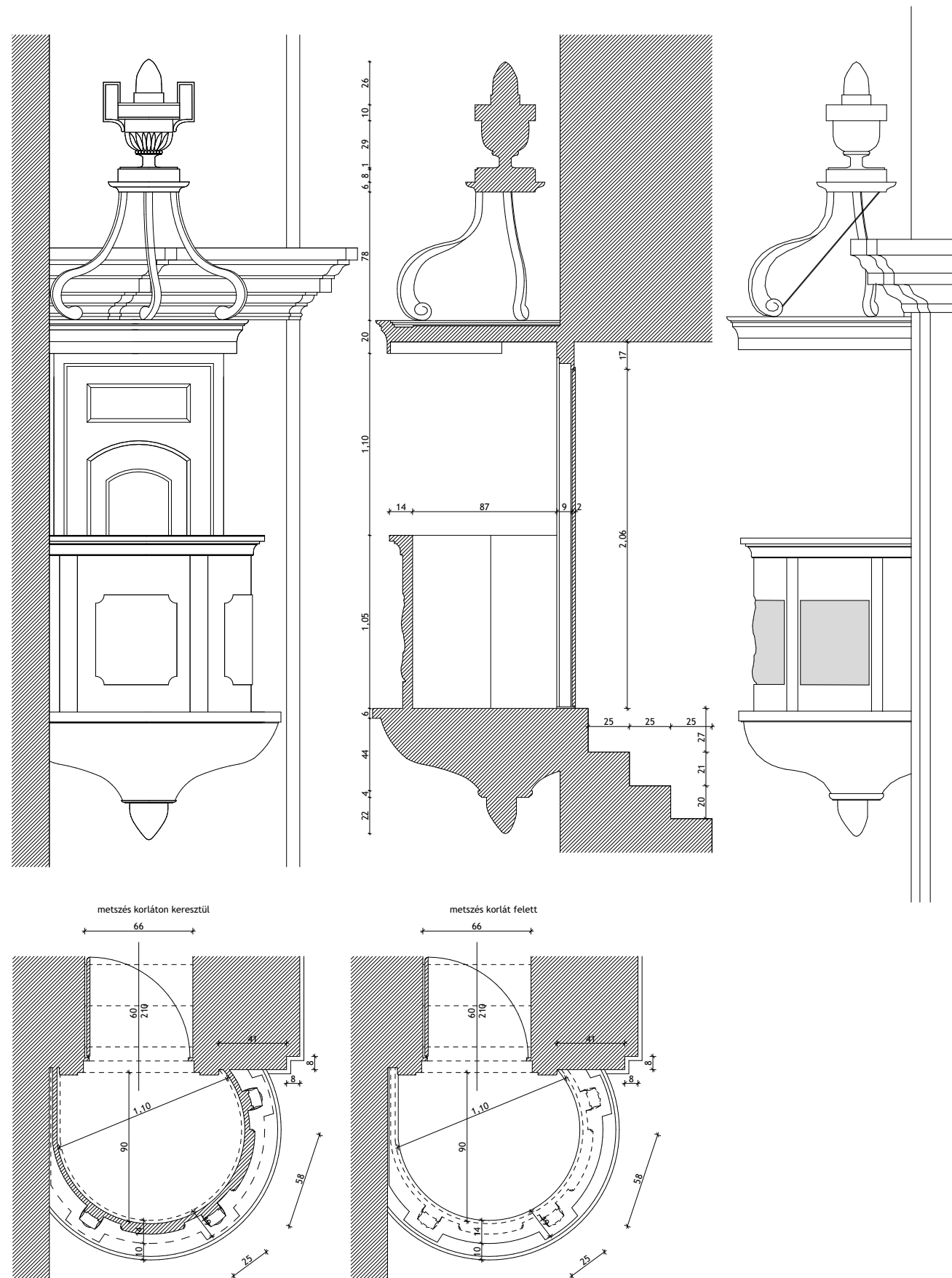
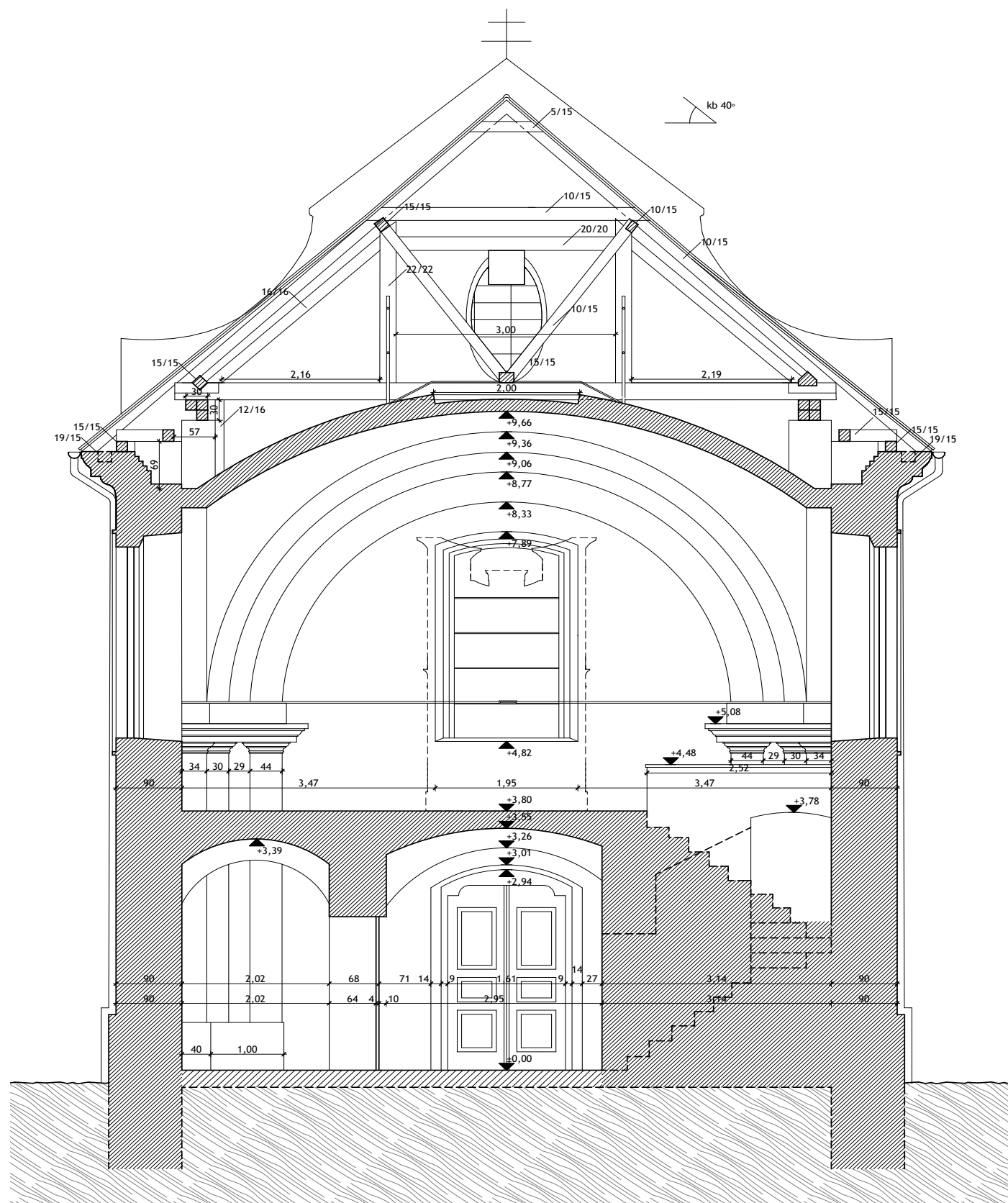

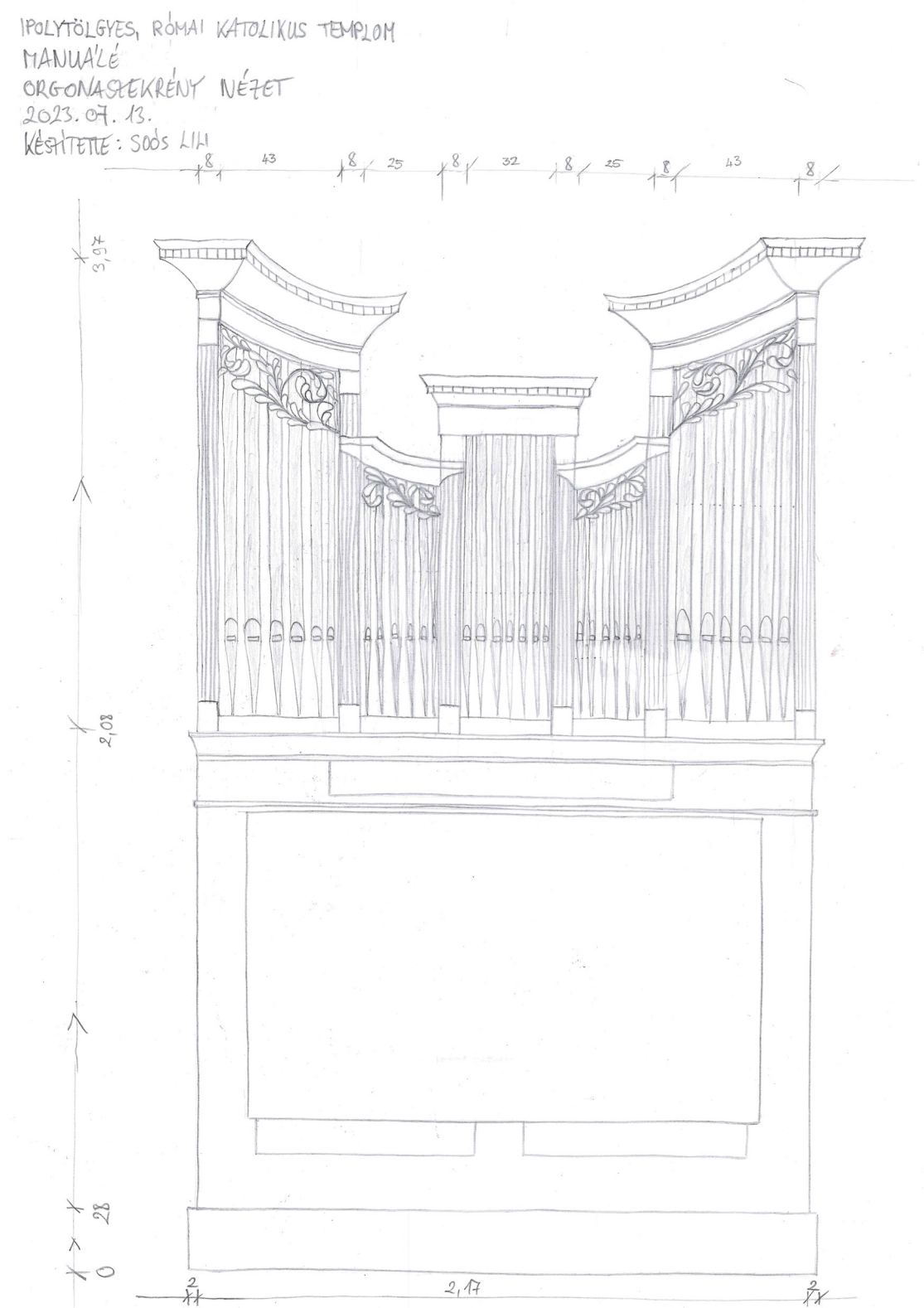

Manuálék/ Manual survey drawings

VÁLOGATOTT MUNKÁK/ SELECTED DRAWINGS

RÉSZTVEVŐ HALLGATÓK/ PARTICIPATING STUDENTS

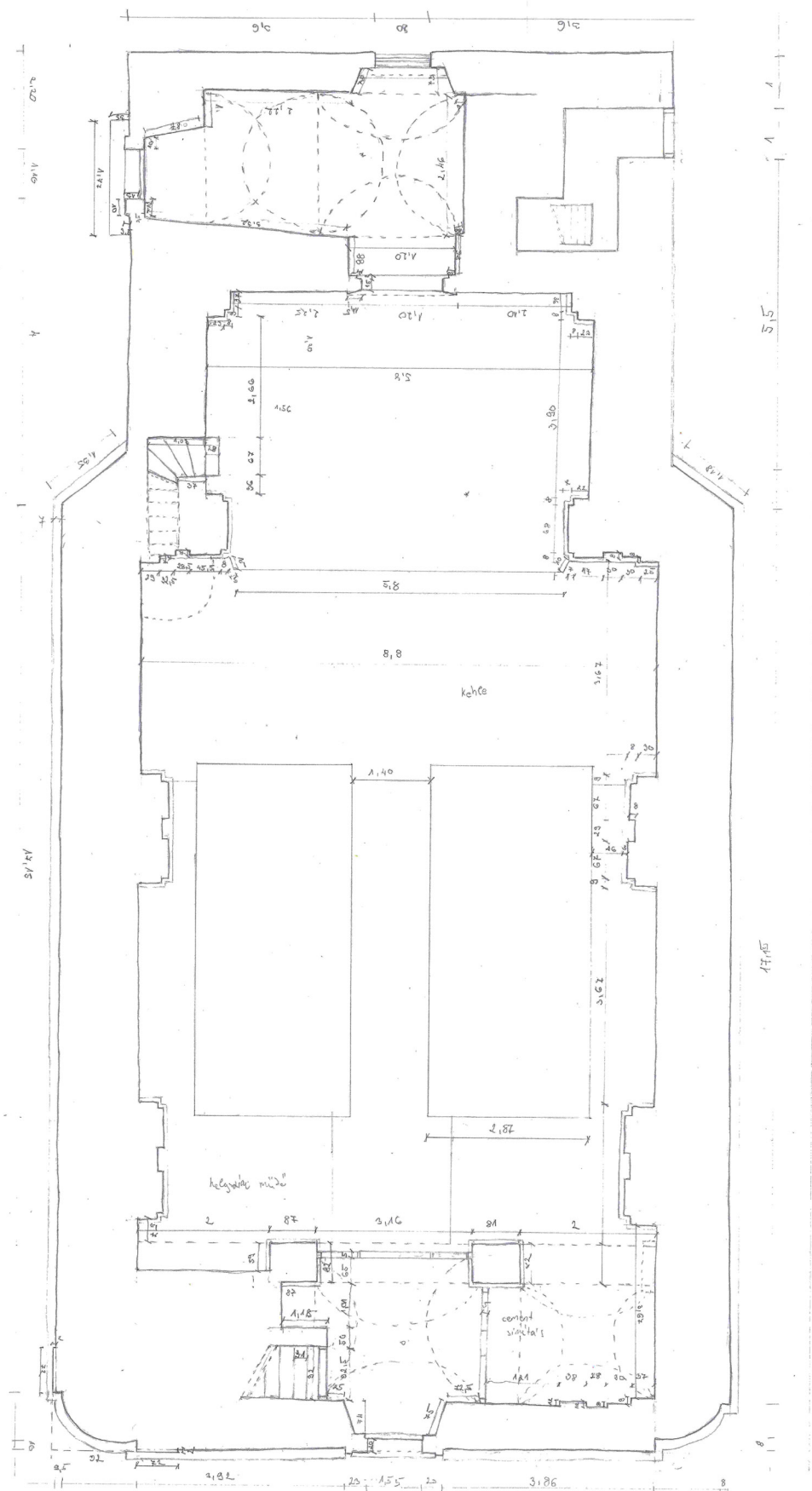
- FARKAS Gergő
- FARKAS Lilla Anita
- HEGEDŰS Péter
- HORVÁTH Eszter
- KOHL János
- KOVÁCS Kristóf
- NAGY Tímea
- PÉTERFFY Gergely
- PIRINGER Christopher
- SOMOGYI Ármin
- SOÓS Lili
- SZAKSZ Dorka
- TÓTH Réka
- VARRÓ Zsombor

Kelheim / Solubation balnburk

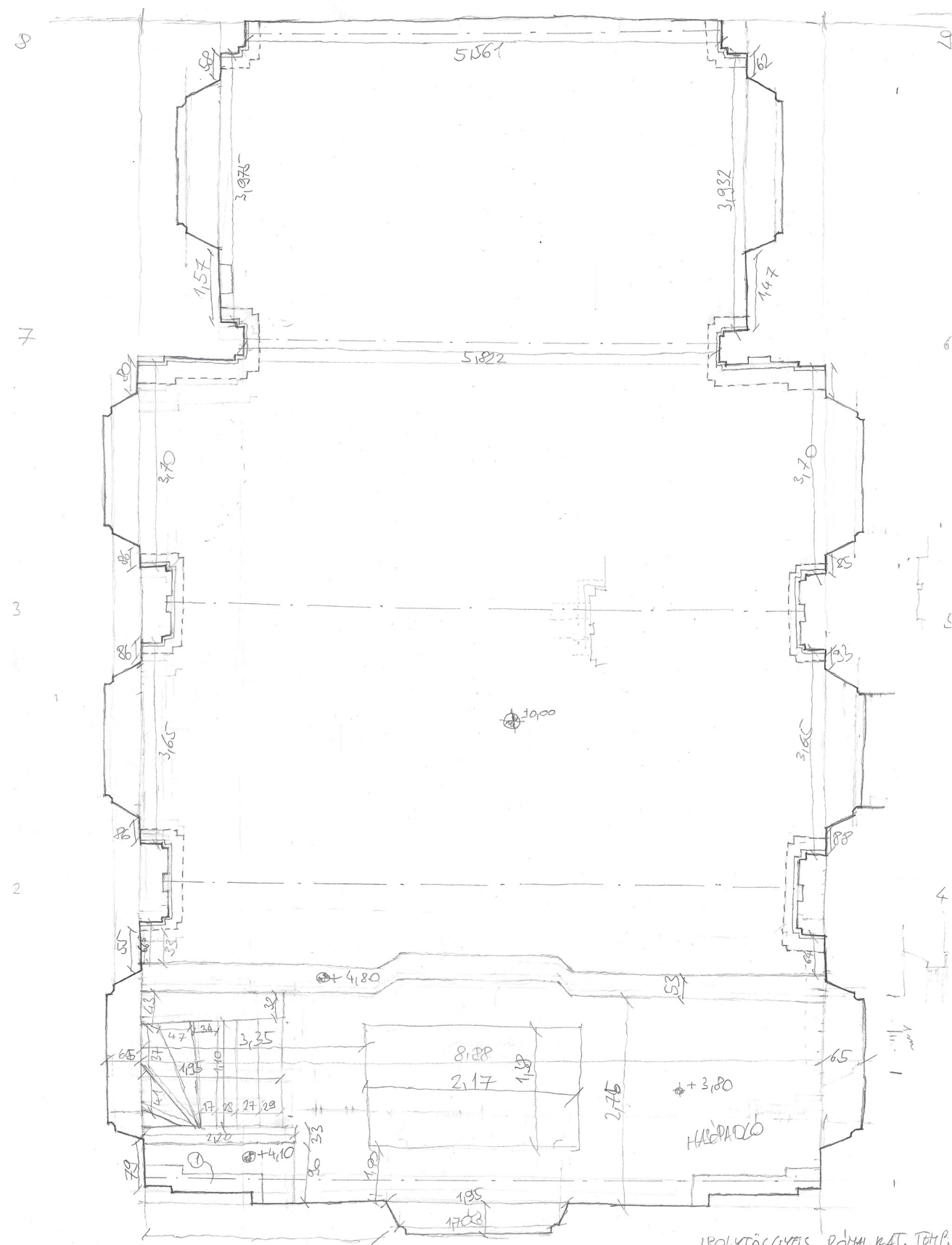
Humanities + "Big" Data

18. 4. 2000

SZAXSZ DOKA
2023.07.11.

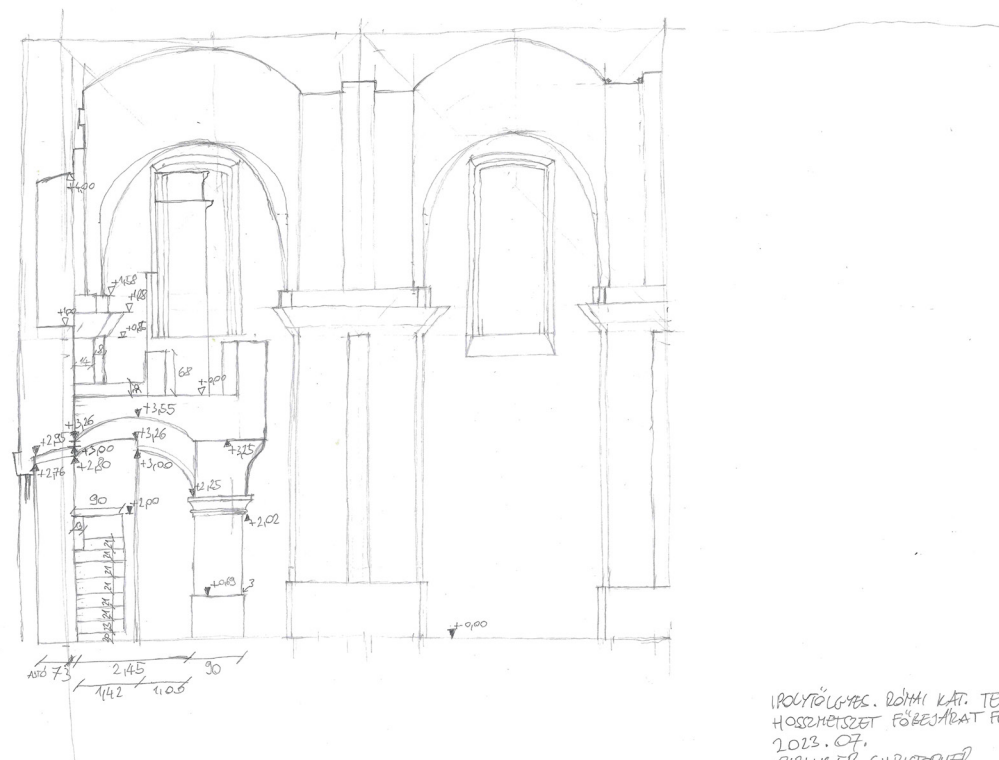
100/1 Földszinti alaprajz / Ground floor plan: SZAKSZ

1POLYTÖCEYES ROMAI KAT. TÖMP.
KARZAT ACAPRASZ
2023.07.
PRINGER CHRISTOPHER

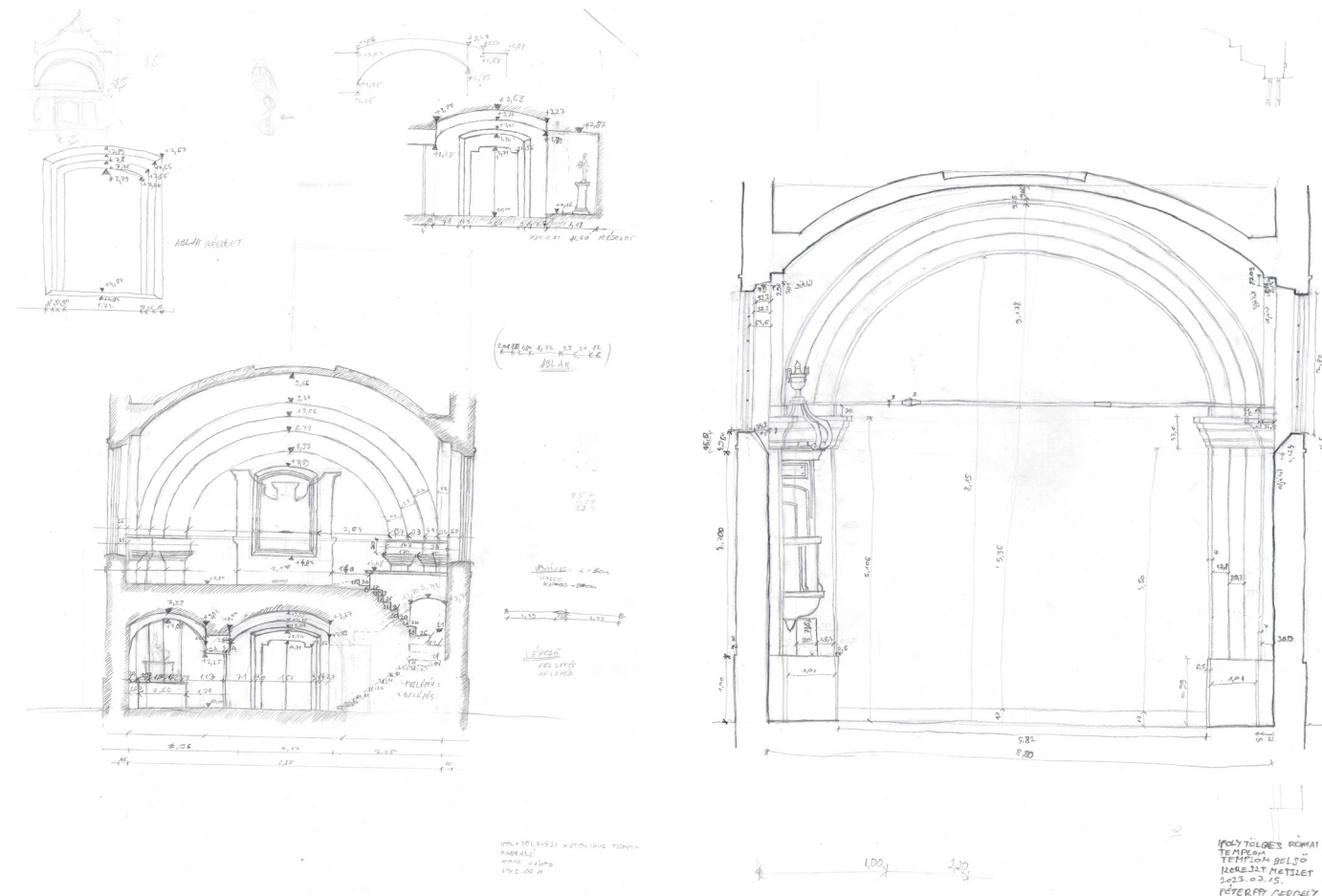
95/1 Karzat alaprajz / Gallery floor plan: PIRINGER

IROPYTÖLCS. RÓMI KAT. TEMPOM
HOSSZMETSET FŐBEJÁRAT FELŐL
2023. 07.
PIRINGER CHRISTOPHER

102/1 Hosszmetszet / Longitudinal section: PIRINGER

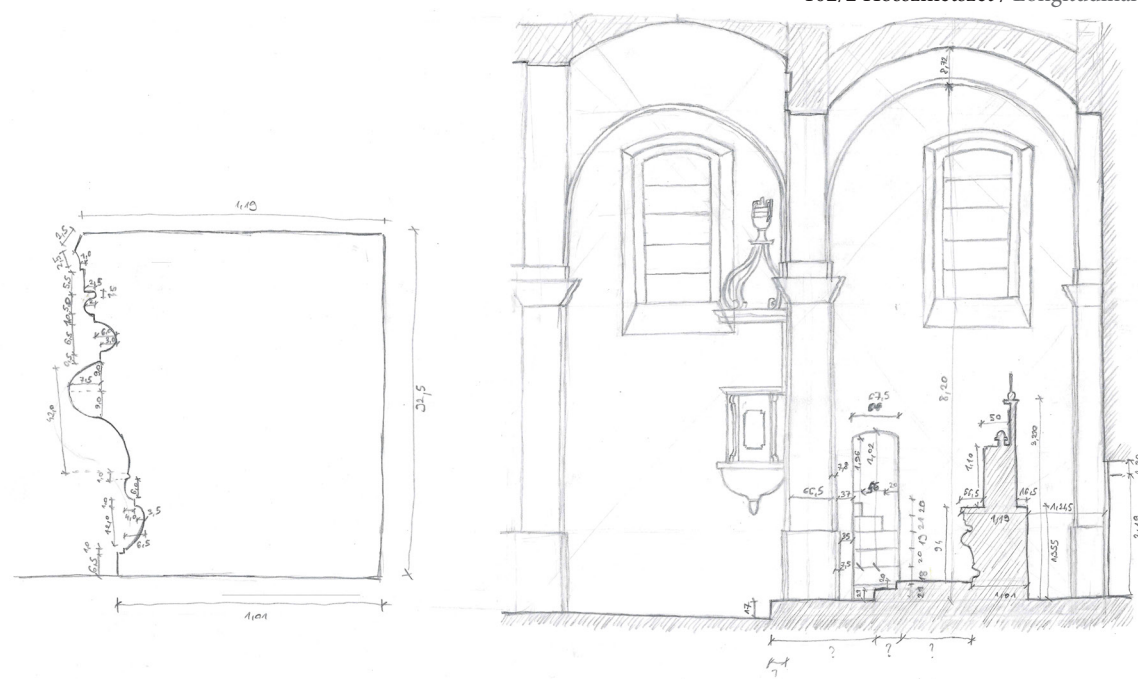

103/1 Keresztmetszet / Cross section: KOHL

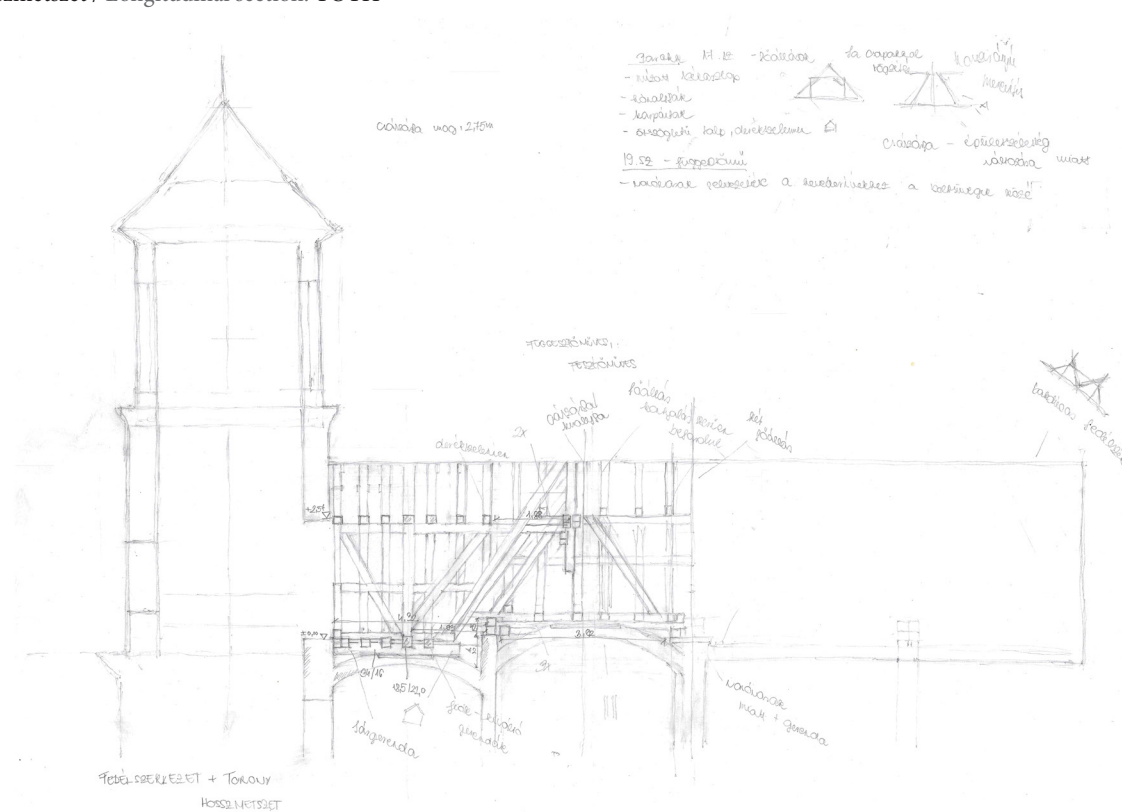
103/2 Keresztmetszet / Cross section: PÉTERFFY

102/2 Hosszmetszet / Longitudinal section: PÉTERFFY

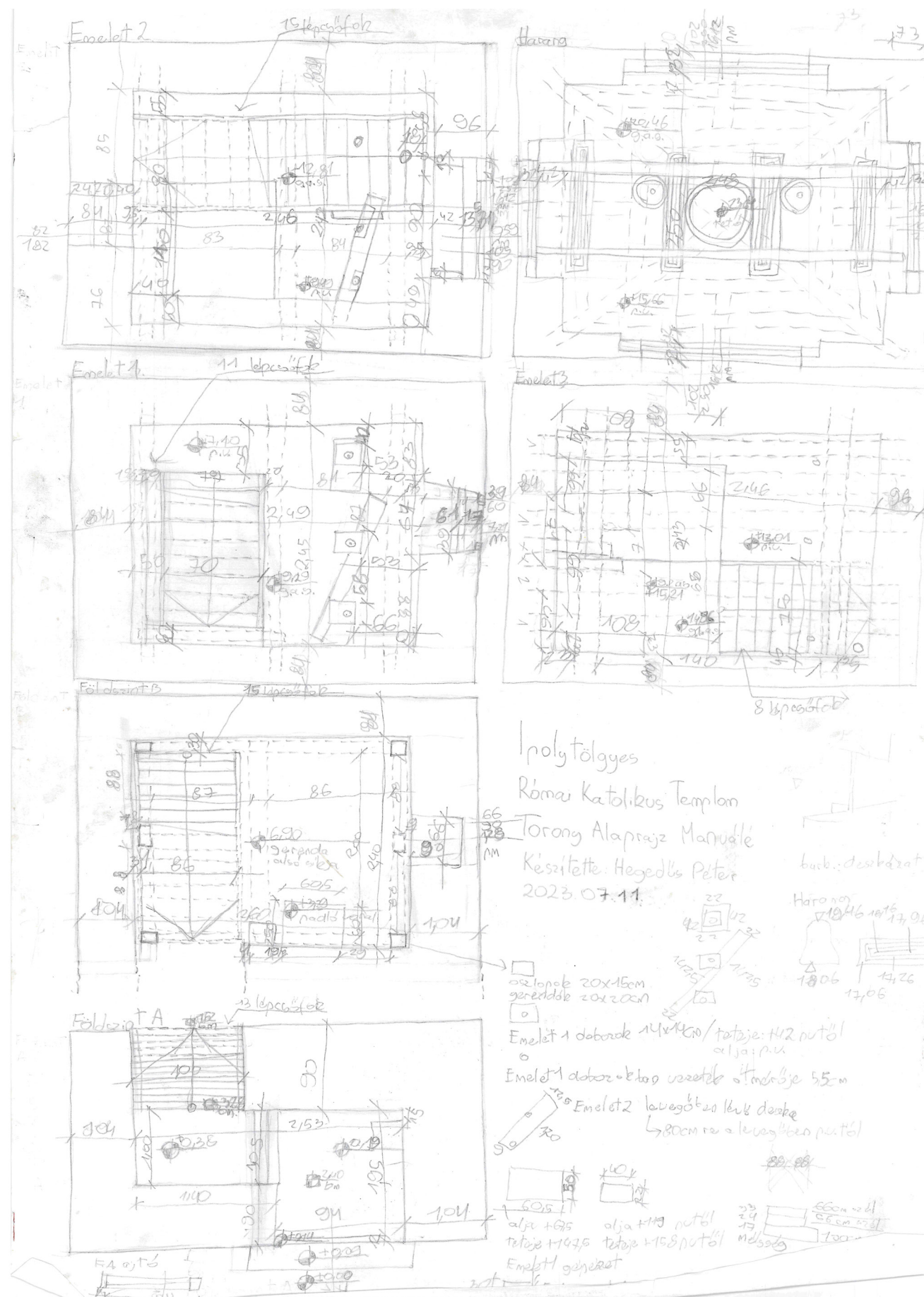
103/3 Hosszmetszet / Longitudinal section: TÓTH

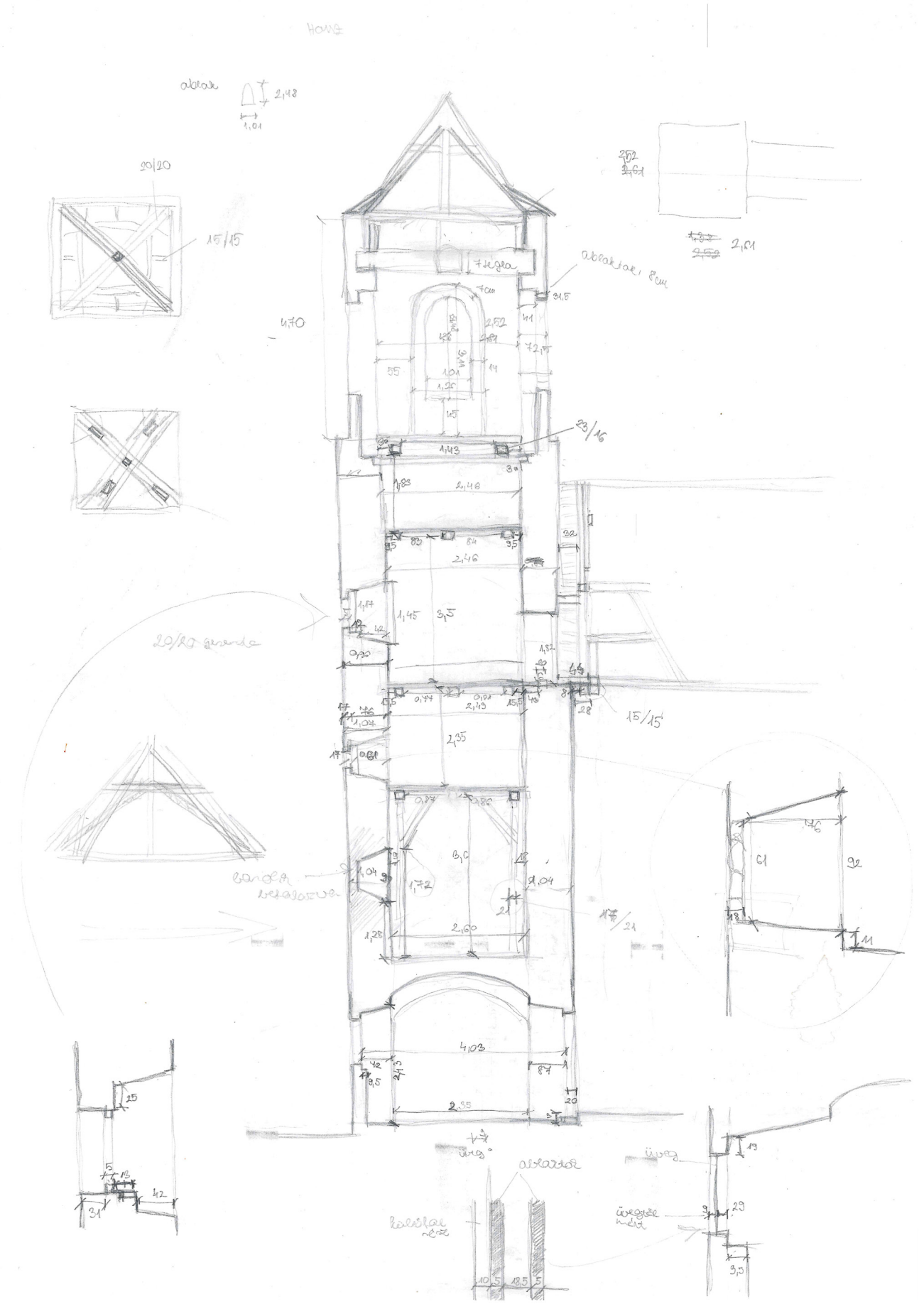
IROPYTÖLCS. RÓMI KAT. TEMPOM
HOSSZMETSET BELSŐ HOSSZMETSET
2023. 07.15.
PÉTERFFY GERGELY

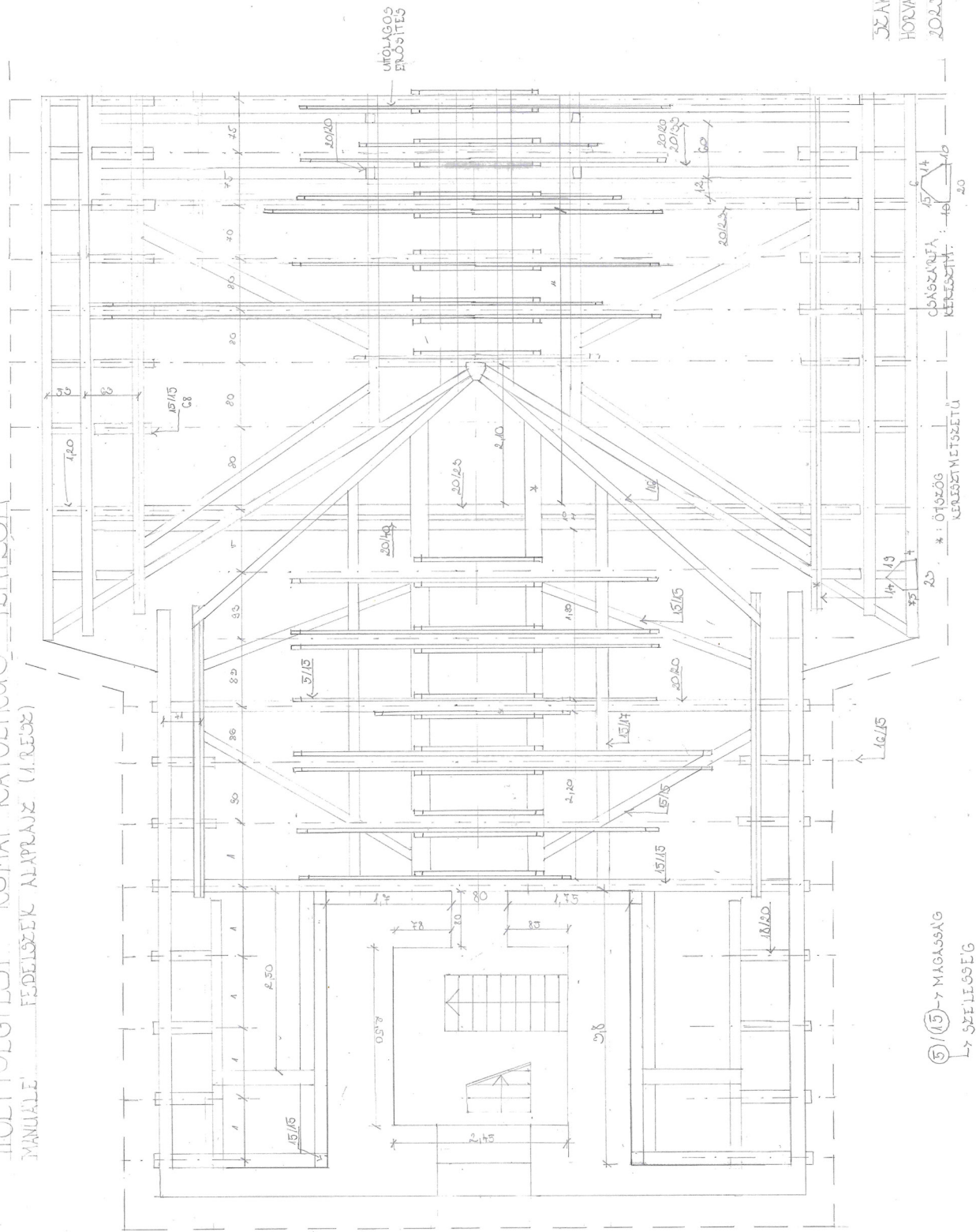

104/1 Torony alaprajz / Floorplan of the tower: HEGEDŰS

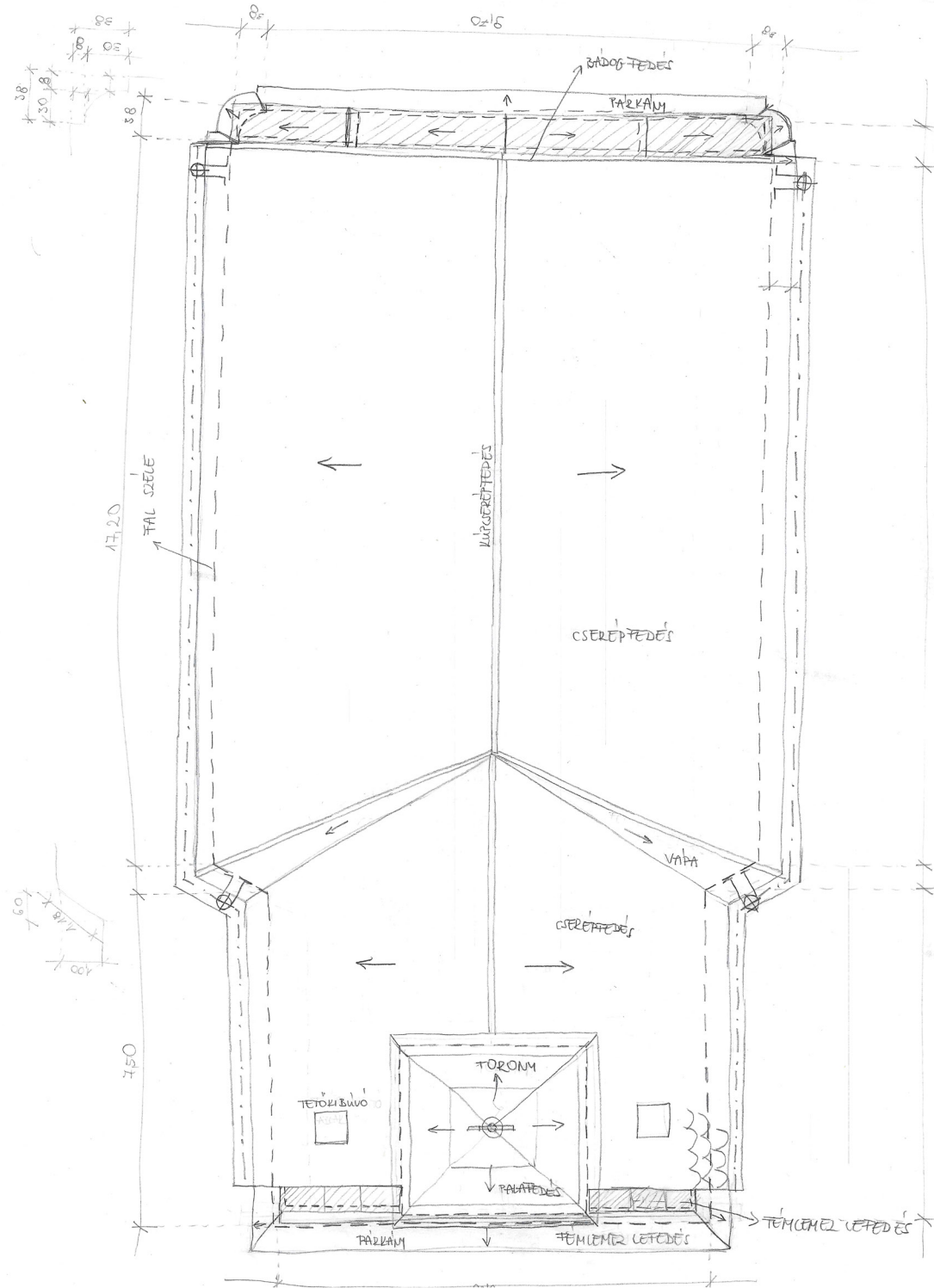

IFJÓTÖLGYESI RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM
MANUÁLÉ
FEDÉLSZÉK ALAPRAJZ (1:1250)

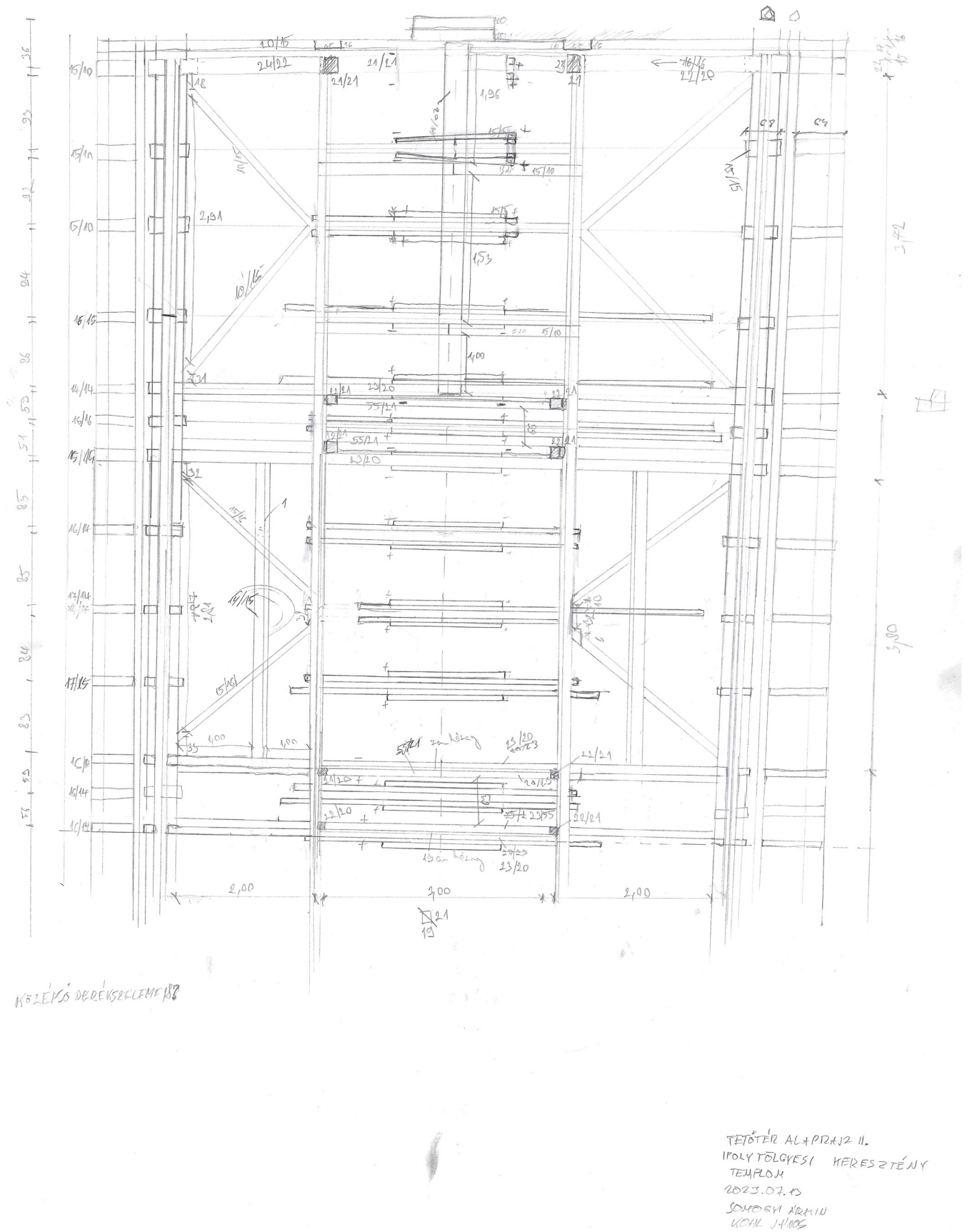
5/15 -> MAGASSÁG
-> SZÉLESSÉG

SEKESZ DORNA
HORVÁTH ÉRTÉKEL
2023. 07. 14.

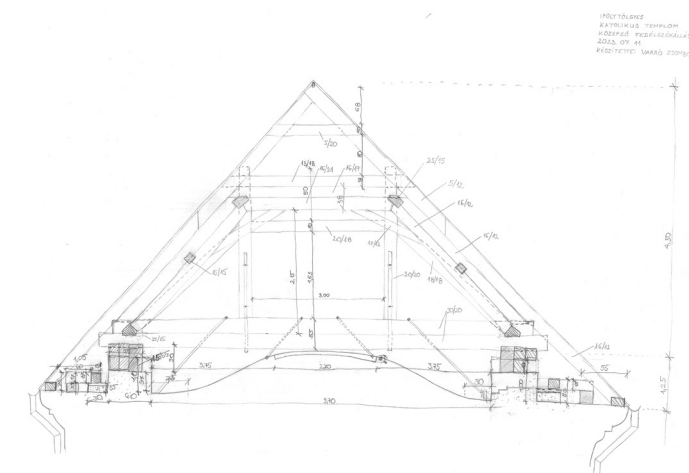

IPONTÖLGYESI RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM
TETŐ FELÜLNÉZET
2023. 07. 14.
KOVÁCS DORNA

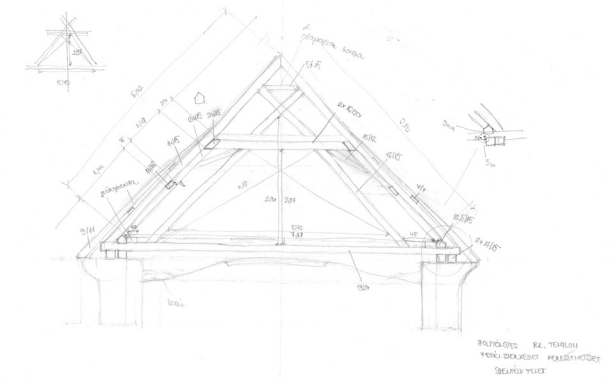

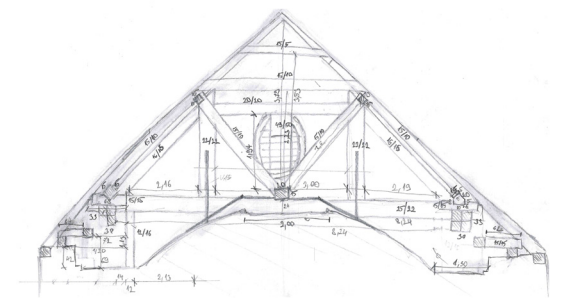
108/1 Fedélszék alaprajz / Roof plan: KOHL, SOMOGYI

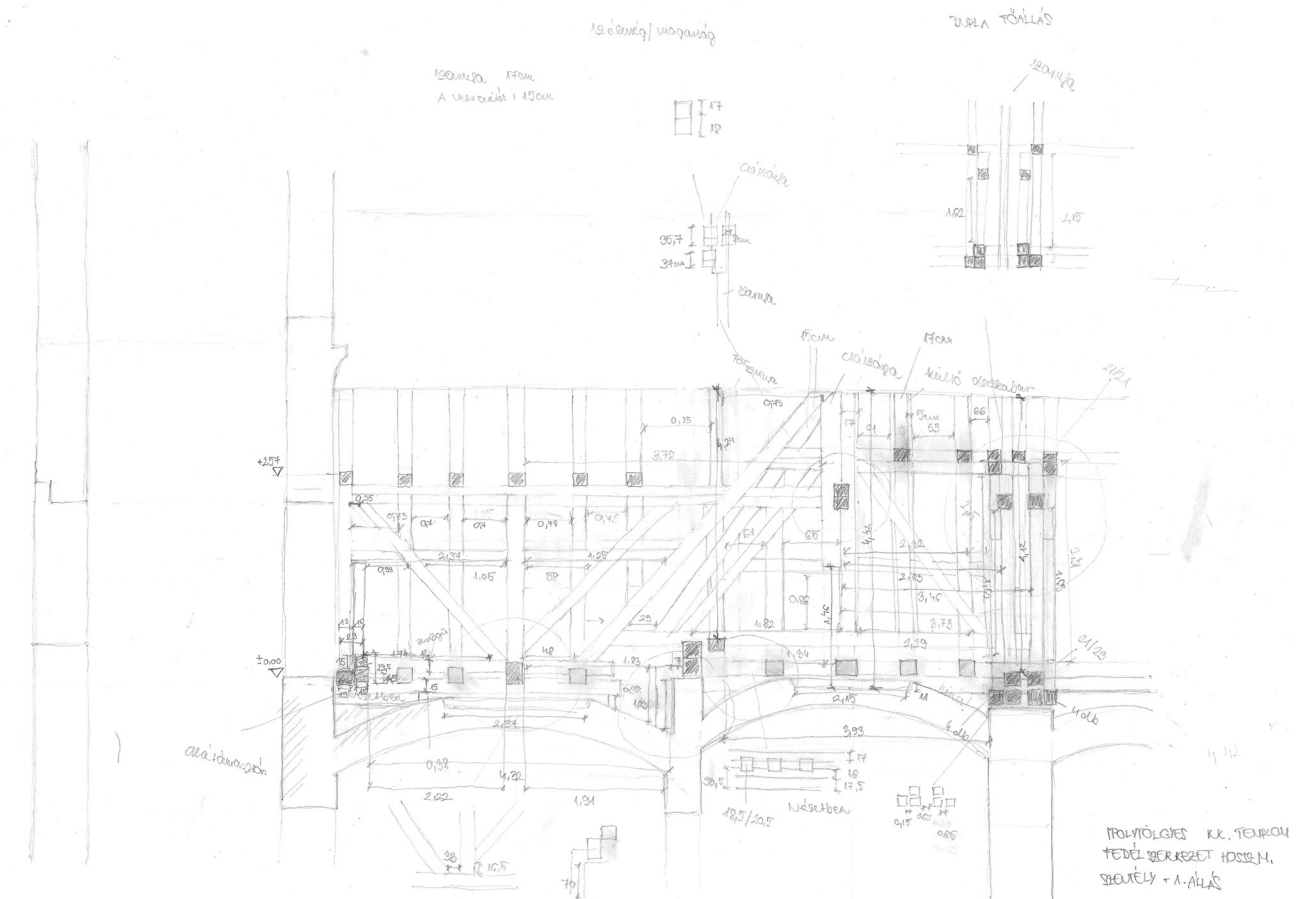
109/1 Fedélszék metszet / Roof section: VARRÓ

109/2 Fedélszék metszet / Roof section: TÓTH

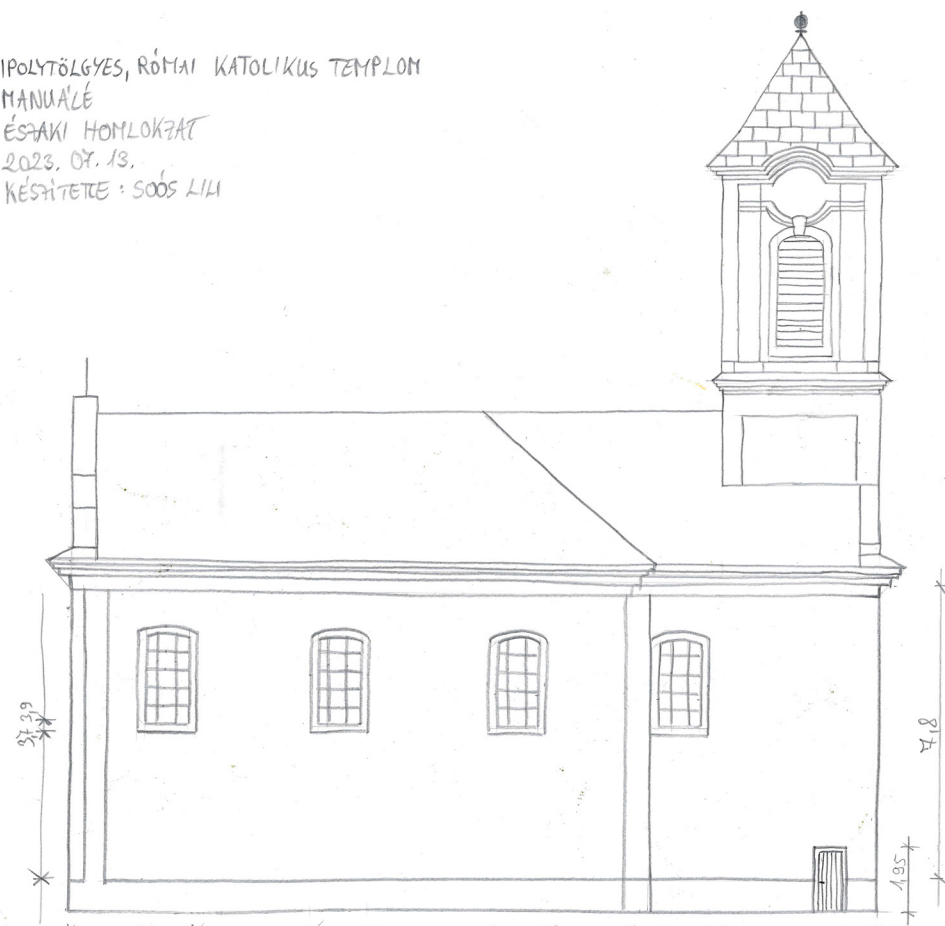
109/3 Fedélszék metszet / Roof section: SOMOGYI

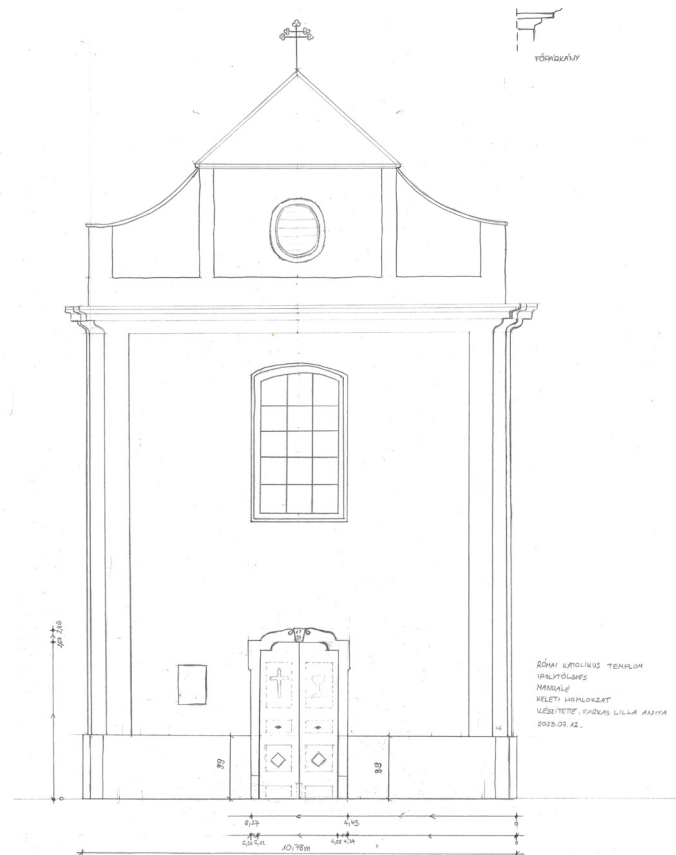
109/4 Fedélszék hosszmetesz / Roof longitudinal section: TÓTH

IPOLYTÖLGYES, RÓMAI KATOLIKUS TEMPLON
MANUÁLÉ
ÉSZAKI HOMLOKZAT
2023. 07. 13.
KÉSZÍTETTE: SOÓS LILI

110/1 Északi homlokzat / Northern facade: SOÓS

110/2 Keleti homlokzat / Eastern facade: FARKAS L.

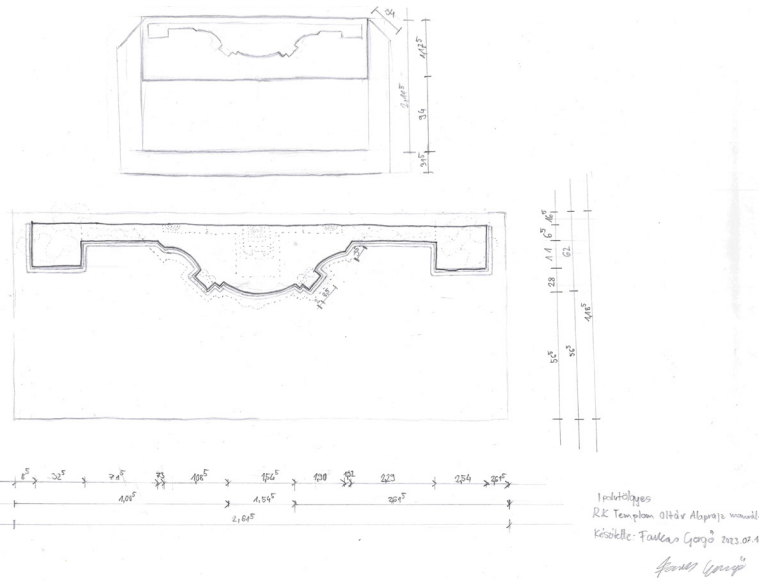
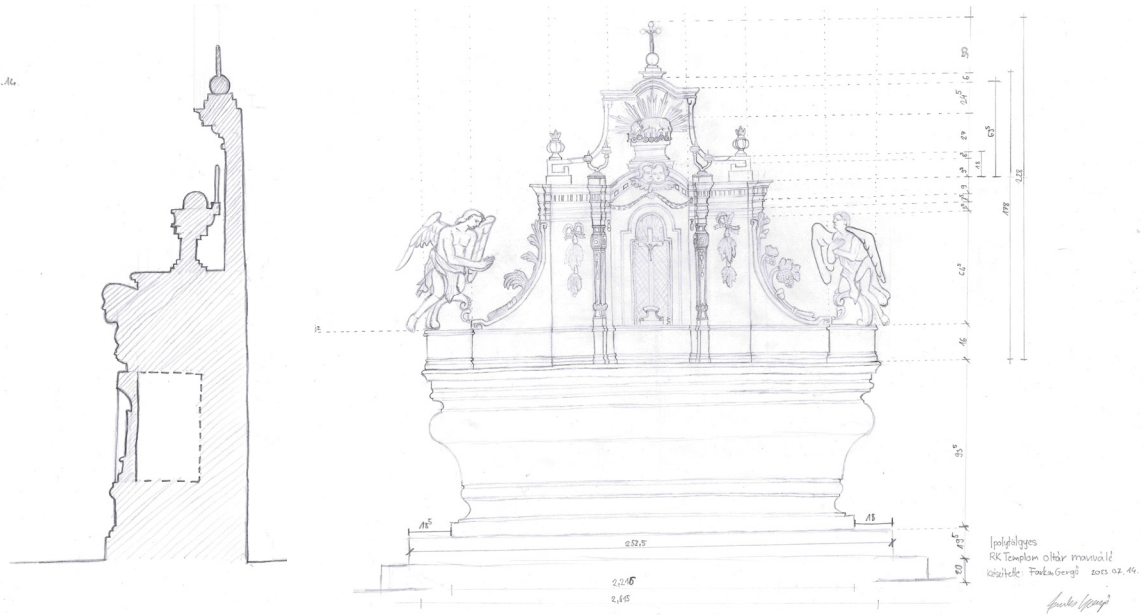
111/1 Déli homlokzat / Southern facade: FARKAS L.

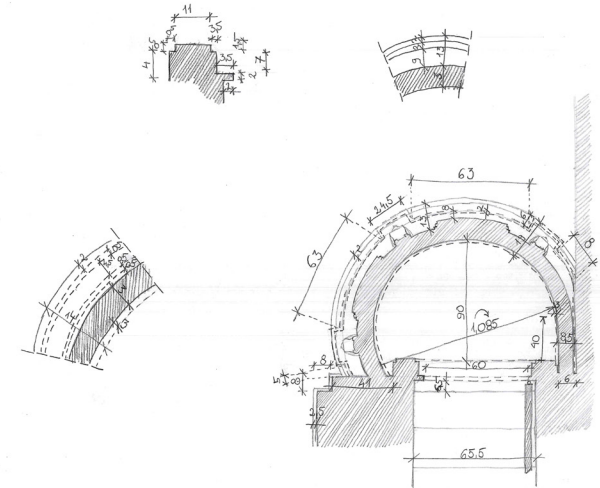
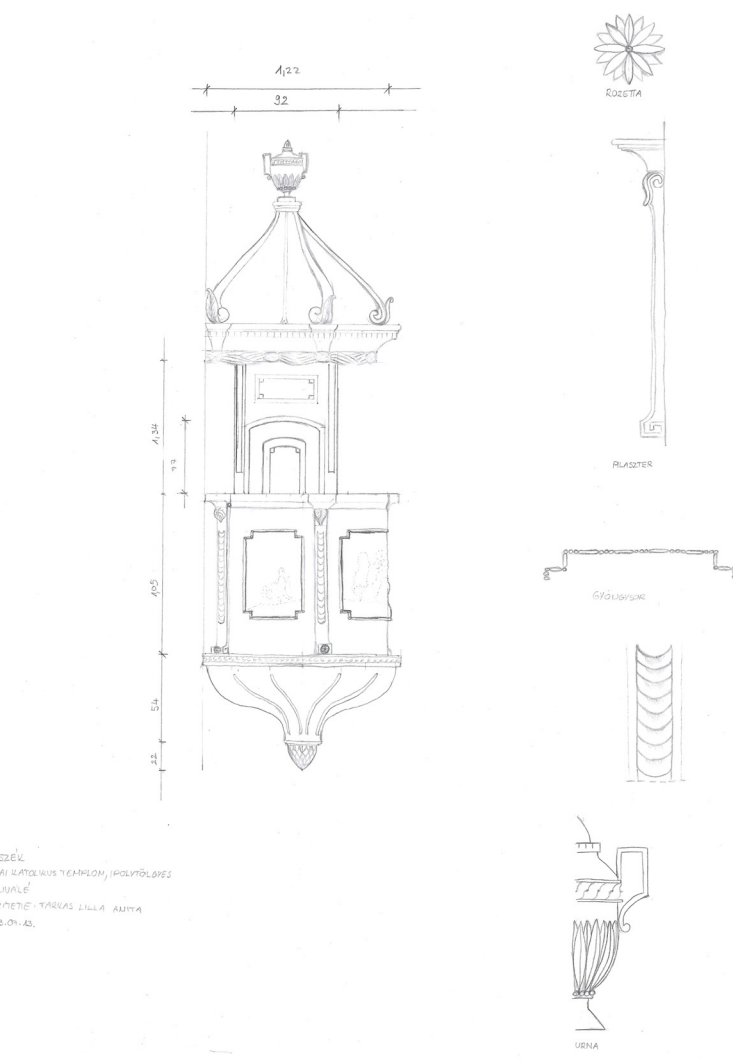
111/2 Nyugati homlokzat / Western facade: FARKAS G.

Ipolytölgyes
R.K. Templom, Oltár km. modell
Készítette: Farkas Gergő 2023.09.16.
Farkas Gergő

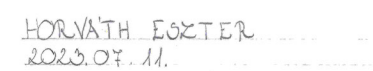
CÍZMÉL
SOMOR LÁNYÓKOR TEMPLOM, IPOLYTÖLGYES
MODELLÉ
KÉSZÍTETTE: FARKAS LILLA ANITA
2020.01.13.

IPOLYTÖLGYES
KATOLIKUS TEMPLOM
SZÓSZÉK ALAPRAJZ
2023.07.14
KÉSZÍTETTE: KOVÁCS KILISTÓF

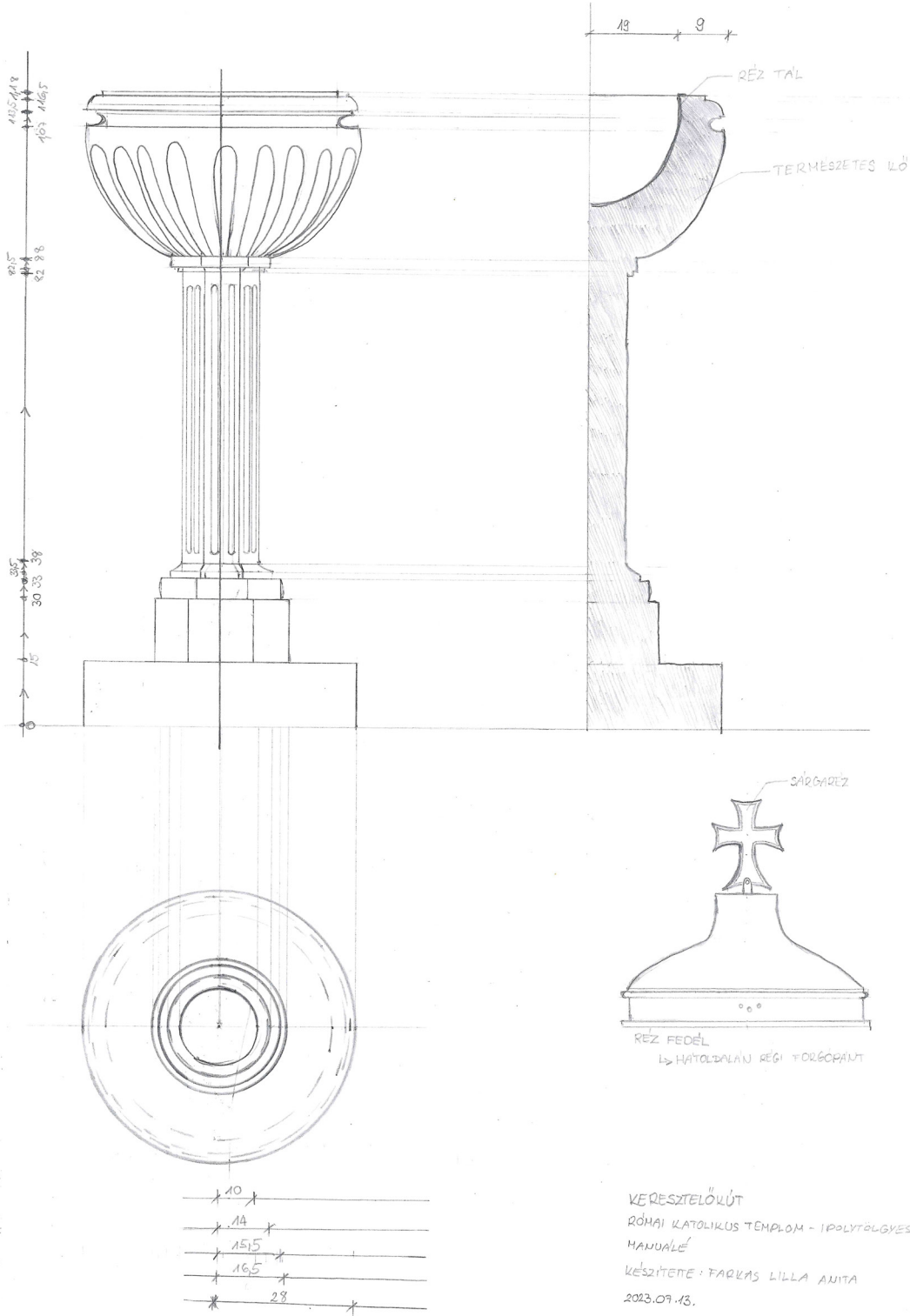
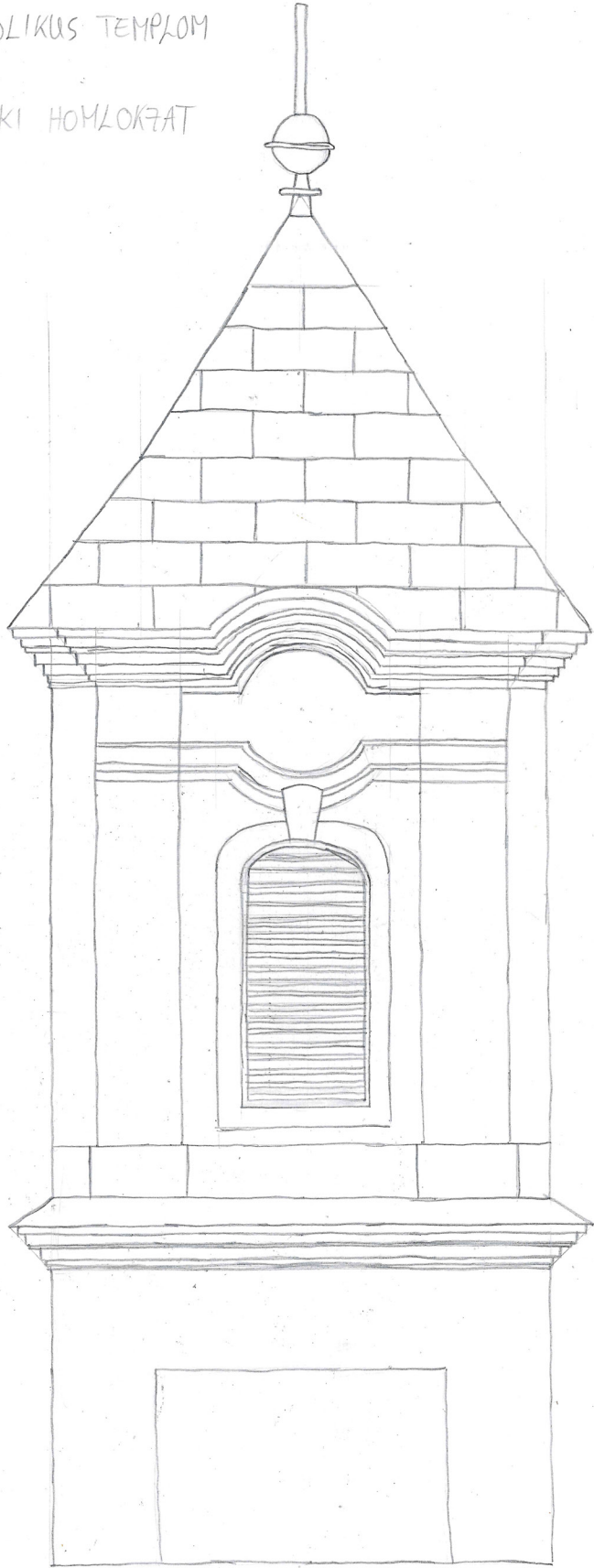

SZENTELÝ KERESZTMETSZET

IPOLYTÖLGYES, RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM
MANUALÉ
TEMPLOMTORONY, ÉSZAKI HOMLOKZAT
2023. 07. 11.
KÉSZÍTETTE: SOÓS LILI

Képek jegyzéke

List of illustrations

Borító / Cover ROZMANN Viktor, 2023	
12/1 Az Ipolytölgyesi templom felújítás előtti környezete The surroundings of the Ipolytölgyes church before renovation	
13/1 Az Ipolytölgyesi templom felújítás utáni környezete The surroundings of the Ipolytölgyes church after renovation ROZMANN Viktor, 2023	
14/1 A megtalált aknavető eredeti állapota Original condition of the found mortar	
14/2 A megtalált aknavető festett állapota Painted condition of the found mortar	
21/1, 21/2 A templom nagy harangjai The big bells of the church ROZMANN Viktor, 2023	
24/1 Archív kép a templomról és környezetéről Archive picture of the church and its surroundings	
30/1, 31/1, 32/1 Foerk Ernő Tanár Úr által vezetve felmért homlokzatok Facades surveyed under the guidance of Professor Ernő Foerk A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola Szünidei Felvételei 1912-1942. Kiadó: Terc Kiadó, Budapest, 2002., Szerk.: Déry Attila; 15., 17. és 16. oldal A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola Szünidei Felvételei 1912-1942. Publisher: Terc Kiadó, Budapest, 2002., Editor: Déry Attila; 15., 17. and 16. pages	
33/1 Foerk Ernő Tanár Úr által vezetve felmért metszet Section surveyed under the guidance of Professor Ernő Foerk A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola Szünidei Felvételei 1912-1942. Kiadó: Terc Kiadó, Budapest, 2002., Szerk.: Déry Attila; 13. oldal A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola Szünidei Felvételei 1912-1942. Publisher: Terc Kiadó, Budapest, 2002., Editor: Déry Attila; 13. page	
39/1 Gipsz pecsét elhelyezése a Foerk Ernő Múemléki Diákkör tagjai által Plaster seal placement by members of the Foerk Ernő Monument Student Circle ROZMANN Viktor, 2023	
40/1 - 41/3 Csoport képek a Foerk Ernő Múemléki Diákkör tagjaival Group photos with members of the Foerk Ernő Monuments Student Circle ROZMANN Viktor, 2023-2024	

45/1 Kapuzat zárókő Gate keystone ROZMANN Viktor, 2023	
48/1 A templom The church ROZMANN Viktor, 2023	
51/1 Templomtorony Church tower ROZMANN Viktor, 2023	
55/1 Oltárasztal és felolvasópult Altar table and reading desk RADNAI Bertalan, 2025	
56/1 Főbejárat feletti évszám The date above the main doorway ROZMANN Viktor, 2023	
57/1 Külső homlokzat Exterior facade ROZMANN Viktor, 2023	
58/1 Külső homlokzat Exterior facade ROZMANN Viktor, 2023	
4/4 Mennyezeti festmény részlet A part of the painting on the ceiling ROZMANN Viktor, 2023	
59/2 Ablak alatti festett ornamentika Painted ornaments beneath the window ROZMANN Viktor, 2023	
59/3 Festés állapota, kipergés The condition of the paintings, flaking ROZMANN Viktor, 2023	
60/1 Főoltárkép The altarpiece ROZMANN Viktor, 2023	
60/2 Festett üveglak Stained glass window ROZMANN Viktor, 2023	
61/1 Rozetta Rosette ROZMANN Viktor, 2023	
61/2 Főoltár Altar ROZMANN Viktor, 2023 61/3 Angyalok Angels ROZMANN Viktor, 2023	

61/4 Szószék Pulpit ROZMANN Viktor, 2023 61/5 Hangvető Sounding board ROZMANN Viktor, 2023	
61/6 Váza Vase ROZMANN Viktor, 2023	
61/7 Hangvető pereme Rim of the sounding board ROZMANN Viktor, 2023	
62/1 Oszlopfő Capital ROZMANN Viktor, 2023	
62/2 Mellékoltár Side altar ROZMANN Viktor, 2023	
62/3 Szobor Statue ROZMANN Viktor, 2023	
62/4 Templom belső tere The interior space of the church ROZMANN Viktor, 2023	
63/1 Lépcső a karzatra Staircase leading to the gallery ROZMANN Viktor, 2023	
63/2 Lourdes-i Szűz Mária festett fa szobra Painted wooden statue of Our Lady of Lourdes ROZMANN Viktor, 2023	
63/3 Krisztus szobor Statue of Christ ROZMANN Viktor, 2023	
63/4 Karzat Gallery ROZMANN Viktor, 2023	
64/1 Díszes kilincs Ornate handle ROZMANN Viktor, 2023	
64/2 Húzógomb Pull knob ROZMANN Viktor, 2023	
64/3 Dobozzár és díszes kilincs Box lock and ornate handle ROZMANN Viktor, 2023	
64/4 Húzógomb Pull knob ROZMANN Viktor, 2023 64/5 Bejárati ajtó külső oldala The exterior of the entrance door ROZMANN Viktor, 2023	

64/6 Bejárati ajtó belső oldala The interior of the entrance door ROZMANN Viktor, 2023	
64/7 Sekrestye felőli bejárati ajtó The entrance door from the sacristy side ROZMANN Viktor, 2023	
64/8 Bakszarv pánt Ram's-horn hinge ROZMANN Viktor, 2023	
67/1 Feltárt barokk nyugati bejárat Revealed Baroque western entrance	
69/1 Kereszt Cross RADNAI Bertalan	
71/1 Vázlatrajz Sketch drawing BESEY László	
73/1 A templom alaprajzi vázlata Floorplan of the church BESEY László, 2024. 01. 05.	
73/2 Repedések Gaps BESEY László, 2024	
74/1 Gipszpogácsa Plasterpatty	
75/1 Templom ablak feletti repedés Crack above the church window ROZMANN Viktor, 2023	
77/1 TLS-szkennerral készült nézet ÉK. felől View taken with TLS scanner from N.E. VASS István Balázs: Templomról készült pontfelhő, 2023	
78/1 TLS-szkennerral készült hosszmetset Longitudinal section made with a TLS scanner VASS István Balázs: Templomról készült pontfelhő, 2023	
81/1 TLS-szkennerral készült nézet ÉNY. felől View taken with TLS scanner from N.W. VASS István Balázs: Templomról készült pontfelhő, 2023	
83/1 A felújított nyugati kapu The renovated western gate SZABÓ Andrea, 2023	
84/1-96-97/1 Felmérési tervek 2023 Survey plans 2023	
98/1-117/1 Manuálék 2023 Manual survey drawings 2023	

